

Naar de natuur

*Wandelen in en rond
kunstenaarskolonies*

- 1 PLASMOLEN
- 2 OOSTERBEEK
- 3 NUNSPEET
- 4 HATTEM
- 5 ZWEELOO
- 6 EGMOND
- 7 KATWIJK
- 8 DONGEN
- 9 VEERE
- 10 DOMBURG
- 11 HEEZE

Naar de natuur

*Wandelen in en rond
kunstenarskolonies*

YOLANDE EMMELOT & SJOERD KARSTEN

Gegarandeerd Onregelmatig

Naar de natuur

Naar de natuur gaan en schilderen naar de natuur waren typerend voor een groep jonge kunstenaars in de negentiende en begin twintigste eeuw. Naar het voorbeeld van het Franse Barbizon, waar beroemde kunstenaars in de bossen ten zuiden van Parijs *en plein air* schilderden, ontstonden overal in Nederland vergelijkbare concentraties van kunstenaars. Deze schilders wilden ongerepte plekken schilderen, één zijn met de natuur en de lokale bevolking en hun sobere, alledaagse omgeving zo natuurlijk mogelijk vastleggen. Ze trokken naar afgelegen dorpen met bos en heide, zoals de Veluwe, naar esdorpenlandschappen in Drenthe of naar vissersdorpen, waar het leven in hun ogen nog puur en eenvoudig was. Daar konden zij in de natuur schilderen, wat ook mogelijk gemaakt werd door de uitvinding van de verf tube. De aanleg van spoorlijnen of wegen zorgde ervoor dat deze nog onaantaste gebieden bereikbaar werden.

De eerste plek waar veel kunstenaars naar toe trokken, was Oosterbeek. Hier ontstond de eerste Nederlandse kunstenaarskolonie, in het midden van de 19e eeuw. Daarna volgden andere plekken. De kunstschilders kwamen vaak niet uit de dorpen zelf, maar kwamen vaker uit de steden in het westen. Velen verbleven er slechts bepaalde periodes van het jaar of woonden er alleen een deel van hun leven. We spreken pas echt van een 'kunstenaarskolonie' als kunstenaars daar langere tijd verbleven, onderling veel contact hadden en ook een gemeenschap vormden. Anders was het meer een 'schildersdorp', waar veel kunstenaars graag kwamen schilderen om de onbedorven natuur, taferelen op het strand, kerkjes, boerderijen of eenvoudige huisjes. Niet alleen Nederlandse kunstenaars kwamen naar deze plaatsen. Er kwamen ook buitenlandse kunstenaars, die geïnspireerd waren door Nederlandse schilders of het oorlogsgeweld van de Eerste Wereldoorlog ontvluchtten.

Nederland kende veel van deze kunstenaarskolonies en schildersdorpen, waarvan Laren en Bergen bij velen wel als zodanig bekend zijn. In deze wandelgids staan elf minder bekende kolonies en schildersdorpen centraal: twee vrijwel ongeschonden historische stadjes (Hattem en Veere) en negen dorpen met heel verschillend natuurschoon. Deze gids ontsluit hun verleden. Door in de voetsporen van de schilders te treden kunnen we nog veel zien van de schoonheid, ondanks het feit dat sommige plekken te lijden hebben gehad van industrialisatie, oorlogsgeweld of toerisme. Wat verdwenen is, is in verschillende stijlen – meer traditioneel, impressionistisch of zelfs expressionistisch – verbeeld in hun schilderijen.

In sommige plaatsen zijn onder invloed van die geschiedenis musea ontstaan, bijvoorbeeld in Nunspeet, Katwijk, Oosterbeek, Domburg en Hattem. Andere gemeenten hebben historische musea, waarin ook aandacht besteed wordt aan het roemruchte kunstzinnige verleden. Alle reden dus om deze dorpen en stadjes te bezoeken: ze verbinden kunst en geschiedenis. Bovendien zijn deze plaatsen en hun omgeving prachtige wandelgebieden: de schilders waren daar immers niet voor niets in de natuur.

Veel wandelen en van de natuur houden was volgens een groot kunstenaar als Vincent van Gogh dé manier om kunst te leren begrijpen. De historie van de kunstenaarskolonies geeft het wandelen een extra dimensie.

Yolande Emmelot en Sjoerd Karsten

Met de QR-code op de openingspagina van een wandeling verschaft u zich toegang tot de betreffende wandeling op www.wandelzoekpagina.nl. Met de viercijferige kortingscode – rechts van de QR-code – kunt u daarna gratis de meest actuele routebestanden downloaden.

Routes

 Parkeren bij start- en eindpunt van de wandeling

 Tijdens de wandeling is horeca aanwezig

 Startpunt van de wandeling is per trein bereikbaar

 Startpunt van de wandeling is per bus bereikbaar

 Museum aanwezig

	ROUTE						KM	BLZ
1	PLASMOLLEN	✓	✓	✗	✓	✗	13	6
2	OOSTERBEEK	✓	✓	✓	✓	✓	13	16
3	NUNSPEET	✓	✓	✓	✓	✓	13	26
4	HATTEM	✓	✓	✗	✓	✓	10	36
5	ZWEELOO	✓	✓	✗	✓	✗	12	46
6	EGMOND	✓	✓	✗	✓	✓	12	56
7	KATWIJK	✓	✓	✗	✓	✓	9	66
8	DONGEN	✓	✓	✗	✓	✓	9	76
9	VEERE	✓	✓	✗	✓	✓	9	84
10	DOMBURG	✓	✓	✗	✓	✓	9	96
11	HEEZE	✓	✓	✓	✓	✓	9	106

13 km

Parkeerplaats Witteweg
PlasmolenBushalte Plasmolen,
Rijksweg/Witteweg

1

PLASMOLLEN

Een paradijselijke omgeving

Peter Job, Beekweggetje

Diverse in Plasmolen
en één in Mook

Geen honden tussen
1 mei en 1 oktober

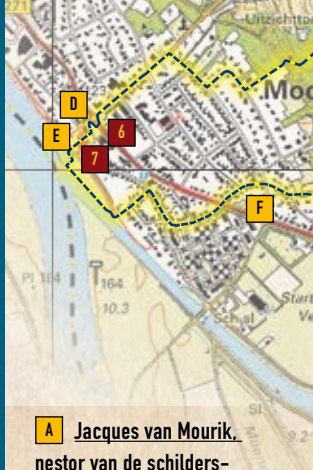

Geen Museum. Er hangt werk
van Plasmolense kunstenaars
in Kunstlokaal Mook (alleen
open op zondagmiddag) en
het Gemeentehuis (alleen op
afspraak), zie **D**.

Eind 19e eeuw kwam het deftig toerisme in Plasmolen langzaam op gang, gevolgd door vaak welgestelde kunstenaars. Er werd een rijksweg aangelegd, nadat koning Willem II bij een bezoek aan Limburg met zijn koets in het zand bleef steken. Het eenvoudige logement aan de plas werd uitgebreid tot Hotel de Plasmolen.

Jacques van Mourik, Amsterdamse notariszoon, vestigde zich er in 1900, na er met zijn ouders vakanties te hebben doorgebracht. Hij schilderde de prachtige landschappen, volgens Jac. P. Thijsse 'misschien wel het rijkste landschap' van Nederland. Van Mourik werd de nestor van de kunstenaarskolonie. Hij haalde academievrienden naar Plasmolen, van wie sommigen er zich vestigden. Ook kwamen er vele passanten, onder wie Théophile de Bock en Constant Permeke, en ook schrijvers, zoals Anna Blaman. Zij troffen elkaar in Hotel de Plasmolen en vormden een bont gezelschap.

De (pittige) wandeling start in Plasmolen en voert al snel door het sprookjesachtige landgoed de Sint-Jansberg, een stuwwal. Dit unieke natuur- en cultuurgebied kenmerkt zich door beboste hellingen, vennetjes, beekjes en akkers. Je loopt over kronkelpaden en klimt en daalt over de heuvels. Via een akker kom je op de Mookerheide, vanwaar je naar Mook wandelt, waar enkele kijkpunten zijn. De route loopt terug langs de Maas, de Mookerheide en onderlangs de Sint-Jansberg.

A Jacques van Mourik, nestor van de schilderskolonie

De Schildersweg was aan het begin van de twintigste eeuw nog een karrespoor. Veel schilders hadden hier een woning of atelier: naast Jacques van Mourik verbleven hier Theo Deckers, Peter Job (die een tijdje bij Van Mourik inwoonde), Jopie van Kampen en Dirk Ocker. Ook anderen kunstenaars woonden korte of langere tijd in Plasmolen, zoals Henk Cornelder en

Leo Niehorster **G**. Ze vormden een hechte groep en er waren contacten met kunstenaars in de omgeving, zoals beeldhouwer Peter Roovers **E**. Er ontstonden zelfs familieverbanden: Van Mourik trouwde met een dochter van Gerard Cox, Peter Job trouwde met een zus van Theo Deckers. De dochter van Van Mourik, Ity, trouwde na WOII met Louis de Bourbon, die bij de Van Mouriks ondergedoken had gezeten. De Bourbon was burgemeester van Oss, verzetsman en schrijver, én troonpretendent van het Franse koningshuis. Hij bezorgde Van Mourik veel portretopdrachten. Hoe hecht de groep kunstenaars ook was, van een Plasmolense schilderstijl was geen sprake, ieder had zijn eigen stijl en er was geen richtingenstrijd.

Jacques van Mourik

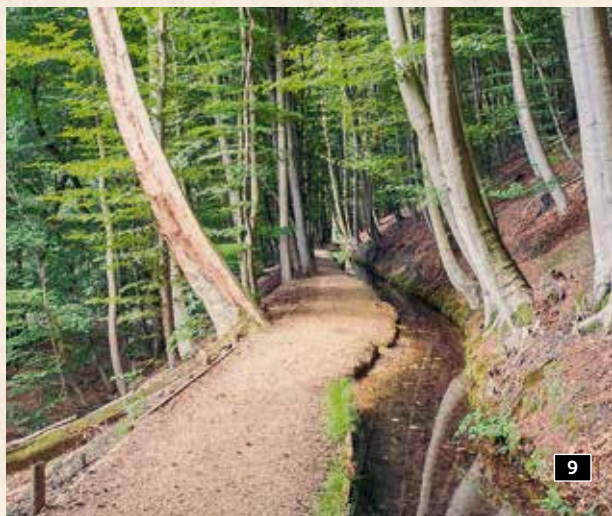
1 Je start de wandeling aan de Witteweg ter hoogte van nummer 8 (bij de parkeerplaats). Loop langs de terrassen en ga daarna LA een geasfalteerde weg op. Na ca 200m ligt aan je linkerhand het terrein en de plas waar vroeger Hotel de Plasmolen stond en waar door de kunstenaars gediscussieerd en gemusiceerd werd.

Neem de eerste (doodlopende) klinkerweg RA. Waar de weg naar links afbuigt, ga je rechtdoor langs een metalen hekje een tegelpad op. Dit pad tussen villa's links en het bos volg je tot het eind (houten hek). Je komt uit op een grindweggetje (Zevenbergseweg), waar je LA gaat. Op de splitsing rechts aanhouden, klinkerweg. Steek de Rijksweg over. Iets rechts van het 'golfhuisje', achter een sierhek staat nog de woning van de academienvriend van Jacques van Mourik **A**.

Dirk Ocker **B**.

2 Ga RA en direct schuin links de Schildersweg in. In het witte huis links (nr. 3) woonde Jacques van Mourik. Op Schildersweg 19 zie je nog een oude boerderij, een 'keuterij', behuizing van een keuterboer. Aan het eind van de Schildersweg ga je LA de

Helweg op. Je negeert paden naar rechts. Voorbij de slagboom neem je het eerste pad LA. Vóór een kleine houten vlonder over een beek ga je weer LA. Volg het pad met de beek aan je rechterhand. Deze beekweg is door verschillende schilders vastgelegd.

Peter Job
Beekweggetje

Links van de beekweg liggen vennen. Aan het grote ven, de Geuldert (niet zichtbaar), bouwde Van Mourik een woning met atelier, het Torenhuisje. Dit huisje is er niet meer. Vervolg het pad steeds RD tot je bijna bij een breder pad komt. Ga RA over een stenen bruggetje, dan kort LA naar beneden en volg RA het bord Bovenste Plasmolen, een molen uit 1725 die je na het eerste pad links even kunt bekijken. Loop terug naar het hoofdpad en ga LA. Je loopt steeds RD en na een ruime bocht naar rechts neem je het eerste pad LA, een pad rechts omhoog negeren.

Jacques van Mourik
Torenhuisje

Vervolg het pad RD.

3 Het pad komt uit bij een dam over een beek. Ga LA over de dam. Rechts zie je een plas, die bekend staat als het Groene Water **C**. Na de dam buig je LA en ga je na ongeveer 50

meter RA, omhoog. Verderop op een Y-splitsing links aanhouden, omhoog. Op de T-splitsing LA (richting Kiekberg) en het eerste pad rechts naar beneden. Daal op de Y-splitsing LA en loop RD tot een zandweg. Ga hier LA en het eerste pad RA (knooppunt 27).

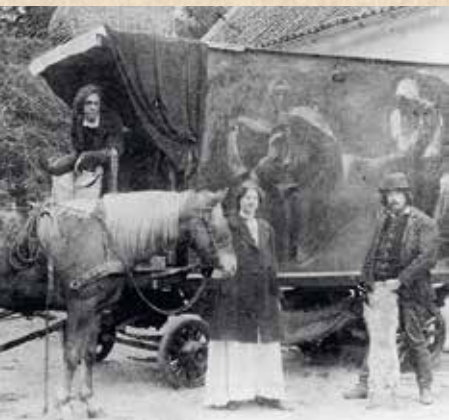
B Dirk Ocker en de theosofie

Dirk Ocker kwam evenals Jacques van Mourik uit Amsterdam, echter uit een arm gezin in de Amsterdamse Pijp. Ze leerden elkaar kennen op de Rijksacademie, waar Dirk een beurs voor kreeg. Beiden werden verliefd op schildersmodel Paula Janette. Zij koos voor Dirk. Het stel woonde een tijd in Laren, waar Dirk deel uitmaakte van schildersgroep 'De Gooise Tien'. Uiteindelijk vestigden zij zich met hun twee kinderen in Plasmolen. Dirk raakt door Paula geïnteresseerd in de theosofie en dat is te zien in zijn mystieke werk. Hij geloofde dat hij na zijn dood beoordeeld zou worden op zijn oeuvre en dat dit bepalend zou zijn voor het 'niveau' waarop hij op aarde zou terugkeren. Hij verkocht daarom liefst zo min mogelijk.

Dirk Ocker, *Het groene water en Jacques van Mourik, Het groene water*

C Het Groene Water, hutten en huifkarren

Het Groene Water was niet alleen belangrijk voor de watervoorziening (waarbij de lagergelegen watermolen – de Bovenste Plasmolen – een rol speelde), maar vooral ook voor de schilders. Het is een idyllische plek en de meest geschilderde plek rond Plasmolen. Jacques van Mourik schijnt hier enige tijd in een hutje gewoond te hebben. Ook Leo Niehorster liet een hut bouwen, op een stuk land op de Kiekberg dat hij kocht van een van de kelners van Hotel de Plasmolen. Naast hutten waren ook huifkarren of woonwagens bij de schilders in trek. Gerard Cox sr. trok in het najaar met een woonwagen langs de Maas naar het zuiden om werk te verkopen. Leo Niehorster zwierf door Nederland met een

huifkar. Jacques van Mourik trok met Dirk en Paula Ocker met een beschilderde woonwagen met paard naar het zuiden. Zij trachtten in hun levensonderhoud te voorzien door exposities in de woonwagen en door zang (Ocker kon goed zingen) en dans. Ze werden echter als zigeuners weggekeken en strandden in Zuid-Limburg, waar zij enige tijd in een grot doorbrachten. Toen het paard stierf, was dat het einde van de reis.

*Woonwagen Ockers
en Van Mourik*

4 Je komt uit op een T-splitsing, waar je RA gaat over een fietspad. Bij het bordje Mookerheide daal je links een smal paadje af. Neem het eerste paadje scherp RA en houd daarna rechts aan. Ga door een ijzeren klaphek en verderop nogmaals. Op een vijfsprong neem je het eerste pad links. Via een klaphek kom je op een mooi uitzichtpunt op de Mookerheide.

Volg kort de rode route naar rechts. Bij knooppunt 31 ga je het klaphek naar rechts door en dan neem je een breed grindpad naar links. Negeer een pad scherp naar rechts en ook een volgend pad naar rechts.

5 Daarna ga je RA naar beneden op een smal paadje met blauwe pijl. Je komt op een viersprong waar je LA gaat. Op een driesprong bij knooppunt 32 RA. Blijf de blauwe pijl volgen en negeer paden naar links en naar rechts. Aan het eind van dit pad kom je op een T-splitsing, waar je kunt doorsteken om op de brede zand/steenweg te komen. Hier ga je RA. Bij de scoutingclub ga je

D Het gemeentehuis was (en is) belangrijk voor de Plasmolense kunstenaars. Vlak voor WOII werd een nieuw gemeentehuis van Mook en Middelaar geopend. Heel wat kunstenaars waren gevraagd om met hun werk het gebouw op te fleuren, maar het gebouw sneuvelde in WOII. Het huidige gebouw is van na de oorlog. Het gemeentewapen in brons van Peter Roovers **E** siert opnieuw het gebouw (boven de deur van het oudste deel). Roovers maakte ook het standbeeld van een legendarische Mookse figuur, Kiste Trui, dat voor het gemeentehuis staat.

Voorheen werden er exposities in het gemeentehuis gehouden. Nu hangen er nog veel schilderijen van de Plasmolense kunstenaars, vooral in de raads- en trouwzaal. Op afspraak zijn deze schilderijen te bezichtigen, maar dan natuurlijk alleen doordeweeks.

LA over een parkeerterreintje. Voor het bordje Jamboreehoek ga je schuin links vóór de bank een bospad in. Voorbij het gebouw De Knollenberg daal je naar links af. Je komt op een straat (Knollenberg) en gaat RA. Na een bocht naar links kom je uit op de Generaal Gavinstraat. Hier ga je RA.

Aan je rechterhand is een begraafplaats. Je komt uit op de Groesbeekseweg, waar je LA

slaat. Aan de overkant op nr 19 was een monumentaal reliëf van beeldhouwer Jules de Roeper te zien, dat geplaatst zal worden op een nieuw gebouw op deze plek. Aan de overkant hangt aan het gemeenschapshuis 't Mòks Café een beeld van St. Jozef, gemaakt door Peter Roovers.

E Beeldhouwer Peter Roovers

Peter Roovers ging tijdens zijn academiëtijd twee jaar naar Parijs om te werken in het atelier van Bourdelle, een leerling van Rodin. Op 34-jarige leeftijd werd hij leraar aan de

Middelbaar Technische School in Den Bosch, waar hij les ging geven in boetseren en anatomie. In die tijd woonde Roovers in Mook, in het Maashuis, een 'uitneembaar' huis gebouwd op goedkope grond, de oude uitgang van de kalkzandsteenfabriek. Hij had contact met de Plasmolense kunstenaars en raakte in WOII betrokken bij het verzet. Omdat hij geen lid was geworden van de Kultuurkamer, een door de Duitsers ingesteld instituut, bleef hij verstoken van opdrachten en van materiaal. Maar de kerken boden soelaas door hem opdrachten te geven. Naast religieuze beelden maakte hij werk voor de openbare ruimte, waaronder oorlogsmonumenten en beelden van de laatste drie vorstinnen. Toen Roovers Kasteel Heijen betrok (en helemaal renoveerde), trok beeldhouwer Jules de Roeper in het Maashuis. Zoon Marc, goudsmid, woont nog steeds op deze plek.

6 Voor de rotonde steek je naar links over en daarna naar rechts de brede weg (Rijksweg) over. Een klein stukje naar links (Rijksweg 86) ligt Kunstlokaal Mook, waarin ook de Stichting Jacques van Mourik gevestigd is. Hier zijn schilderijen van de toenmalige (en hedendaagse) kunstenaars te zien, maar alleen op zondagmiddagen. Je loopt terug langs de Rijksweg en komt bij het Gemeentehuis **D**.

F De Onze-Lieve-Vrouw van de Dwaallichtjeskapel

De naam heeft te maken met de Slag op de Mookerheide in 1574. De dwaallichtjes refereren aan de zielen van de bij deze slag omgekomen soldaten, die geen rust konden vinden. Pas toen er op deze plaats een kapelletje gebouwd werd, zouden de spookachtige lichtjes verdwenen zijn.

Loop naar links, naar de kerk. Voor de kerk staat een monument voor de kunstenaars die tijdens de bezettingsjaren het lidmaatschap van de Kulturkamer weigerden, waardoor zij gedwongen waren onder te duiken. Een aantal kunstenaars maakte deel uit van het verzet. Dit keramisch piëta reliëf werd door Peter Roovers gemaakt voor de schoonnouders van een vriend en werd later gebruikt

voor dit verzetsmonument. Loop nu langs de kerkmuur (kerk aan je linkerhand) richting de Maas. Rechts, aan De Hove 3, was het Maashuis, waar Peter Roovers woonde.

7 Loop terug naar de kerk en daal af naar de Maas, waar je naar links gaat. Bij een picknickbank ga je over een graspad rechts langs de waterkant. Vervolg de waterkant tot je niet verder kunt en ga langs een sluisdeur een straat in (Violenstraatje). Je komt uit op de Kerkweg, waar je RA gaat. Loop deze straat uit en

steek de Rijksweg over, RD. Je komt bij een parkje met een kapelletje. Hierin staat een Mariabeeld van Peter Roovers uit 1947. Passeer het kapelletje rechts, steek de kruising over en neem op de Y-splitsing de Papenbergseweg links.

8 Bij een parkeerplaats het meest rechtse pad aanhouden. Na het klaphek ga je direct rechts en daarna rechts omhoog. Links zie je de Mookerheide. Houd rechts aan en ga kort daarna weer rechts (de rode pijl volgend). Je loopt langs een uitzichtpunt met een

6 De molen van Niehorster

Schilder, graficus en filosoof Leo Niehorster, net als Van Mourik en Ocker een Amsterdammer, was zeer veelzijdig: hij werkte als docent aan de Internationale School voor Wijsbegeerte in Leusden, schreef artikelen op het gebied van kunst en filosofie en gaf lezingen. Hij was net als Ocker geïnteresseerd in de theosofie. Hij verbleef enige tijd in de kolonie Walden van Frederik van Eeden. Hij kwam ook regelmatig naar Plasmolen. Toen hij in 1921 trouwde, kocht zijn schoonvader een groot woonhuis met windmolen Molenhorst aan de Molenweg. De molen werd omgebouwd tot atelierwoning, de wieken gingen er af en de molen kreeg een rieten kap. Door gebrek aan inkomsten gingen de Niehorsters later in de molen wonen. Het woonhuis werd verhuurd aan een echtpaar en dat kreeg grote gevolgen. Ze wisselden van partner en daarom vertrok Leo in 1928 uit Plasmolen. In 1944 werd de molen verwoest. Nu liggen er alleen nog wat hopen stenen.

bankje en ziet rechts de Maas. Loop door tot bij een klaphek waar je door gaat. Houd links aan en ga weer links en kort daarna rechts omhoog. Je komt dan uit op een fietspad. Hier ga je LA en het eerste pad rechts. Dit pad liep je op de heenweg ook.

9 Aan het eind van dit pad ga je rechts. Houd bij een splitsing rechts aan en ga op een T-splitsing LA, asfaltweg (fietspad). Via het fietspad daal je af naar de Rijksweg. Negeer het pad naar links (Molenweg) waar de molen van Niehorster stond 6.

Bij de Rijksweg steek je over. Ga kort RA en meteen het eerste straatje links in (Riethorsterweg). Je houdt links aan bij een splitsing, komt langs een kapelletje en dan op de Witteweg, het beginpunt van de wandeling.

13 km

2

Sint Bernulphuskerk
Utrechtseweg 129
Oosterbeek

Station Oosterbeek of
Bushalte Oosterbeek,
Gemeentehuis

OOSTERBEEK

*De magie van de oudste
kunstenarskolonie*

Johannes Bilders, Wodanseik, 1899, H'ART Amsterdam Museum

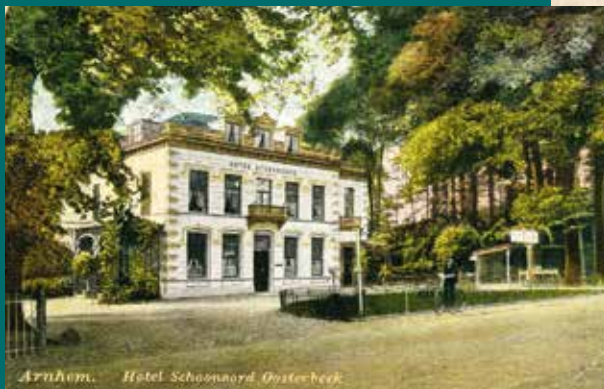
Diverse gelegenheden in het dorp:
in het buitengebied
Kasteelcafé De Zalmen,
Fonteinallee 2
Doorwerth

Aangelijnd toegestaan

Museum Veluwezoom
(in Kasteel Doorwerth),
Fonteinallee 2
Doorwerth
museumveluwezoom.nl

A Jan Toorop in Oosterbeek

De beroemde schilder Jan Toorop, die een belangrijke spil was in de kunstenaarskolonie Domburg (zie de wandeling aldaar), kwam in 1916 naar Oosterbeek op een moment dat de Oosterbeekse kunstenaarskolonie al lang geschiedenis

Oosterbeek was de eerste Nederlandse kunstenaarskolonie, die rond 1840 ontstond en kunstenaars veel te bieden had: een on-Nederlands landschap met heuvels en dalen, bossen en weidse uitzichten. De rustieke omgeving van de Veluwezoom trok ook bankiers, oud-politici en renteniers uit het westen aan. Zij bouwden er grote villa's met fraaie parken. Tussen hen en de schilders ontwikkelden zich soms nauwe betrekkingen.

In de jaren veertig van de negentiende eeuw woonde er al een groepje romantische schilders, waaronder Hendrik Hendriks en zijn leerling Jacob Jan Cremer. Na hen kwamen de schilders Willem Roelofs en Johannes Bilders, die veel van hun collega's naar Oosterbeek lokten. Zo ontstond een echte kolonie met jongere schilders als Paul Gabriël, Anton Mauve, drie broers Maris en Jan de Haas, die later de beroemde Haagse School vestigden.

De (pittige) wandeling begint in het huidige centrum, dat door de Slag om Arnhem flink te lijden heeft gehad, en voert langzaam naar het lagergelegen dorp waar de oude sfeer van de kolonie nog het beste te proeven valt. Bij de Oude Kerk begint het fraaie kerkpad langs de uiterwaarden. Aan het einde daarvan komt de wandeling met een flinke klim uit in de bossen ten westen van Oosterbeek. Na een kronkelige weg door het bos doemt in de uiterwaarden het Kasteel Doorwerth op, met het prachtige museum. Daarna gaat de wandeling heuvelopwaarts via enkele mooi aangelegde parken terug naar het beginpunt.

was. Hij kreeg een opdracht van mevrouw De Bruijn-van Lede, de eigenaresse van de buitenplaats Dreijerheide, om de staties te schilderen, een van zijn belangrijkste religieuze kunstwerken. Na zijn bekering in 1905 tot het katholicisme was Toorop sterk in mystieke sferen geraakt. Zijn religieuze inspiratiebron deelde hij met de diepgelovige schilderes en dichteres Miek Janssen, dochter van de eigenaar van Hotel Schoonoord in Oosterbeek. Dit bekende hotel (vernietigd in de oorlog) was zijn uitvalsbasis om drie jaar aan de staties te werken. Voor de figuur van Maria Magdalena heeft Miek model gestaan. Na zijn dood werd zij de belangrijkste propagandiste van zijn werk.

B Johannes Bilders, spil van de Oosterbeekse kunstenaarskolonie

Het eenvoudige graf van Johannes Bilders en zijn tweede vrouw Marie van Bosse ligt links achter het monumentale graf van de bekende schrijver Jacob van Lennep (die in 1868 overleed in Hotel Schoonoord). Bilders kwam op jonge leeftijd

1 Je begint de wandeling bij de Sint Bernulphuskerk aan de Utrechtseweg 129 in Oosterbeek. In de kerk zijn de Kruiswegstaties van Jan Toorop **A** te bewonderen.

2 Bij het Heilig Hartbeeld (met twee kogelgaten uit de oorlog) voor de kerk steek je de Utrechtseweg over en ga je kort LA. Bij de eerste zijstraat sla je RA (Weverstraat) en houdt je bij de Y-splitsing links aan (Van Toulon van der Koogweg). Sla na het verpleeghuis De Molenberg RA de Fangmanweg in. Daar passeer je aan de linkerkant Bato's wijk, een
▼ mooi landgoed waar ooit een

met zijn gezin vanuit Utrecht naar Oosterbeek, omdat hij daar goedkoop kon wonen en in de 'vrije' natuur zijn landschappen kon schilderen. Met hem aan het hoofd ontwikkelde het dorp zich tot een echte kunstenaarskolonie. Rond hem verzamelden zich iedere zomer grote groepen kunstenaars, waarvan Anton Mauve en de drie broers Maris de bekendste zijn. Het huis van het gezin Bilders was een zoete inval. In een beek bij de Wodanseiken hield hij ieder jaar doopplechtigheden met een groot feest om de nieuwkomers te verwelkomen. Deze beroemde eiken in Wolfheze (object van menig schilderij) hebben door de droogte en luchtverontreiniging veel van hun schoonheid verloren en zijn daarom niet in de wandeling opgenomen.

Johannes Bilders, Wodanseik

C Maria Vos en Adriana Haanen

Maria Vos werd in 1824 te Amsterdam geboren en is vooral bekend geworden door haar stillevens. Zij had een tekenopleiding gevolgd en vestigde zich in 1853 in Oosterbeek. Daar verdiende zij haar geld met tekenlessen. De rijke Amsterdamse bankier Pieter van Eeghen, die de nabijgelegen villa de Pietersberg bewoonde, bewonderde haar tekenkunst en vroeg Maria zijn kinderen tekenles te geven. Dat deed zij vele jaren samen met Adriana Haanen, de schoonzus van haar tekenleraar. Maria was wel een strenge lerares, die menigmaal in ergernis en wanhoop haar potlood kon neergooien. In mei 1870 gingen Maria en Adriana de Villa Grada bewonen, gebouwd in de Zwitserse stijl die populair was in die tijd. Vlakbij woonde Anton Mauve, die zich enorm thuis voelde in de natuur en daar een steeds vrijere manier van schilderen ontwikkelde.

*Maria Vos,
Huis van Anton
Mauve bij de
Oosterbeekse
Pietersberg,
ca. 1864,
Rijksmuseum*

prachtig landhuis stond (in de oorlog verwoest). Aan de rechterkant bevindt zich de Oude Begraafplaats, waar naast andere kunstenaars het schildersechtpaar Bilders **B** begraven ligt.

3 Na de begraafplaats ga je de eerste straat RA (De Dam). Sla direct na het huis op de hoek RA een zandpad op (Rotteval). Dat zandpad leidt je door het Zweiersdal, dat op veel schilderijen is vastgelegd.

Op het pad is het chalet-achtige huis te zien dat kunstenares Maria Vos **C** met bloemenschilderes Adriana Haanen bewoonde.

4 Het pad komt uit op de We-verstraat. Sla daar LA en neem de eerste afslag naar rechts de eerste afslag naar rechts licht omhoog (Van Eeghenweg). Ga na huisnummer 4 LA het fietspad op (Hazenakker). Blijf dit pad ook na de lichte knik

naar rechts volgen tot je op een klinkerweg komt. Daar sla je LA (Pietersbergseweg). Aan je rechterkant zie je de witte villa van Van Eeghen, die onder meer in Amsterdam het initiatief nam voor de aanleg van het Vondelpark. Ga op de weg in de bocht rechts (na huisnummer 54 aan je linkerhand) het onverharde pad langs de knoestige, oude plataan op. Houd op het pad links aan tot

D Kneppelhout, een van de plaatselijke mecenasen

Ten tijde van de kunstenaarskolonie werd het landgoed bewoond door de rijke schrijver Jan Kneppelhout. Deze hanteerde het ideaal dat elke kunstenaar in de dop een oudere vriend verdiende die hem hielp zijn talenten te ontwikkelen en zijn weg in de maatschappij te vinden. Zo steunde hij de dichter Petrus de Genestet, de schilder Gerard Bilders (zoon van Johannes) en de violist Jan de Graan. Voor de laatste liet hij zelfs een concertzaal in Oosterbeek bouwen om hem vaak te kunnen horen spelen. Deze jonge kunstenaars waren niet altijd even blij met zijn financiële steun, omdat die de druk vergrootte om te presteren.

je op de T-splitsing van twee klinkerwegen uitkomt. Daar ga je RD het onverharde pad van het landgoed de Hemelse Berg **D** op.

5 Ga bij de eerste afslag op het landgoed LA en loop RD verschillende bruggetjes over langs vijvers. Op een klinkerweg (Hoofdlaan) sla je LA. Ga bij de T-splitsing RA, Kneppelhoutweg. Loop die uit en sla bij de brede asfaltweg LA (Benedendorpsweg). Op die weg kom je eerst langs villa Buitenrust, waar de communistische romanschrijfster Augusta de Wit, vriendin van Henriëtte Roland Holst en het echtpaar Bilders, enige jaren heeft gewoond. Vervolg de weg tot je bij nummer 167 villa Rozenhage ziet. Hier brachten Johannes en Marie Bilders hun laatste jaren **E** door.

E Teloorgang van het oude dorp en het einde van de kolonie

Aanvankelijk woonde Johannes Bilders met zijn eerste vrouw, zoon Gerard en dochter Caroline in een boerderij in de buurt van de kerk aan de Benedendorpsweg. Naast hen lag het café De (Vergulde) Ploeg, dé ontmoetingsplek van de schilders. Wat deze schilders verbond was een voorliefde voor de 'onbedorven' natuur. Een nauwgezette studie van de natuur was volgens Bilders de eerste opdracht voor iedere landschapsschilder. Gedachteloos rondwaren in de natuur was voor hem een gruwel. Om zakelijke redenen vestigde hij zich enige tijd in Amsterdam, maar daar ondervond hij veel tegenslagen: in 1861 stierf zijn vrouw, vier jaar later zijn zoon en dochter, alle drie aan tbc. Hij keerde met zijn tweede vrouw en oud-leerlinge, Marie van Bosse, terug naar Oosterbeek. Zij gingen in villa Rozenhage wonen, die Kneppelhout ter beschikking had gesteld. Inmiddels was de laatste watermolen van Oosterbeek, een geliefd schildersobject, door een Amsterdamse bankier gesloopt om er een villa te bouwen. Dat was voor het echtpaar het symbool van de teloorgang van het oude dorp. Toen Bilders in 1890 overleed, betekende dat ook het einde van de kunstenaarskolonie. Jongeren, zoals Théophile de Bock, vertrokken en vestigden zich later een eind verderop, in Renkum.

Maria Bilders - Van Bosse, Gezicht op Oosterbeek-laag, ca. 1880, Museum Arnhem

6 Loop verder door op de Benedendorpsweg tot je links de concertzaal ziet die Kneppelhout aan het dorp geschenken heeft. Daar steek je RD de

af. Neem links het wandelpad (Kerkepad), dat op verschillen plekken een prachtig uitzicht biedt op de uiterwaarden.

7 Ga op het Kerkepad steeds RD tot je na het (tweede) ijzeren hek bij een asfaltweg (Veerweg) uitkomt. Daar steek je over en sla LA. Je buigt met de bocht mee naar rechts. Ga steeds RD tot het bord Westerbouwing. Onder het bord neem je de trap omhoog. Neem boven links de wandelroute achter het gebouw langs die overgaat in een grindpad en je naar het uitzichtpunt van de Westerbouwing brengt. Op deze plek hebben veel schilders met hun schildersezels gestaan

om het uitzicht tot aan Arnhem vast te leggen. Beneden aan de Rijn lag de aanlegsteiger waar de eerste schilders met de stoomboot uit Rotterdam aanmeerden.

8 Na het uitzichtpunt ga je bij het bord Valckeniersbossen het pad langs de rand steeds RD. Daal voorbij het paaltje S26 af met een bocht naar rechts. Negeer beneden het pad naar links. Bij de brug over de beek ga je LA het trappetje af en het bruggetje over. Houd rechts aan tot de asfaltweg (Beeklaan). Daar ga je LA en daarna RA de klinkerweg omhoog (Dunolaan). Ga na nummer 38 LA via het half verharde pad

weg over. Sla voor de haag van het witte huis LA de Rozensteeg in. Ga aan het einde RA en loop door tot de Benedendorpsweg. Steek die over. Ga met de klok mee om de Oude Kerk. Ga een trapje op en vervolgens eentje

het bos in tussen twee zuilen met de tekst Landgoed Duno. Ga na een houten balk RD. Bij de poort met een gesmeed hekwerk ga je het Azalealaan-tje in. Je komt uit op een open plek waar vroeger het landhuis Duno stond. Dat landhuis deed in de jaren dertig dienst als hotel met terras, maar werd in de oorlog vernietigd. Ga daar

met krullen RD en neem een slingerend pad naar beneden. Volg de rode pijlen tot paaltje S10 waar je LA slaat naar de Fonteinallee. Daar sla je RA over de asfaltweg tot het meer-tje. Ga RA langs het meertje. Ga bij de cascade rechts omhoog. Op de driesprong boven ga je RD en bij de T-splitsing LA. Volg weer de rode pijlen. Ga bij

te 'Terug naar het Kasteel' aan tot het fietspad (Italiaanseweg). Sla daar LA naar beneden. Ga op de asfaltweg (Fonteinallee) RA. Sla bij de eerste afslag LA naar het kasteel Doorwerth. Volg het eerste pad naar rechts dat naar de brug over de slotgracht voert. Op de binnen-plaats zie je aan je rechterhand het kasteelcafé de Zalmen.

▼ LA. Loop langs een stenen bank

▼ paaltje S06 RD en houd de rou-

▼ genoemd naar het hotel-res-

Willem Maris, *Overzetveer (Drielse Veer)*, 1859, Dordrechts Museum

Gerard Bilders, *Landschap bij Kasteel Doorwerth*, Museum Veluwezoom

taurant aan de Fonteinallee, dat door veel kunstenaars werd bezocht (door de oorlog verwoest). Aan je linkerhand ligt het uit de Middeleeuwen stammende kasteel, dat vier verschillende collecties bevat. Een van de collecties, het Museum Veluwezoom, beheert en onderhoudt op de bovenste verdieping de kunstwerken van schilders uit Oosterbeek en

Wolfheze.

9 Na het bezoek volg je dezelfde weg terug naar de Itali-aansegweg. Volg deze weg naar boven tot de haarspeldbocht. Ga daar RD het onverharde pad op langs het bordje Boersberg. Sla het eerste pad RA. Op de klinkerweg sla je LA. Ga bij huisnummer 6 RA en volg het pad achter het witte hek van het Geldersch Landschap.

Je bent dan op de Dunolaan naar Heveadorp. Die laan

loop je steeds RD. Onderweg kom je langs een brug, een zogenoemde 'folly' (Engels voor gekheid), een opzettelijk nutteloos bouwwerk. Bij wegwijzer RD richting Heveadorp. Neem in de bebouwde kom de tweede afslag links, Van Vlotenhof. Ga RD een smal paadje in (Schefferlaan). Blijf rechtdoor lopen tot je bij een asfaltweg komt (Beeklaan). Steek de weg over en ga aan de overkant direct RA op het smalle graspad het bos in. Steek het bruggetje over en sla direct LA. Dit pad (afslagen negerend) volg je met de bocht mee naar rechts tot aan de asfaltweg (Oude Oosterbeeksegweg). Steek die over en ga aan de overkant weer het bos in. Blijf dit pad volgen langs een weiland. Weer kom je op een brede asfaltweg uit die je oversteekt (Van der Molenallee). Aan de overkant kies je het wandelpad achter het witte hek van het Geldersch Landschap. Negeer de eerste afslag naar links. Ga bij de vijsprong RD. Bij de volgende (schuine) kruising (waar het

F Hemelse Berg

In 1847 kocht Jan Kneppelhout het landgoed. Met zijn echtgenote maakte hij het huis, dat hij in 1858 bouwde, tot een plek waar schrijvers, wetenschappers, dichters en andere kunstenaars samenkwamen. Het huis werd in de oorlog verwoest. Tussen 1872 en 1876 liet hij het park herontwerpen. Er is nog veel overgebleven van het park, dat een grote diversiteit aan flora en fauna kent. Ondanks de roddels rond zijn persoon liep heel Oosterbeek bij de dood van Kneppelhout in 1885 uit om zijn kist naar het station te begeleiden. Hij werd in Katwijk begraven. Tien jaar later werd de gedenkzuil geplaatst uit dankbaarheid voor de gulle gaven van de familie Kneppelhout.

fietspad naar rechts buigt) ga je RA. Loop daarna op het fietspad langs een stoeterij RD tot je op een asfaltweg uitkomt (Van Borsseleweg). Ga heel kort LA en steek vervolgens over. Ga aan de overkant rechts via het voetpad het bos in en sla direct LA. Dat pad, dat het fietspad kruist, volg je tot een kleine parkeerplaats. Steek die over en ga daarna ga RA naar de brug over de beek. Loop kort over het fietspad met de bocht mee naar rechts. Waar het fietspad naar links buigt (oplekken voor fietsers in de bocht), ga je RD het onverharde bospad op. Direct links omhoog. Bij de Y-splitsing rechts aanhouden. Bij een houten schuilhut LA omhoog. Dat brengt je naar het hoogste punt van het landgoed de Hemelse Berg **F**. Daar staat een gedenkzuil, opgedragen

aan mevrouw U.M. Kneppelhout-van Braam en haar 'onvergetelijke' echtgenoot.

10 Loop achter de zuil RD de brede bosweg naar beneden en steek bij een wit hek van het Geldersch Landschap de asfaltweg (Hoofdlaan) over. Na nog een wit hek vervolg je het bospad tot het einde. Op de asfaltweg sla je RA en ga direct daarna LA omhoog (Sandersweg). Houd op de Y-splitsing

voor het appartementencomplex (De Tafelberg) links aan. Ten tijde van de kunstenaarskolonie was op die plek een kostschool voor welgestelde jongedames met aan het hoofd schilderes Swanida Wildrik, die Maria Vos inhuurde als tekenlerares. Je bent nu op de Pietersbergseweg die je geheel uitloopt. Op de hoek bij de kruising met de Utrechtseweg ligt het huidige café-restaurant Schoonoord. Sla daar RA om bij het beginpunt van de wandeling terug te komen.

13 km

Brasserie Het Stationshuisje
achter het station

Station Nunspeet

3

NUNSPEET

*Een rijk landschap met rauwe
werkelijkheid*

Ben Viegiers, Bospad met lichtspel, Gemeente Nunspeet

Bij het beginpunt, Theetuin in
Hulshorst (500 m van route) en
diverse in Nunspeet

Aangelijnd toegestaan

Noord-Veluws Museum
Winckelweg 17a
Nunspeet
noord-veluws-museum.nl

Nunspeet, dat sinds 1863 een treinstation heeft, trok in de periode 1880 tot 1918 ruim honderd kunstenaars. Albert Neuhuys kwam al in 1876 vanuit Laren naar Nunspeet. Nunspeet bood als dorp met een afwisselende natuur, karakteristieke boerderijtjes en eenvoudige bewoners een rijkdom aan onderwerpen, vooral voor kunstenaars van de Haagse School. Voor hen stond de eenvoud, ongerepte landschappen met simpele mensen, centraal.

Vanaf 1885 ontstond er een echte kunstenaarskolonie, die eigenlijk begon in het tien kilometer verderop gelegen dorp Elspeet, dat als 'buitenatelier' gezien werd door kunstenaars uit Den Haag. Er waren 'passanten', kunstenaars die er tijdelijk verbleven, zoals Sientje Mesdag-Van Houten en 'blijvers', zoals Jan van Vuuren. Na WO

vestigde zich een tweede generatie kunstenaars te Nunspeet en ontstond de Nunspeetse Kunstkring (1928) en later de Veluwsche Kunstkring (1937). Ook na WOII vestigde er zich weer een aantal kunstenaars.

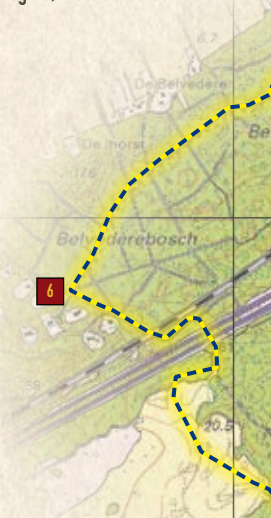
Het eerste deel van de wandeling gaat door dat deel van het dorp Nunspeet, dat nog goed bewaard is gebleven. Je loopt langs plekken die kenmerkend waren voor de kunstenaarsperiode: waar zij woonden en die zij schilderden. Je komt langs het Noord-Veluws Museum, met een permanente tentoonstelling over Nunspeet als kunstenaarsdorp. Het tweede deel van de wandeling gaat langs plekken in de natuur die vele kunstenaars inspireerden: fraaie landschappen met een zandverstuiving, bossen en heidevelden.

met Ben Viegers, woonde iets verderop (Spoorlaan 53), maar je gaat RA de Enkweg op. Op nummer 70 zie je het huis waar Jan van Vuuren woonde. Daar schuin tegenover op de hoek, Veldweg 26, woonde de schil-

1 Je start de wandeling achter Station Nunspeet bij Brasserie Het Stationshuisje. Ga RA het klinkerpad op en bij de weg RA. Je komt bij het spoor, dat je oversteekt. Je buigt mee naar rechts en steekt de drukke F.A. Molijnaan naar links over en aan de overkant direct rechts.

Vervolg deze weg en ga bij de Spoorlaan naar links. (Verderop langs de F.A. Molijnaan lag villa Arti, waar enkele jaren een expositieruimte voor de kunstenaars was.) Je komt uit op de Enkweg, bij het Jaap Hiddinkpark. De Nunspeetse schilder Jaap Hiddink, bevriend

de villa waar Kees Koppenol, en eerder ook schilderes Stans Balwé **A** enkele jaren woonde en werkte. Rechts aan de overkant ligt aan de F.A. Molijnlaan villa Hoekstein, destijds Voorbosch, die kunstschilder Willy Martens liet bouwen. Hij was vooral portretschilder. Het koningshuis van Oranje liet zich regelmatig door hem portretteren.

der Chris ten Bruggen Kate, 'de vader van het gestileerd realisme'. Sla LA de Veldweg in (waar je aan de noordkant van dit huis het schildersraam nog kunt zien). Op de eerste kruising ga je RA de Schoolweg in. Verderop aan de Veldweg 10 was de woning van Cor Vrendenberg, mede-oprichter van de Vrije Academie Nunspeet en schilder van een groot(s) schilderij van het Hulshorster-

zand, te zien in het Noord-Veluws Museum. Bijna aan het eind ga je LA en weer links het Groenelaantje in, dat verderop de Dr. Schutlaan wordt.

2 Aan het eind kom je bij twee villa's: links De Eikenhof,

A Stans Balwé

De in Amsterdam geboren Stans Balwé kwam vanaf 1900 met haar moeder en tante in villa De Eikenhof wonen. Ze was bevriend met enkele Nunspeetse schilders, onder wie Arthur Briët. Veel vrouwelijke schilders in Nunspeet kozen als onderwerp stillevens, portretten en interieurs, terwijl hun mannelijke collega's meer in de natuur schilderden. Stans – en ook Sientje Mesdag-van Houten – schilderde wel buiten. Ze was zeer sociaal bewogen. Samen met de burgemeestersvrouw zette ze zich in voor kinderen van arme gezinnen, die in de winter van 1902/03 drie keer per week warme maaltijden kregen. Ten gunste van een vegetarische kindgezondheidsskolonie stelde ze een kunstwerk ter beschikking voor verloting. In 1910 vertrok ze met haar moeder naar kunstenaarsdorp Laren, waar zij lid werd van de Vereniging van Beeldende Kunstenaars.

Jos Lussenburg, De Thuishaven aan de Bosweg 9, St. Jos Lussenburg

B Jos Lussenburg

Schilder Jos Lussenburg schilderde bij voorkeur bewogen water, bewolkte luchten en schepen met hoog opbollende zeilen. Naast deze werken schilderde hij ook graag Veluwse figuren, allerhande straattypen, zoals bedelaars en zigeuners. Lussenburg wordt wel het 'cement' in de Noordveluwse Kring van Beeldende Kunstenaars genoemd. Zijn huis De Thuishaven is jarenlang een toevluchtsoord voor velen geweest. Hij gaf gastlessen op de Nunspeetse Vrije Academie. In oktober 1945 werd hij lid van een tijdelijke gemeenteraad, waar hij niet vaak verscheen, maar wel op de cruciale momenten opgetrommeld werd om als 10e lid de vergadering mogelijk te maken. Hij woonde immers vlakbij het Gemeentehuis.

Je loopt links om De Eikenhof heen en komt via een voetgangerssluis in het Oranjepark. Bij de T-splitsing ga je naar rechts en op de vijsprong kies je het pad langs de vijver aan je rechterhand. Neem het eerste pad links en dan weer links en je komt dan op de Bosweg. Op nummer 9 zie je het fraaie woonhuis De Thuishaven van schilder Jos Lussenburg **B**. Loop de Bosweg af tot het Oude Gemeentehuis.

Sla LA (Laan). Op de hoek van de Lindelaan staat het gebouw van de vroeger Openbare Lagere School, waar 's zomers ook tentoonstellingen van

de kunstschilders gehouden werden **C**. Loop verder door de Laan tot het punt waar links de Eperweg en rechts de Dorpsstraat is **D**.

3 Loop de Dorpsstraat in langs Dorpskerberg De Roskam (links) en de dorpskerk (rechts). Vervolg deze winkelstraat langs de Markt tot je bij de Stationslaan bent. Hier LA. Al snel zie je rechts het gebouw van de Vrije Academie. Daarachter bevindt zich het Noord-Veluws Museum, een bezoek meer dan waard. Je loopt daarna langs de villa op nr. 32 waar Kitty van der Mijll Dekker, opgeleid aan de Duitse kunstenaarsopleiding Bauhaus, haar handweverij had. Loop door tot een rotonde waar je met de bocht mee RA gaat en direct oversteekt bij het

zebrapad. Hier vervolg je het voetpad steeds RD. Steek het spoor over.

4 Direct na een wit horecagebouw ga je RA bij het bordje Motorcrossterrein. Al snel zie je een wit hek, waar een bospad begint. Daar ga je RD in.

▼ Na het hek rechts aanhouden,

smal bospaadje. Dit bospad slingert langs het spoor. Je volgt dit kronkelende pad met hoogteverschillen, steeds rechts aanhoudend en paden naar links negerend. Na ruim 1 km houd je bij een paaltje Hulshorster Bosrandroute met achterop nr. 80 rechts aan. ▼ Bij een volgend paaltje met

C De tekenmethode van de hoofdonderwijzer

Naast tentoonstellingen is de school bekend vanwege het tekenonderwijs op pedagogische gronden van hoofdonderwijzer Nicolaas Perk, die hier een boek over schreef. Hij vond het geometrisch tekenen niet passen bij de motorische ontwikkeling van kinderen. Hij liet kinderen tekenen wat ze buiten of in hun omgeving zagen. Hij gaf lezingen met tekeningen van de kinderen van zijn school. Ook de rode volksonderwijzers Jan en Adriaan Gerhard waren enthousiast over deze methode. Kinderen van Nunspeter schilders (zoals Van Vuuren, Briët en Koning) kregen les volgens deze methode.

Jan van Vuuren, *Kerkgangers verlaten de Hervormde Kerk te Nunspeet, part. coll.*

D Het centrum van de kunstenaars

Aan de Eperweg links lag ooit Pension De Valk, waar veel kunstenaars logeerden. De eigenaar liet een atelier bij het pension bouwen. Rechts staat nog steeds het mooie gebouw van Dorpskerberg de Roskam, waar ook kunstenaars verbleven en waar in de stal achter de herberg een expositieruimte was. Schuin hier tegenover staat de dorpskerk, geschilderd door onder meer Jan van Vuuren die laat zien hoe de Dorpsstraat er ooit uitzag.

achterop nr. 85 RA. Dit pad leidt naar een hek, waar je doorheen gaat. Steek kort daarna RA het spoor over en ga weer door een hek een schelpenpad op. Volg dit pad en negeer paden naar links tot je bij een fietspad komt met zandweg ernaast. Steek het fietspad over en ga links de zandweg ernaast op.

5 Je bevindt je nu in het gebied dat bekend staat als de Zoom **E**. Vrij snel zie je een informatiepaneel over de Amsterdamse kunstschilder Eugène Brands, die hier van 1974 tot 1999 regelmatig verbleef in zijn tweede woning. Vervolg de brede zandweg, die door het Belvédèrebos gaat, helemaal tot aan de geasfalteerde Brandsweg. Hier kun je RA naar de Theetuin van Hulshorst (500m). De wandeling gaat verder naar links, terug naar het spoor, dat je weer oversteekt.

Edzard Koning. Twee aardappel rooiende vrouwen bij een Zoomhuisje, ca 1905. Gemeente Nunspeet (bruikleen)

E De Zoom

In dit ooit woeste gebied van stuifzand woonden arme dagloners met grote gezinnen in simpele huisjes met rieten daken. Ze hadden hooguit wat kleinvee: kippen en misschien een geit. Deze huisjes, die deels van steen en deels van hout waren, hadden een kenmerkende hoge schoorsteen, waardoor ze ook wel 'locomotief-huisjes' genoemd werden. De Zoomhuisjes en hun sfeervolle, stille omgeving vormden een geliefd onderwerp voor schilders als Jan van Vuuren en Arthur Briët. Briët, de 'Rembrandt van de Veluwe', schilderde vooral de interieurs. Hij liet een echt Zoomhuisje met bijbehorende inventaris op het terrein achter zijn woning plaatsen. In dit atelier schilderde hij, na (her)schikking van de inventaris, zijn interieurs. De huidige bezoeker treft een ander gebied aan dan destijds, zonder Zoomhuisjes. De schilders van toen laten zien hoe dit Zoomgebied er in hun tijd uitzag.

6 Je vervolgt de Brandsweg met eerst een bocht naar links en dan naar rechts, over de snelweg. Je komt bij de Leuvenumse bossen, waar je het pad direct rechts van de zandheuvel en links van de mast neemt. Je komt dan vanzelf op de Uitkijkpost Hulshorsterzand. Van het Hulshorsterzand is een groot schilderij van Cor Vrendenberg te zien in het museum. Vanaf het meest linkse bankje zie je tussen de eerste en tweede boom door een ongeveer 2 meter hoge boomstronk eenzaam midden op de zandvlakte en in het verlengde een paal in de buurt van de bosrand. Daar loop je heen over de zandvlakte. Aangekomen bij de paal (met bankje links) met groene pijl, volg je de pijl. Je loopt langs een afscheiding aan je rechterhand. Je komt weer bij een gemarkeerd paaltje aan de bosrand en loopt via een

F Het bos als inspiratiebron

Rondom Nunspeet zijn verschillende bossen: onder meer het Belvédèrebos, het Willemsbos en het Hendriksbos, waar je doorheen loopt. Vele schilders schilderden boslandschappen: Jan van Vuuren, Ben Viegiers en Jan Kleintjes, die zich allen gedurende kortere of langere tijd in Nunspeet vestigden. Jan Kleintjes, die in 1894 al naar Nunspeet kwam, werd verliefd op de Nunspeetse notarisdochter Hedwig van Osselen, die ook schilderde. Zij had les gehad op de Haagse Academie en de Amsterdamse Rijksacademie, een klas met acht meisjes, die bekend werden als de 'Amsterdamse Joffers'. Zij schilderde veel stillevens met bloemen uit eigen tuin. Hedwig en Jan werden een paar.

Arthur Briët, *Interieur van de schildershut van de kunstenaar in Nunspeet*. Noord-Veluws Museum

pad naar beneden het bos in, pad links negerend. Ga op een schuine T-splitsing aan het eind RA. Aan het eind van dit stukje bos, bij een viersprong met open heideachtig veld, ga je LA. Steek een fietspad over, kruis iets verderop een pad en je komt dan bij Landgoed Willemsbos, waar je RD in gaat **F**.

Aan het eind op een ongelijke viersprong ga je RA en daarna neem je het eerste pad

schuin links. Vervolg dit pad steeds RD, over een kruising en negeer drie zijpaden naar rechts. Op de volgende kruising weer RD en pad naar rechts negeren. Het pad maakt een bocht naar rechts. Kort daarna zie je aan je linkerhand een houten hek, waar je naar links langsloopt in de richting van de hei. Na het hek RA langs een bordje Hendriksbos (hei aan je linkerhand). Je bent dan aangekomen op een mooi stukje heidegebied **6**.

7 Neem het eerste pad LA langs de hei, met bos aan je rechterhand. Het pad gaat een

stukje het bos in. Je negeert een pad naar rechts en komt verderop weer op de hei, waar je een pad kruist. Op een Y-splitsing neem je het rechterpad. Vervolg dit iets slingerende pad, een pad naar rechts negerend, tot je aan het eind op een breder zandpad komt, waar je RA gaat. Je komt dan bij een autoweg (Elspe-terweg), die je oversteekt. Ga LA langs het fietspad, door een hek, tot je bij een rotonde komt, waar je RD gaat en over een viaduct de snelweg oversteekt. Steek nogmaals bij een rotonde een snelwegafrit over en ga RD. Kort daarna zie

je het bebouwde-kom-bord NUNSPEET.

8 Hier ga je RA het fietspad op (Hoogwoldepad). Bij de Y-splitsing met bospad vervolg je het fietspad naar links. Direct daarna het bospad LA. Vervolg dit pad steeds RD. Bij een schuine kruising volg je het bredere pad RD. Ga bij een verhard pad LA. Ga in de bocht van dit pad RD het bospad in. Kort daarna ga je op een Y-splitsing RA. Volg dit slingerende bospad met heuveltjes. Sla op een T-splitsing met rechts twee smalle paadjes LA en loop met de bocht mee naar rechts. Ga op kruising RD langs twee paaltjes. Negeer een pad links en ga RD een heuveltje op en weer af. Het pad maakt een bocht naar links en gaat licht omhoog. Vervolg het pad tot je bij een fietspad komt, waar je LA slaat. Neem kort daarna het wandelpad vlak langs het Bezoekerscentrum. Steek het zebrapad over en loop langs het Veluwetransferium en de uitkijktoren weer naar het Stationshuisje, eindpunt van de wandeling.

François Pieter ter Meulen, Schaapskudde met herder op bospad, part. coll.

6 De hei en de schapenschilders

Het gebied tussen Nunspeet en Elspeet kenmerkt zich door prachtige heidegebieden. Vooral de Elspeetse heide is indrukwekkend. Dat vonden verschillende schilders ook, vooral omdat er regelmatig schaapskudden rondliepen op de heide. Drie Haagse schilders, Herman van der Weele, François Pieter ter Meulen, Willem Steelink, hadden een grote voorkeur voor schaapskudden als

onderwerp. Ze waren alle drie woonachtig aan de Statenlaan in Den Haag, die om die reden door bevriende schilders grappend 'Schapenlaan' werd genoemd. Van Gogh sprak zijn bewondering uit voor de schapenschilderijen van Ter Meulen, die ook internationale bekendheid kreeg. Eerder had Anton Mauve het schilderen van schapen al tot een apart genre verheven.

4

HATTEM*Waar de Middeleeuwen zijn
blijven hangen*

Jan Voerman sr., Uitzicht atelier in zomertijd, 1900-1907, Voerman Stadsmuseum

Diverse plekken in Hattem;
in buitengebied
Herberg Molecaten
Molecaten 7

Aangelijnd toegestaan

Voerman
Stadsmuseum Hattem
Achterstraat 46-48
Hattem
voermanstadsmuseumhattem.nl

Tussen de bossen van de Veluwe aan de ene en de IJssel aan de andere kant ligt de Hanzestad Hattem, waar volgens de schilderes Jo Koster de Middeleeuwen zijn blijven hangen. De rust, het water, de natuur en de soms dramatische luchten trokken verschillende schilders. Sommigen, zoals Jan Voerman sr, vestigden zich er permanent. Andere kunstenaars kwamen, vaak op aanraden van hem, langs en bleven voor lange of korte tijd. Onder hen vinden we schilders als Jo Koster, Richard Roland Holst en Jan Verkade. Om nostalgische taferelen van het pre-industriële Nederland vast te leggen kwamen er ook enkele Amerikaanse en Engelse kunstenaars naar Hattem, zoals Walter MacEwen.

De wandeling gaat in het stadje langs

bekende bezienswaardigheden zoals de Dijkpoort uit de 14e eeuw en de Andreaskerk aan de Markt. Je komt langs het Voerman Stadsmuseum waar je het schildderiveden het beste kan opsnuiven. Dat museum heeft een mooie verzameling van het werk van Voerman en andere Hattemse schilders. Vervolgens gaat de wandeling het oude stadje uit om net als de schilders in de natuur te wandelen en van de prachtige omgeving te genieten. Aan de zuidwestkant ligt het bosrijke Landgoed Molecaten, dat de overgang vormt van het Veluwemassief naar de IJsselvallei. Wanneer je tot slot langs de uitgestrekte uiterwaarden aan de IJssel loopt, kun je goed zien wat veel schilders tot schilderijen geïnspireerd heeft.

A De IJsselschilder

Jan Voerman was een boerenzoon uit Kampen die samen met zijn drie jaar jongere schoolvriend Willem Tholen een opleiding aan de Rijksacademie in Amsterdam volgde. Hij werd een bekende figuur in het Amsterdamse kunstenaarsmilieu, maar in

1890 trok hij zich definitief terug in Hattem. Daar kwamen veel studiegenoten uit zijn Amsterdamse tijd regelmatig langs. Hij sloot zich nooit bij een bepaalde stijl of mode aan. Hij is echt de schilder van het stadje geworden en van de IJssel. Daarom kreeg hij ook de bijnaam van 'IJsselschilder'. Beroemd van hem zijn de hemels vol wolken en wateren vol weerkaatsing. Zijn leerling

en zwager Jan Verkade bracht hem in contact met het spirituele gedachtegoed van de Franse 'Nabis' (de profeten) rond Paul Gauguin en Paul Sérusier uit de Bretonse kunstenaarskolonie in Pont-Aven. Door Jan Verkade leerde hij ook zijn vrouw Anna kennen, een sociaal bewogen vrouw die als aanhanger van Maria Montessori een montessorischooltje in het stadje stichtte.

Borstbeeld Jan Voerman

1 Je begint de wandeling op het Voermanplein naast de jachthaven. Midden op het plein staat het bronzen borstbeeld (vervaardigd door Elizabeth Varga) van de schilder **A** die zo sterk verbonden is met Hattem.

2 Bij de stoplichten steek je de weg over en zie je rechts op de Geldersedijk nummer 1 de woning van Jan Voerman met een prieltje ernaast. Het huis had hij samen met de Amsterdamse architect K.P.C. de Bazel in 1895-96 gebouwd.

▼ Het ligt op de dijk met een

groot stuk grond erachter waar hij een paar ateliers bouwde en ook een paar koeien hield.

3 Loop de Geldersedijk af in de richting van de imposante Dijkpoort. Deze oude poort is in 1908 gerestaureerd door de bekende architect Pierre Cuypers. Ga onder de poort door en sla LA, Knorrenburgerstraat. Aan het einde bij de tweede afslag (Eerste Steeg) ga je RA. Sla aan het einde LA. Ga vervolgens RA de Kerkhofstraat in. In de bocht naar rechts zie je het Daendelshuis, waar de bekende patriot Herman Willem Daendels zelf nauwelijks gewoond heeft. Hij was namelijk gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, toen

▼ zijn vrouw het huis in 1811 van

haar ouders erfde. Daendels is wel in Hattem geboren, in de Kerkstraat 38 waar ook de schilder Jan Verkade **B** enige tijd woonde.

4 Sla na de bocht LA en loop achter de kerk RD langs het witte gebouw van de Franse school. Daar ga je RD het pad in dat je langs een tuin (hof van Raalte) voert. Sla aan het

B Jan Verkade, schilder wordt monnik

Jan Verkade was de zoon van de oprichter van het Verkade concern in Zaandam. Net als zijn broer Eduard (een beroemde toneelspeler) verkoos hij een kunstenaarsbestaan in plaats van een plek in het bedrijf van zijn vader. Hij volgde in Amsterdam de kunstacademie, waar hij een blijvende vriendschap ontwikkelde met Richard Roland Holst, die later trouwde met de revolutionaire dichteres Henriette van der Schalk. Na zijn opleiding trok hij enige tijd naar Hattem. In 1891 reisde hij naar Frankrijk waar hij in contact kwam met de religieuze Nabis-beweging. Religie en theosofie lieten hem daarna niet meer los, hoewel zijn creatieve geest bij tijd en wijle in de knel kwam met zijn religieuze overtuigingen. Uiteindelijk trad hij toe tot de benedictijnerkloosterorde in het Zuid-Duitse Beuron en veranderde hij zijn naam in Willibrord.

eind kort LA en ga direct RA een trapje met een poortje op. Na het poortje kom je in het Daendelspark. Loop RD tot de Verkentoren met uitzicht. Daar sla je RA en loop je door naar een trapje. Ga daar af en je komt uit op een klinkerstraatje. Ga daar even rechts en dan weer links en loop langs een veldje van de plaatselijke Pétanque-club. Houd links aan en loop langs de muur links van een driehoekig plein tot je op de klinkerstraat komt. Sla bij huisnummer 8 RA en loop

RD tot de Koestraat. Daar sla je kort RA en op de kruising LA. Je komt nu op de Markt voor de Grote of Andreaskerk. Het interieur van de kerk is geschilderd door een voorloper van de Haagse School, Johannes Bosboom, die nog voor Voerman het stadje bezocht (te bezichtigen in het Voerman Stadmuseum).

5 Tegenover de kerk liggen aan het begin van de Kerkstraat twee logementen die door de kunstenaars gefrequenteerd

werden. Links lag het logement 't Vosje, dat een eigen koetsier in dienst had om de gasten van en naar het station te brengen. Een van hen was Henriette, de vrouw van Richard Roland Holst, die enthousiast schreef over 'de jonge schilders die heel wat vertier brachten in het rustige stadje'. Rechts op de hoek lag Hotel de Zon, annex koffiehuis waar Jan Voerman met zijn gezin heeft gewoond, dat toentertijd logement Van Piekeren **C** heette.

6 Ga niet de Kerkstraat in, maar loop verder in de richting van de Dijkpoort (Kruisstraat). Sla bij de Achterstraat LA. Op nummer 33 bevindt zich de voormalige synagoge. Schuin tegenover de synagoge is het Voerman Stadmuseum Hattem gevestigd met een rijke collectie werken van Jan Voerman sr. en Jan Voerman jr., en ook andere Hattemse schilders, zoals Jo Koster. Na het museum sla je RA. Je passeert de molen De Fortuin uit 1852, die door verschillende schilders is vastgelegd. Je komt uit op de Noordwal en

Logementen 't Vosje en Van Piekeren

C De tekendoos van Jan

Voerman junior

De oudste zoon van Jan Voerman, ook Jan geheten, werd in 1890 op de bovenverdieping van het logement Van Piekeren geboren. Bij zijn zesde verjaardag kreeg de jonge Jan Voerman zijn eerste tekendoos. Later zou hij vertellen dat hij dit geschenk als een opdracht voelde. Ook hij had een groot tekentalent. Vanaf zijn 15e jaar zou hij meewerken aan de beroemde albums van Verkade met plakplaatjes over diverse aspecten van de natuur, een reclameproduct van zijn grootvader. Eerder was zijn

Plakplaatjes in Verkadealbum 'De IJssel'.

vader daarvoor gevraagd, maar die had gezegd: "Vraag dat maar aan Jan, die kan dat veel beter. Laat hij die kleine wereld maar maken en laat mij de hoge luchten." Voerman junior

werkte daarbij samen met de bekende natuurvorser Jac. P. Thijsse. In 1939 stopte hij daarmee en werd hij een verdienstelijk lithograaf. Hij was toen allang uit Hattem weg.

passeert het Anton Pieckmuseum (Anton Pieck, die vooral bekend geworden is door zijn romantische tekeningen, heeft nooit gewoond noch gewerkt

in Hattem). Ga na het museum LA naar beneden en sla voor het houten bruggetje LA. Het pad langs de Molecatense Beek loop je geheel uit tot je via de

trap naar links op de stenen brug uitkomt. Over de brug sla je direct RA naar het pad beneden langs de beek aan je rechterhand.

Jan van Vuuren, Gezicht op de Kleine Gracht te Hattem, Voerman Stadsmuseum

Jan Voerman sr., *Bos* (studie),
1902–1906, Voerman Stadsmuseum

7 Het pad loop je uit tot de volgende brug. Steek daar naar rechts over en je komt uit op de Stadslaan. Ga steeds RD. Bij de Stationslaan (een brede weg waar vroeger het spoor liep) steek je over en ga je RD weer de Stadslaan in. Neem het tegelpad dat bij de bomenrij overgaat in een onverhard pad. Volg dat pad tot je de tweede straat RA (Eliselaan) ingaat. Bij de splitsing aan het eind houd je links aan. Je komt uit op de Koeweg die je naar het Landgoed Molecaten brengt. Ga steeds RD. Negeer alle afslagen naar links en rechts. Bij de

Herberg Molecaten ga je ook steeds RD, zodat je de herberg aan de rechterkant passeert. Loop nu in de richting van het landhuis. Bij de witte slagbomen aan je rechterhand ga je RA. Ga na de slagbomen RA op het halfverharde pad. Wanneer je even verder de Molecatense Beek bent overgestoken, ga LA. Blijf dat pad steeds volgen (links aanhouden) tot je bij de beroemde Mariaboom uitkomt. De mythe wil dat deze wel 250 jaar oud is. Of dat waar is valt te betwijfelen, maar hij behoort wel tot de oudste beuken van Nederland.

8 Je gaat met een bocht om de beek heen. Loop vervolgens RD. Negeer de eerste afslag en sla aan het eind bij de T-splitsing LA. Volg dat pad RD tot je bij een brede weg (Koeweg) met een fietspad ernaast uitkomt. Sla daar RA. Bij de eerste afslag (blauwe klompenpad) ga je LA door een houten hek. Ga na het volgende hek aan het eind LA en direct daarna schuin RA. Bij een hou-

ten hek sla je LA en ga je een bruggetje over. Bij de zogeheten Spaanse Graven (een verhoging met een pad en een

D Luite Klaver, een veelzijdig man

Luite Klaver werd in 1870 in Hattem geboren als zoon van een timmerman. Hij was voorbestemd om ook timmerman te worden, maar klom op tot directeur van de Posterijen. Hij kwam in de leer bij Jan Voerman en besloot na zijn ontslag schilder te worden. Daarvoor volgde hij een opleiding aan de Rijksacademie in Amsterdam, waar hij zich ook toelegde op de fotografie. In 1899 werd zijn dochter Clare Helene geboren, de latere schrijfster Clare Lennart (een pseudoniem) die verschillende romans schreef die zich in Hattem afspelen. In 1919 ging hij met zijn tweede vrouw in het landhuis 't Olde Spyker wonen. Daar begon hij te experimenteren met zijn fotografie en met een kwekerij. Hij overleed in 1960 in Utrecht.

wal eromheen) ga je rechtsom. Aan de rechterkant zie je de villa Spijker Watervliet, ook wel bekend als 't Olde Spyker, waar de bekende schilder en fotograaf Luite Klaver **D** enige tijd heeft gewoond.

9 Op de kruising (met schakelkastje) voor villa Spijker Watervliet sla je RA. Houd het weiland aan je linkerhand. Aan het einde sla je RA en direct LA de Libanonweg in. Neem aan het einde het rechter bospadje RD.

Na dit pad ga je RD de verharde straat op. Ga bij de T-splitsing RA, Novalieweg. Loop door tot je uitkomt op een drukke weg (Apeldoornseweg) die je bij de stoplichten oversteekt. Aan de overkant ga je kort RA en direct LA een bospad in, dat uitkomt op een klinkerstraat. Sla aan het einde RA en ga vervolgens aan het eind LA, Langenberg. Deze weg gaat met een bocht naar rechts omhoog en vervolgens naar beneden. Bij de sportvelden (ooit een akkerland dat Jo Koster in een schilderij met boerin heeft vastgelegd) sla je scherp LA. Schuin rechts aan de overkant liet de schilderes Jo Koster **E** in 1910 een villa bouwen, die nu verborgen ligt achter een bomenrij.

Jo Koster, *Wiedende vrouw*, 1910, Voerman Stadsmuseum

E Jo Koster, een zwervend bestaan

Jo Koster werd in 1868 in Kampen geboren. Zij had een onrustige jeugd en volgde na haar middelbare school verschillende kunstopleidingen. Zij zette haar studie in Parijs en Brussel voort waar zij kennismaakte met belangrijke kunstenaars, zoals Cézanne, Seurat, Van Gogh en Gauguin, door wie zij duidelijk beïnvloed werd. Na haar terugkeer in Nederland vond zij in 1910

eindelijk wat rust in Hattem waar zij in de onge-repte velden een huis met een groot atelier liet bouwen, dat zij 't Honk noemde. Ze nam ook les bij Jan Voerman, met wie ze bevriend raakte. De jaren in Hattem worden wel gezien als de meest vruchtbare periode uit haar carrière. Zij bleef tot 1924 en pakte haar zwervend bestaan weer op met reizen naar Zwitserland, Italië en Frankrijk. Zij overleed in 1944 bij een vriendin in Heelsum.

10 Je blijft steeds RD langs de sportvelden lopen tot je op de Hezenbergerweg uitkomt. Ga daar LA en direct RA langs het witte hek van het Geldersch Landschap. Negeer op het pad de eerste afslag links.

Voorbij het golfterrein aan je rechterhand neem je de eerste afslag LA. Ga het meest rechtse (dalende) pad op. Houd op dat pad steeds rechts aan. Vlak voorbij een plas aan je linkerhand ga je bij een driesprong

• kort RA en direct weer LA. Loop nu RD tot je bij een sluis komt over het Apeldoorns Kanaal. Loop het trappetje op en steek de sluis over. Neem daarna links het pad langs het kanaal. Aan de rechterkant zie je de uiterwaarden van de Hoenwaard, die veel geschilderd zijn, onder meer door de Amerikaanse schilder MacEwen **F**.

11 Het jaagpad loop je geheel uit tot je bij de ophaalbrug over het kanaal komt. Steek die brug over en loop door tot de stoplichten bij de brede weg. Daar steek je over en ga je kort RA. Vervolgens sla je LA de Ridderstraat in. Wanneer je rechts de Dijkpoort ziet, sla je RA en loop je terug naar het beginpunt van de wandeling.

F Walter MacEwen, een verdwaald lid van de Egmondse school

Walter MacEwen werd in 1860 in Chicago geboren in een gefortuneerd gezin. Nog als tiener volgde hij de droom van veel artistieke Amerikaanse jongeren om in Europa schilder te worden. Eenmaal in Europa raakte hij gefascineerd door onze schilders uit de Gouden Eeuw en alles wat in zijn ogen Nederlands was: het licht, het landschap en de 'eenvoudige mensen'. Net als zijn vrienden Gari Melchers en George Hitchcock, die zich in Egmond vestigden, volgde hij eerst een opleiding in Duitsland. Daarna zwierf hij enige tijd in Nederland rond en bezocht hij ook Hattem. Hij gebruikte zijn

Walter MacEwen, *Terugkeer van het werk, 1885, part. coll.*

artistieke vrijheid om het plattelandleven naar eigen inzicht weer te geven. Zo is hij bekend om de verwisseling van klederdrachten in zijn Hattemse schilderijen.

12 km

Bistro Tante Sweel
Hoofdstraat 15
Zweeloo

Bushalte Zweeloo,
Busstation

5

ZWEELOO

Een heerlijke en onbeduimelde plek

Chris Hammes. Boerderijen te Oosterhesselen, 1905, Drents Museum

Bistro Tante Sweel
Hoofdstraat 15
Zweeloo
't Hoes van Hol-An
Oud Aalden 11
Aalden

Aangelijnd toegestaan

Geen formeel museum,
wel een virtuele collectie
schilderijen op
[kunstenaarsdorpzweeloo.nl/
art-collection-zweeloo/](http://kunstenaarsdorpzweeloo.nl/art-collection-zweeloo/)
en een Kunstenaarsherberg
Zweeloo
Hoofdstraat 15

Er is geen kunstenaar die de bijzondere kleurrijkheid van Zweeloo en zijn omgeving beter onder woorden heeft gebracht dan Vincent van Gogh in de herfst van 1883:

"Hier zijn de woningen heel breed tussen eikenbomen van een superbe brons. Tonen in het mos van goudgroen, in de grond van roodachtige of blauwachtige of geelachtige lila-grijzen, tonen van onuitsprekelijke reinheid in het groen van de korenveldjes, tonen van zwart in de natte stammen, afstekende bij de goudenregens van warrelende, wemelende herfstbladen, die in losse pruiken, alsof ze erop geblazen waren, los en met de lucht er nog doorheen schemerend, nog hangen aan populieren, berken, linden, appelbomen."

Dat Zweeloo en de buurdorpen er voor veel negentiende-eeuwse schilders uitsprongen, is niet verwonderlijk. Het zijn niet alleen de dorpen met hun Saksische boerderijen die dit deel van Drenthe voor kunstenaars aantrekkelijk maakten. Aan de zuidkant van Zweeloo vinden we een overgangsgebied van natte graslanden naar droge akkers met veel houtwallen, boomsingels en loofbosjes. Dit gebied wordt gekenmerkt door moerasachtige heide (goede waterdichte schoenen zijn nodig). Vroeger waren het niet alleen geliefde plekken voor de boeren om hun koeien te weiden, maar het was ook een paradijs voor de schilders om de natuur vast te leggen. Zoals een van de kunstenaars het noemde: 'Het was daar heerlijk en onbeduimd.' Deze wandeling door dorp en omgeving laat zien dat dit gebied nog steeds pittoresk, heerlijk en onbedorven is.

A De Herberg van Mensingh en de zomer van Max Liebermann

Broer en zus Mensingh waren niet voor iedereen altijd even gastvrij. Ooit wees zus Mensingh een Franse journalist en een Haagse baron scheldend de deur, toen zij uitgeput na een lange wandeling aanklopten. Dat was niet het geval met de Duitse kunstenaar Max Liebermann die in de zomer van 1882, waarschijnlijk op aanraden van zijn vriend Jozef Israëls, met flinke bepakking bij de herberg aankwam. Hij was rijk en zijn Berlijnse dialect leek op dat van de plaatselijke bevolking. Hij betaalde zijn modellen, maar de bevolking bleef desondanks wat achterdochtig. Dat is goed te zien op het schilderij van het dorpsmeisje Eva. Liebermann was in die zomermaanden heel productief en brak daarna echt door. Zijn korte verblijf trok nadien de aandacht van veel andere schilders. Het dorp werd niet een echte kunstenaarskolonie. Zo was er geen sprake van een hechte bent waarin ervaringen werden uitgewisseld en ook de herbergiers werkten niet erg mee. Broer Mensingh nam 'wel eens een schilder in huis, maar nooit meer dan één'. Dat was wel anders in de herberg van Geert Kuiper in Hooghalen, ongeveer 25 km verderop, waar schilders met hun schilderwerk konden betalen.

Hotel Mensingh — Zweeloo.

Anna B. Lyden

Hotel Mensingh aan de Hoofdstraat, Zweeloo, ca. 1900-1904.

1 Je begint de wandeling bij Bistro Tante Sweel aan de Hoofdstraat 15, het voormalig logement van Jan en Lammechien Mensingh, waar onder meer de bekende Duitse schilder Max Liebermann in 1882 enige tijd verbleef **A**. Nu herbergt het aan de achterkant ook de KunstenaarsHerberg, waar de Stichting Kunstenaarsdorp Zweeloo haar activiteiten ontplooit.

2 Achter het parkeerterrein van de Bistro sla je RA het Van Goghpad in. Halverwege het pad staat een informatiebord waarop verteld wordt over het stukje weiland dat Liebermann in enkele beroemde schilderijen vastlegde **B**. Van Gogh schilderde hier de fruitbomen die er ooit stonden, vandaar de naamgeving van het pad.

Max Liebermann, *Die Rasenbleiche*, 1882, Wallraf-Richartz-Museum

B De Bleek

Het schilderij *De Bleek*, dat Liebermann op deze plek schilderde, maakte hem én Zweeloo wereldberoemd. Liebermann kwam uit een grote, Joodse en gefortuneerde familie in Berlijn. Hij wilde al vroeg schilder worden. Met enige tegenzin gaf zijn vader hem toestemming om in Weimar de kunstacademie te volgen. Aanvankelijk had hij weinig succes met zijn schilderijen van gewone mensen in al hun eenvoud en armoede. Als twintiger trok hij naar Parijs waar hij zich niet erg thuis voelde. Zijn vriendschap met de Nederlandse schilder Jozef Israëls bracht hem ertoe om regelmatig in de zomer naar verschillende plaatsen in ons land te trekken, zoals Katwijk, Scheveningen, Laren en dus ook Zweeloo. Tijdens zijn verblijf in Zweeloo kreeg hij het bericht dat hij in Parijs mee mocht doen aan een tentoonstelling met de beroemdste Franse schilders. Zijn schilderij van *de Bleek* oogstte daar veel lof. Dat vormde de aanloop naar zijn latere succes. In 1884 keerde hij terug naar Berlijn, waar hij in 1920 zelfs benoemd werd tot

de directeur van de kunstacademie. Die positie moest hij als Joods kunstenaar opgeven, toen Hitler aan de macht kwam.

Max Liebermann, *Eva*, 1883, Kunsthalle Hamburg

Vincent van Gogh, *Herder met kudde bij de kleine kerk te Zweeloo, 1883*

3 Aan het eind van het Van Goghp pad sla je LA (Klooster). Op deze straat zie je eerst aan je rechterhand het grasveld met boompjes waar Liebermann zijn schilderij *Spielende Kinder* schilderde. Bij de kruising ga je RD. Achter de bankjes aan de rechterkant bevond zich de oorspronkelijke brink, waar vroeger twee keer per jaar kermis en veemarkt werden gehouden. Dat is te zien op het oude schilderij van Jan van Ravenswaay (zie het infopaneel). Aan deze straat liggen verderop verschillende oude boerderijen waarbinnen waarschijnlijk de taferelen van het boerenleven geschilderd zijn, zoals door Albert Neuhuys en Piet Meiners. Bij de eerste afslag ga je LA (Kloosterdwarstraat) en aan het eind sla

je LA. Aan het einde ga je LA langs het oorlogsmonument de Marktstraat in. Passeer weer de kruising met de oude brink en ga nu RD (Wheempad).

4 Loop het hele pad uit dat

naar rechts buigt en uitkomt op een schuine kruising. Daar sla je LA op de asfaltweg die je bij het beroemde kerkje (aan de linkerkant van de weg) brengt dat door vele schilders is vastgelegd **C**.

C Vincent van Gogh, één dag, drie schilderijen

Op 1 november 1883 besloot Vincent van Gogh Liebermann op te zoeken in Zweeloo, omdat het gerucht ging dat hij weer in het dorp was. Over dit tochtje schreef hij een van zijn allermooiste brieven aan zijn broer Theo. Hij genoot nog duidelijk na van zijn bijna magische dagtrip in een open karretje. Hij nam in zijn brief uitgebreide beschrijvingen van de omgeving op – van de ploegers, herders en de wegwerkers. Ook zocht hij de plekken die een jaar eerder door Liebermann geschilderd waren. Hij ontmoette de Duitse schilder niet, maar dacht zijn werk nu beter te begrijpen: ‘(..) zijn koloriet bestaat uit leigrauwe toonen met overgangen tot bruin, tot geelgrijs hoofdzakelijk.’ Ook andere schilders trof hij niet in het dorpje, maar hij maakte er wel wat ‘krabbels’ die hij later uitwerkte. Een daarvan is de tekening van het kerkje met een schaapskudde. De herder is een ander dan de originele, omdat die net die dag in de gevangenis zat. Eén dag is kort, maar de indrukken die hij er opdeed waren volgens kunstenners van grote betekenis voor zijn werk.

D Sporen uit een ver verleden

In 1952 is op deze plek het graf gevonden van een vooraanstaande vrouw uit het midden van de vijfde eeuw na Christus. Zij werd vanwege haar kleding en sieraden tot ‘prinses van Zweeloo’ gedoopt. In het algemeen waren oude grafmonumenten, zoals de prehistorische hunebedden, erg in trek bij prentenmakers en schilders. De zweem van mysterie rond de grafmonumenten probeerden de schilders vaak met donkere wolken te vangen. In Zweeloo zelf zijn echter geen hunebedden gevonden. De dichtstbijzijnde is in Noord-Sleen op zo’n vijftig minuten lopen. Die is in 1913 geschilderd door Chris Hammes, die ook prachtige schilderijen in het gebied ten zuiden van Zweeloo maakte. Hij legde het natte heidelandschap aan de zuidkant vast, waar we verderop in de wandeling doorheen lopen.

het bordje Grafheuvel Prinses van Zweeloo komt **D**. Ga daar RA het klinkerpad op.

6 Bij de driesprong volg je het onverharde pad RD. Dit pad maakt een bocht naar

rechts. Negeer de afslag naar rechts en houd links aan over een klinkerweg tot je aan het eind bij een T-splitsing komt. Daar sla je RA (Stroetendijk). Bij de asfaltweg steek je over en ga je LA op het fietspad. Bij

5 Na het kerkje vervolg je de weg op het fietspad. Je verlaat Zweeloo en loopt door tot je bij

Chris Hammes, *Boerderijen te Oosterhesselen, 1905, Drents Museum*

een brede zandweg ga je RA. Deze weg buigt naar links en je loopt langs een vijver met aan het eind een picknickbank. Wanneer je die een eind voorbij bent, ga je bij de eerstvolgende afslag RA door een voetgangerssluisje en langs een bordje van Natuurmonumenten De Klencke. Na een bruggetje buigt dit pad kort naar rechts en vervolgens links. Het pad loop je uit tot je bij een klin-

kerweg uitkomt. Daar sla je LA. In de bocht naar rechts staat links de vogelkijkhut Alderesch waar je een fantastisch uitzicht hebt.

7 Vervolg de weg tot je bij twee houten hekken aan de linkerkant komt. Daar ga je het zogenoemde Bodenpad in, waar de postbodes de post van het ene naar het andere dorp brachten. Volg dit pad door het

weiland tot je aan het einde op een T-splitsing komt waar je RA slaat, een zandweg. Op driesprong RD. Dan op een driesprong RD bij paddenstoel 23966/001, zandweg met fietspad. Even verderop buig je met het fietspad mee naar rechts tussen twee grote keien door. Aan het eind RA, zandweg met fietspad. Verderop LA bij paddenstoel 23998/001, asfaltweggetje. Graspad naar

rechts negeren. Na de knik naar links (bij een asfalt-lus en een bassin aan de linkerkant) ga je RA een breed zandpad op in de bosrand. Bij een driesprong sla je LA en ga je over een grasdijk tot je op een parkeerterrein uitkomt. Daar ga je RA en volg je het fietspad naast de grote weg, De Kockstraat. Op driesprong RD. Je passeert een terras aan
 ▼ je rechterhand. Eerste weg (na

E De verbazing bij de autochtone dorpsbewoners

De (nu mooi gerestaureerde) oude boerderijen kunnen ons nog steeds bekoren. Dat gold ook voor de vele schilders die naar Zweeloo en Aalden kwamen. Toch waren kunstenaars als Liebermann en Van Gogh niet alleen geïnteresseerd in de boerderijen en het landschap. Zij wilden ook de boeren, herders en andere werklieden (bijvoorbeeld de wevers) tijdens hun arbeid en karige maaltijden vastleggen. Daarom

trok Van Gogh na zijn bezoek aan Zweeloo meer naar de 'donkere' kant van de Drenthe, de vele veengebieden. Tussen de zwoegende veenarbeiders leek hij zich meer op zijn gemak te voelen. En de plaatselijke bevolking? Die keek vaak vol verbazing naar de schilders die het 'gewone' leven wilden vastleggen. De autochtone inwoners begrepen bijvoorbeeld niet goed waarom geen van de schilders het burgemeestershuis tekende, dat veel mooier was 'als dien olden bult'.

een karrewiel in het grasperk) scherp LA (Dennekampen). Na de boerderij aan je rechterhand (no. 3) ga je RA een onverhard pad op. Aan het eind sla je RA de Molenweg in. Houd rechts aan en loop naast het fietspad in de richting van de Jantina Hellingmolen in Aalden. Passeer de molen en sla bij paddestoel 23144 RA.

8 Vervolgens steek je de Aelderstraat over en kom je uit in Oud Aalden, waar nu nog verschillende kunstenaars werkzaam zijn **E** en de oude sfeer van een echt Drents esdorp behouden is. Bij de kruising ga je schuin RD en buig je met de bocht naar links. Langs deze klinkerweg, die je steeds blijft volgen, staan

verschillende oude boerderijen. Je komt nu langs het 't Hoes van Hol An. Een schilderij van dit Hoes, geschilderd door Ferdinand Boersma staat hier 's zomers naast, als onderdeel van de Brinkenexpositie van de Stichting Kunstenaarsdorp Zweeloo.

9 Loop na het Hoes verder over de klinkerweg. Voordat je met de bocht mee naar links gaat, zie je aan de rechterkant bij nummer 8 een authentieke boerderij die vanaf 1780 heel vaak geschilderd is. Ook nog in 1952 door Jannes de Vries (lid van De Ploeg) in heel frisse kleuren, ook zomers op een paneel van de Brinkenexpositie te bewonderen. Hierna houd je steeds rechts aan. Ga bij de

Y-splitsing RA de Koemarsendrift in. Deze straat loop je geheel uit. Aan het einde ga je RD het wandelpad in langs het bord Aalden Rondomme. Dit pad volg je met een buiging naar rechts en links tot je bij een bruggetje komt dat een mooi uitzicht geeft op de Aalderstroom, die Aalden van Zweeloo scheidt. Dit pad kun je volgen tot de bebouwde kom van Zweeloo. Je komt aan het einde van het pad uit op een T-splitsing waar je LA gaat. Je komt daarna uit op de Kruisstraat, de oude winkelstraat, waar je LA gaat. Daar zie je weer de Bleek aan je rechterhand en de Bistro Tante Sweel, het beginpunt van de wandeling.

12 km

Slotweg 46
Egmond aan den HoefBushalte Egmond a/d Hoef,
Lamoraalweg

6

EGMOND*Het licht en een lucht van het
puurste turquoise**George Hitchcock. Flowergirl in Holland, 1887, Art Institute of Chicago*

Gasterij 't Woud
(Herenweg, net voorbij
Schuylenburg);
diverse in Egmond aan Zee

Duinkaart nodig vanaf pt. 3
te koop bij kaartautomaat
tegenover Gasterij 't Woud,
zie **3**

Museum van Egmond
Zuiderstraat 7
Egmond aan Zee
museumvanegmond.nl

Egmond speelde een belangrijke rol in de Nederlandse geschiedenis. Het huis Egmont/Egmond is een oud, adellijk geslacht. Een deel van de Europese koningshuizen vindt zijn afstamming in de graven van Egmond. Egmond was ook een belangrijke plaats voor denkers, wetenschappers en schilders. De voorname familie Six woonde er en de filosoof en wiskundige René Descartes verbleef er een tijdje.

Vanaf de Middeleeuwen trokken er al schilders naar Egmond, onder meer voor het duinlandschap, het vissersleven en het Slot op den Hoef (of Kasteel Egmond). Vroege schilders, zoals Van Goyen, Roghman en Rademaker laten ons het begin 19e eeuw definitief gesloopte kasteel in verschillende fasen van opbouw en verwoesting zien.

Rond 1883 vestigden zich drie Amerikaanse kunstenaars, George Hitchcock, Gari Melchers en Walter MacEwen, in Egmond. Zij trokken andere kunstschilders naar Egmond en stichtten er de Art Summer School. Het werk van de schilders uit deze tijd staat bekend als de Egmondse School.

De wandeling start bij de ruïne van het Slot op den Hoef, waar drie beelden vlak bij elkaar herinneren aan het verleden: die van Graaf Lamoraal van Egmond, van René Descartes en van George Hitchcock. De wandeling voert langs belangrijke plekken uit de historie van de kunstenaarskolonie, waartoe ook het duin-gebied en Egmond aan Zee behoren.

1 Je start aan de Slotweg 46 tegenover de ruïne (fundamenten) van het Slot op den Hoef, waar het standbeeld van Lamoraal van Egmond in het water staat. Het oude Raadhuisje op nr. 46 hoort bij Huys Egmont, een bezoekerscentrum. Hier is een expositie over het Slot op den Hoef te zien en er zijn boeken te koop over de Egmondse School. Kijkend naar de ruïne, ga je links op de Slotweg (te zien op het schilderij 'Flowergirl'). Op nummer 44 woonde de Duitse schilder Erwin Bowien van 1933 tot 1942. Op nummer 42 is de (Museum)Hoeve Overslot, waarvoor de buste van de nestor van de kunstenaarskolonie, George Hitchcock **A**, staat.

Graaf Lamoraal van Egmond

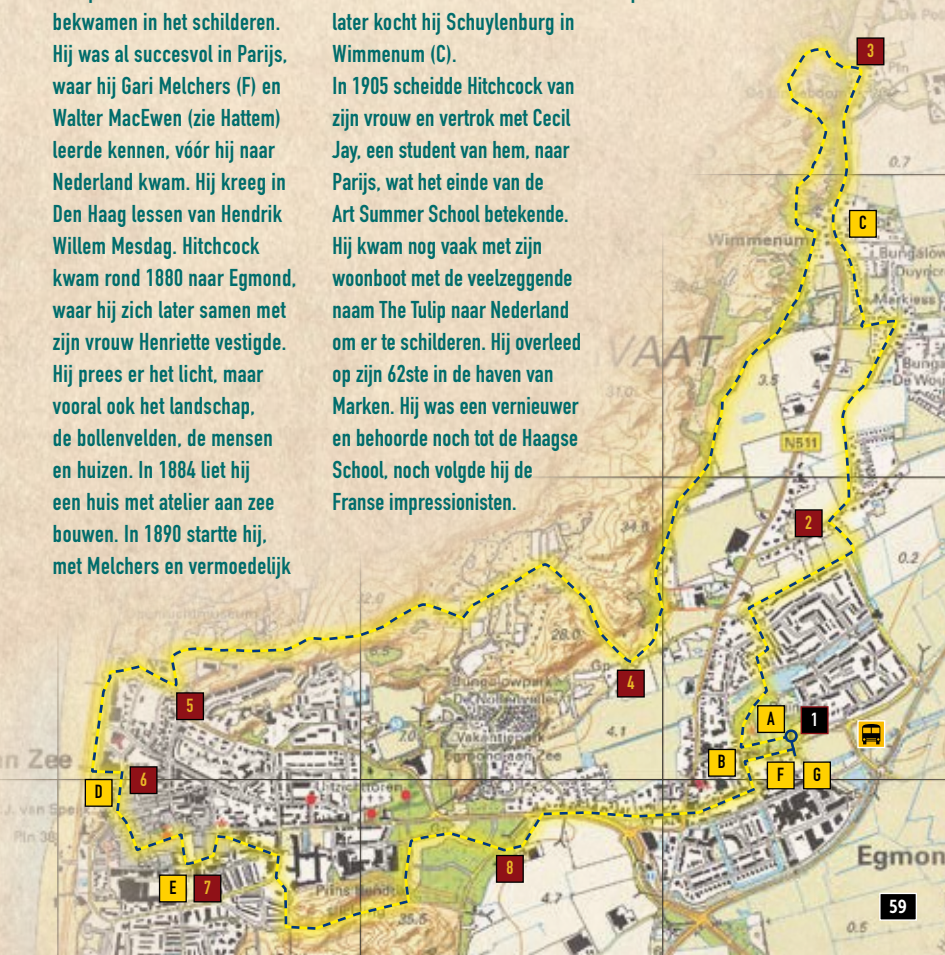
A George Hitchcock, 'painter of sunlight'

Hitchcock, een Amerikaanse advocaat, kwam in 1877 naar Europa om zich verder te bekwalen in het schilderen. Hij was al succesvol in Parijs, waar hij Gari Melchers (F) en Walter MacEwen (zie Hattem) leerde kennen, vóór hij naar Nederland kwam. Hij kreeg in Den Haag lessen van Hendrik Willem Mesdag. Hitchcock kwam rond 1880 naar Egmond, waar hij zich later samen met zijn vrouw Henriette vestigde. Hij preee er het licht, maar vooral ook het landschap, de bollenvelden, de mensen en huizen. In 1884 liet hij een huis met atelier aan zee bouwen. In 1890 startte hij, met Melchers en vermoedelijk

ook diens vriend MacEwen, de succesvolle Art Summer School. Zijn huis in Egmond aan Zee deed eerst dienst als basis voor de zomerschool; later kocht hij Schuylenburg in Wimmenum (C).

In 1905 scheidde Hitchcock van zijn vrouw en vertrok met Cecil Jay, een student van hem, naar Parijs, wat het einde van de Art Summer School betekende. Hij kwam nog vaak met zijn woonboot met de veelzeggende naam The Tulip naar Nederland om er te schilderen. Hij overleed op zijn 62ste in de haven van Marken. Hij was een vernieuwer en behoorde noch tot de Haagse School, noch volgde hij de Franse impressionisten.

Zijn roem blijkt uit een bezoek van keizerin Sisi van Oostenrijk, die in 1884 naar Egmond kwam om een schilderij van hem te kopen, maar hem niet trof.

B Pension Bult

Dit witte pand was ooit een café, later Pension 't Slot van Egmond, en ook de slagerij van Jan Bult. In de tijd van de kunstenaars stond het bekend als Pension Bult, een trefpunt voor de kolonie. Gari Melchers en Florence Upton logeerden hier. Tussen het echtpaar Melchers en de familie Bult ontstond een vriendschap, die de rest van hun leven voortduurde. Alice Blair Ring legde Pension Bult (met op de achtergrond de huidige Galerie De Kapberg) vast op een schilderij.

Loop de Slotweg verder af tot je bij de hoek met de Schoolstraat komt, waar vroeger een pension was **B**. (Als je door zou lopen, zie je op de hoek een horecagelegenheid, vroeger Pension Bates, waar ook kunstenaars logeerden.) Neem het eerste pad RA tussen

rechts aan langs het hek. Door het hek zie je het standbeeld van René Descartes. Je passeert de Slotkapel, waar Gari Melchers kerkgangers en een (nep)huwelijk schilderde.

Volg het pad, ga RD, kruis een schelpenpad en ga daarna LA naar een bruggetje, waar je

overheen gaat. Kruis de weg en ga RD een pad tussen twee huizen in. Aan het eind ga je RA en daarna LA (Margrietlaan). Die straat loop je uit tot het eind, waar je RA slaat (Tiggellaan). Voorbij het laatste huis en de parkeerplaats ga je rechtdoor over het zandpad en kort daarna LA een gras/zandpad op.

Gari Melchers, *The Wedding*, ca. 1900, Detroit Institute of Art

2 Je komt uit op een asfaltweg. Ga RA en houd bij de Y-splitsing links aan. Loop deze weg helemaal uit tot het eind. Hier ga je LA. Ga kort daarna RA een huisjespark op en meteen links op de Y-splitsing. Loop het pad af en ga in de bocht naar rechts LA. Steek de drukke weg (Herenweg in Wimmenum) over en ga RA via het fietspad tot het laatste huis rechts op nr. 292. Dit is Huize Schuylenburg, het epicentrum van de kunstenaarskolonie, ideaal gelegen tussen polder en duinen **C**. Vervolg de drukke weg tot aan Gasterij 't Woud.

C Huize Schuylenburg

Hitchcock
kocht Huize
Schuylenburg
in 1893. Het
werd het
epicentrum
van de

kunstenarskolonie. De drie
Amerikanen trokken schilders
vanuit de hele wereld naar
Egmond, onder meer Heinrich
Heimes, J.J. Shannon, Florence
Upton, Cecil Jay en Ger-
man Grobe. Ook Hitchcocks
studenten van de Art Summer
School kwamen er en Melchers
schilderde er veel. Hitchcock
woonde er tot 1905 toen hij
zijn vrouw Henriette verliet. Zij
verkochte het, met pijn in het
hart, in 1923.

De naam van dit huis zou
refereren aan een legende: het
zou de schuilplaats zijn voor
mensen die via een tunnel van-
uit het slot in Egmond aan den
Hoef vluchtten. Daar is echter
nooit bewijs voor gevonden.
Wel was Huize Schuylenburg
het gemeentehuis van het ooit
zelfstandige Wimmenum.

Na ca. 300m kom je bij een
trap, die je afgaat en kort
daarna een trap die je opgaat.
Je passeert een boomstam-
bankje WM-12. Ga direct na
dit bankje op een kruising
RD. Verderop kom je door een
klaphekje. Aan je linkerkant zie
je huisjes. Na ca. 300m kom je
door een groter klaphek. Paden
naar rechts neger je. Even
verderop passeer je een oude
schuur en daarna is er een
open veld aan je linkerhand.
Ga opnieuw door een klaphek
en passeer een laag gebouw
en een tennisbaan aan je
linkerhand en 'drakentanden'
van de Atlantikwall. Het pad
gaat over in een halfverhard

karrenspoor. Bij een boerderij
en een houten bordje met pijl
naar nr. 3 neem je het smalle
paadje schuin rechts. Je komt
op een parkeerplaats en loopt
langs de slagboom.

4 Daarna ga je RA voor het
informatiebord het brede pad
op. Na enige tijd kom je langs
huisjes. Blijf RD lopen, ook
bij huisje 68. Direct daarna
bij een driesprong met een
driehoekig veldje houd je links
aan (langs huisje 80). Vervolg
dit hoofdpad en neger paden
naar links en rechts. Op een
viersprong met een bankje
WM-7 neem je het middelste
pad RD. Verderop zijn er aan je

3 Bij Gasterij 't Woud ga je
LA. Loop langs een kaart-
automaat (toegangkaart NH
Duinreservaat kopen) en ga het
eerste zandpad links in, rich-
ting Egmond aan den Hoef. Volg
op dit zandpad de paaltjes.

*Schilders in de
duinen van Wimmenum*

rechterhand groentetuintjes. Net voor huisje Floriezande sla je RA. Hier loop je steeds RD, o.a. langs huisje Blijheid. Het pad wordt een smal zandpad en gaat wat omhoog. Loop steeds RD en negeer afslagen. Ga verderop door een klaphek en vervolg het pad steeds RD. Verderop, als er geen echt pad meer zichtbaar is, zie je, rechts aanhoudend, weer een klaphek, waar je doorheen gaat. Links zie je een bankje, waar je heen loopt. Vanaf het bankje kies je het linker dalende pad dat naar een bosje loopt, langs een grashelling. Houd op een tweetaal splitsinkjes (tussen struiken en verderop bij een dennenboom) links aan en loop steeds RD. Aan je rechterhand

zie je na enige tijd moestuintjes. In wat vroeger De duinen van Six heette, werden in 1837 al aardappels geteeld. Links zie je het grote gebouw van wat vroeger een koloniehuis voor bleekneusjes was. Loop hier langs een open veld en daarna weer langs wat moestuintjes, tot je bebouwing ziet en een informatiebord.

S Hier ga je LA de duinen uit en over een parkeerplaats. Sla bij de weg RA en loop richting de zee. Vervolg het pad langs de weg met een bocht naar links. Je komt op de boulevard, die er heel anders uitziet dan in de tijd van de kunstenaars, en vervolgt die **D**.

D Egmond aan Zee ten tijde van Hitchcock en Melchers

Egmond aan Zee was ooit een vissersdorp. Vissers en bomschuiten in de branding vormden een geliefd onderwerp voor schilders. Het dorp heeft door kustafslag veel grond en gebouwen verloren. De St. Agneskerk, die door oudere schilders is vastgelegd, stortte bij een storm in 1741 deels in zee en een paar jaar later helemaal. Sinds de aanleg van de Egmonderstraatweg (1847) en een spoorlijntje naar Alkmaar (1905) kwamen er toeristen naar Egmond en zag de kustlijn er met elegante hotels en villa's heel anders uit dan nu. Hitchcock's huis op het duin iets zuidelijker werd in 1906 gesloopt. De kunstenaars, die veelal in hotels verbleven, vormden een hechte groep en maakten deel uit van het Egmondse leven. Ze betaalden hun rekening soms in natura. Zo beschilderden ze de deuren van hotel Zeezicht.

Strand Egmond, 1905, Museum van Egmond:
rechts het huis van Hitchcock

Roeland Koning,
Het aardappellooien,
1924-1936.
Museum van Egmond

Panelen uit Hotel Zeezicht van Heinrich Heimes e.a., Museum van Egmond

E Museum van Egmond

Het Museum van Egmond is een van de gaafste oude gebouwtjes van Egmond, een voormalig gereformeerd kerkje. Hier zijn nog enkele door kunstenaars beschilderde panelen uit het gesloopte Hotel Zeezicht te zien. Het mooie museum beschikt over een ruime collectie werken van de Egmondse school, echter niet van Hitchcock en

Melchers. Hun werken bevinden zich vooral in de VS. Er is wel een vitrine met het verhaal over de contacten tussen Melchers en de Egmondse en over de Egmondse meisjes die model stonden voor Hitchcock en Melchers. Hier staat ook het schilderskistje van Melchers. Er is een film over de Egmondse School te zien.

Bij strandslag 30 ga je het strand op en LA. Hier waren vroeger de bomschuiten en de visafslag te zien. Loop bij de volgende strandopgang vlak voor Strandpaviljoen 't Zeepaardje via een trap weer naar de boulevard en ga naar rechts. Ga LA net voor de vuurtoren Van Speyk, die er ook al was in de tijd van de schilders.

6 Loop links om de vuurtoren heen en neem de tweede trap links naar beneden. Je kruist de weg en gaat weer

een trap naar beneden en dan RD (Smidstraat). Dan links de Noorderstraat in tot het eind. Ga RA de Voorstraat in en eerste straat links, Bakkerstraat. Voor nummer 119 even naar rechts en direct naar links en doorlopen tot de Zuiderstraat. Hier LA. Op de hoek van de 1e straat rechts ligt het Museum van Egmond **E**. Tegenover het museum ligt een bewoond vissershuisje, dat herinnert aan het vissersverleden van Egmond.

George Hitchcock, *Vissersvrouwen* (Noorderstraat Egmond), 1884, Museum van Egmond (leenwerk)

Heinrich Heimes – Na de vangst, Museum van Egmond (leenwerk)

8 Verderop kom je bij een drukke weg (Egmonderstraat-weg), die je oversteekt. Ga RA langs het fietspad. Tussen twee huizen ter hoogte van nr. 36 heb je zicht op de molen van Berkhout', geschilderd door Corinne, de vrouw van Melchers. Ga waar de brede auto-

7 Vervolg de Zuiderstraat. Daarna 2e straat links, Schoolstraat. Op de nummers 3-9 zijn een aantal oude vissershuisjes uit de tijd van de kunstenaarskolonie te zien. Aan het eind RA (Voorstraat) en even verderop schuin RA (Duinstraat). Aan het eind RA (Prins Hendrikstraat). Eerste straat LA, Plevierenlaan. Aan het eind LA, fiets- en wandelpad op (Bloedweg). Na ruim 400m het eerste brede onverharde pad LA omlaag. Hier RD lopen en paden naar links en rechts negeren tot je op een kruising met een bankje komt. Vlak daarvoor ga je RA. Vervolg dit pad (paden naar rechts vermijdend) met enkele bochten. Bij een Y-splitsing (met geel paaltje) ga je RA. Je komt op een klinkerweg met afsluitboom, waar je LA gaat.

F Gari Melchers

De vader van Melchers was beeldhouwer van Duitse afkomst en zijn grootouders waren afkomstig uit Frankrijk en Nederland. Melchers' voorouder was Dr. Deyman, geschilderd door Rembrandt en opvolger van anatoom professor Tulp. Gari Melchers betrok in 1903 met zijn vrouw Corinne Mackall een pand aan de Schoolstraat 8 in Egmond aan den Hoef. Hij gebruikte het atelier van Hitchcock in Egmond aan Zee en later Schuylenburg, ook toen Hitchcock vertrok. Was Hitchcock degene die het 'en het plein air'-schilderen in de praktijk bracht, Melchers was meer de man van mensen en interieurs. Hij schilderde trouwerijen en kerkdiensten. 1909 was het einde van zijn Egmondse periode. Hij werd docent werd aan

de Kunstacademie Bauhaus in Weimar, maar kwam nog wel in Egmond. Melchers won veel prijzen en schilderde in opdracht de Amerikaanse president Roosevelt. Hij heeft een eigen museum in de VS.

Schilderskistje Gari Melchers, Museum van Egmond (leenwerk)

weg rechtsaf buigt RD. Steeds RD en over de kruising met de Herenweg de Julianaweg in. Op nr. 23-25 staat Pakhuis De Hoop uit 1902, gebouwd in

opdracht van beurtschipper en antiquair Kraakman, die het als woning en pakhuys gebruikte. Hij verhuurde er ook atelierwoningen, met name voor de deelnemers aan de Art Summer School. Ga de 2e straat LA, Schoolstraat. Op nummer 8 staat nog steeds het huis waar Gari Melchers met zijn vrouw woonde

▼ **F**. Hij maakte een schilderij

van de achterkant van het huis en de tuin, *In my garden*. Na het vertrek van Melchers woonde de schilder Pierre Jean Apol hier.

Loop de Schoolstraat weer uit tot de Slotweg en sla RA. Loop door tot je weer tegenover het standbeeld van Lamoraal van Egmond staat, op de hoek van de Weg naar de Oude Veert. Hier eindigt de wandeling. Maar na het einde van de Art Summer School en het vertrek van Hitchcock en later Melchers vestigden zich opnieuw schilders in Egmond **G**.

G Einde van de kunstenaarskolonie en nieuw begin

Toen de Art Summer School uit Egmond verdween, eindigde het jaarlijkse bezoek van veel kunstenaars. Later werkten en verbleven toch weer kunstenaars in Egmond, zoals de Duitser Erwin Bowien, Roeland Koning en Gerrit Hahlenbeek. Ook Cornelis Jetses, bekend om zijn illustraties in schoolboeken en schoolplaten, verbleef rond 1932 aan de Slotlaan te Egmond aan den Hoef. Zijn schoolplaat *Het Dorp* is gebaseerd op gebouwen aan de Slotweg en Weg naar de Oude Veert 5.

Woning Gari Melchers

9 km

Kalla's Toren
Katwijk aan ZeeBushalte Katwijk,
Jan Tooropstraat

7

KATWIJK*Schilders tussen het vissersvolk**German Grobe, Katwijkse bomschuiten voor de kade, 1908, Katwijk's Museum*

Diverse plaatsen aan het strand
en in het dorp

Aangelijnd toegestaan

Katwijk's Museum
Voorstraat 46
Katwijk aan Zee
katwijksmuseum.nl

Toen verschillende kunstenaars en rijke toeristen in de negentiende eeuw naar Katwijk trokken, lag het kleine vissersdorp er nog ongerept bij. De opening van het Groot Badhotel in 1850 luidde het luxe toerisme in. Maar voor de schilders waren juist het ruige vissersleven, de woeste zee en de pittoreske vissershuisjes zo aantrekkelijk. Kunstenaars kwamen rond 1900 massaal op Katwijk af. Velen van hen verbleven er vooral in de zomermaanden in de pensions en hotels. Het beroemde Hotel Du Rhin op de Boulevard beschikte zelfs over vier schildersateliers. Anderen logeerden liever bij de gewone Katwijkers thuis. Een aantal van hen liet aan de Boulevard een villa bouwen. De kunstenaarskolonie maakte tot aan WO1 zijn grootste bloei door. Enkele schilders

bleven nog wel komen en er is tegenwoordig een actieve kunstvereniging die exposities houdt (Duna atelier). Katwijk probeert het culturele verleden op verschillende manieren levend te houden, vooral in het plaatselijke museum.

Deze wandelroute voert eerst door het dorp waar helaas veel verwoest is door de Duitse bezetters vanwege de bouw van de Atlantikwall. Je loopt door de duinen langs de zee en komt aan de zuidrand in een groot veld tussen de open duinen waar de vroegere aardappelakkers van de vissersbevolking lagen. Terug kom je langs het Katwijks Museum waar veel aandacht wordt besteed aan het vissersleven en de kunstenaarskolonie. Tot slot loop je grotendeels weer door de duinen terug naar het beginpunt.

1 Je begint de wandeling bij

Kalla's toren (een kunstwerk van Nicolas Dings), ongeveer op de plek waar vroeger het Romeinse fort de Brittenburg lag. De toren zelf verwijst naar het mythische verhaal over de waanzinnige Romeinse keizer Caligula (Kalla) die zijn soldaten schelpen op het Katwijkse strand liet verzamelen als oor-

logsbuit voor zijn 'overwinning

op de oceaan'. Met de zee in je rug ga je het fiets- en wandelpad op langs het kanaal aan je rechterhand. Dat loop je uit tot de uitwateringssluiz die in 1984 gebouwd is ter vervanging van de negentiende-eeuwse sluizen. Het doodlopende kanaal tussen de Oude Rijn en de duinen stond bekend als het Mallegat en is rond 1870 geschilderd door de romantische schilder Kasparus

Karsen met het Groot Badhotel op de achtergrond **A**.

2 Bij de sluis steek je het kanaal over. Na de rotonde ga je RD de Sluisweg in. Je loopt langs het witte gebouw van de voormalige Visserijschool. Bij de derde afslag ga je LA (Tubantenstraat). Je bevindt je nu in de 'rooie buurt' (zo genoemd vanwege de rode bakstenen),

aan het begin van WO1 ontworpen door de architect Hendrik Jesse (1860-1943), van wie verderop nog meer gebouwen te zien zijn.

Kasparus Karsen, Mallegat, 1870,
Katwijks Museum

A Van rijke badgasten tot een kunstenaarskolonie

Het witte gebouw op het duin (het zogenoemde Badhuis) een 'Logement en Zeebad-inrichting,' werd in 1846 geopend. Het markeert het beginpunt van Katwijk als badplaats. De eerste badgasten waren vooral Duitsers en Oostenrijkers uit adellijke kringen, die met een badkoets de zee in werden gereden. Rond 1870 kwam het 'gewone' toerisme op gang, tien jaar later geholpen door een tramverbinding met Leiden. Tezelfdertijd wendden diverse schilders van de Haagse School zich af van Scheveningen, dat steeds meer verstedelijkte. Zij 'ontdekten' het nog vrij onbedorven Katwijk. Het dorpje in de duinen met zijn witte kerkje, vissers die met hun bomschuiten vanaf het strand vertrokken en daar ook weer terugkeerden, de visafslag

op het strand en de in klederdracht gestoken inwoners waren geliefde onderwerpen, die op internationale tentoonstellingen de aandacht trokken. Daardoor kwamen ook veel kunstenaars uit Duitsland, Engeland en Amerika naar het dorp. Hoogtepunt was de periode 1890–1910 toen diverse kunstenaars in Katwijk een atelierwoning lieten bouwen, er een tentoonstellingsgebouwtje werd ingericht en een kunstenaarsvereniging ontstond. Het werd een echte kunstenaarskolonie met bekende schilders als Willy Sluiter, Bernard Blommers en Jan Toorop, die allen enige tijd een villa in Katwijk bewoonden.

Aan het einde van de straat sla je LA (Kaninefatenstraat). Bij de T-splitsing ga je RA (Frankenstraat). Sla aan het eind RA en loop over de kade tot je aan je linkerhand trappen ziet. Daal af naar de kade van het Prins Hendrikkanaal, dat in 1879 is aangelegd met een bootverbinding naar Leiden. Sla beneden RA naar de Zwaai kom, die door de Duitse schilder met Noorse wortels, G.A.L. 'Morgensterne' Munthe B is geschilderd.

G. A.L. 'Morgensterne' Munthe,
Zwaaiom in Katwijk, part. coll.

B Munthe en de aantrekkingskracht van de Hollandse kust

Munthe is een van de vele buitenlanders die werden aangetrokken tot Katwijk. Hij had het dorp in zijn jeugd samen met zijn vader, ook een kunstschilder, al vele zomers

bezoekt. Toen deze stierf trok hij met zijn Nederlandse moeder naar Den Haag, waar hij in aanraking kwam met verschillende schilders van de Haagse Kunstkring. Vooral Hendrik Willem Mesdag, Anton Mauve en Jacob Maris oefenden grote invloed op hem uit. Hij onderscheidde zich van hen door zijn heldere pasteltinten.

In 1901 vestigde hij zich samen met zijn vrouw in Katwijk. Zij betrokken een riant huis, Villa Sigrid (later omgedoopt tot Allegonda), aan het noordeinde van de Boulevard. De poëtische, Noorse voor naam Morgensterne gebruikte hij om zich te onderscheiden van zijn eveneens schilderende oom. In 1908 vertrok hij weer naar elders, om zich uiteindelijk te vestigen in het nabijgelegen Noordwijk. Andere Duitse schilders die voor korte of langere tijd in Katwijk vertoefden, waren Hans von Bartels, German Grobe, Wilhelm Bartsch, Hermann Baisch en ook Max Liebermann.

*Kunstenaars op het strand
Katwijk, 1900.*

3 Achter de fontein ga je links via de trappen omhoog. Daar ga je kort over de hellingbaan RD en sla je RA de Tramstraat in. Loop deze straat (die bij het standbeeld *Zeelui* van naam verandert) met de bocht mee uit tot aan de Boulevard. Op de Boulevard zijn nog maar weinig panden die WOII hebben overleefd. Steek de Boulevard over en neem het tweede duinpad LA. Daar staan verschillende reproducties van schilderijen. Zo krijg je een indruk hoe Katwijk eruitzag ten tijde van de kunstenaarskolonie, waar in de loop der tijd wel honderden schilders verbleven.

4 Ga bij de vierde afslag LA in de richting van de Oude Kerk. Deze bleef na de ingebruikname van de Nieuwe Kerk in 1887 behouden door

een lobby van enkele kunst-schilders, die hun schilderijen ter beschikking stelden. Op de kruising met de Boulevard zie je aan je rechterhand het kunstwerk *Kunstenaarskolonie* van Peter Erftemeijer. Rechts van de kerk stond de atelierwoning van Bernard Blommers **C**. Als je oversteekt en rechts van de kerk onder het

bakstenen poortje door gaat, kom je in het Andreashof. Het hof wordt omringd door mooie, wit gesausde huizen die in de plaats gekomen zijn van de visserswoninkjes waar Blommers op uitkeek en die door de Duitsers samen met zijn villa afgebroken zijn. Ga vandaaruit terug naar de Boulevard.

Thamine Tadama-Groeneveld, *Wurf bij ochtendgloren*, Katwijk's Museum

C Bernard Blommers, tot in het Witte Huis beroemd

Blommers was al een succesvol kunstenaar in Den Haag voor hij naar Katwijk trok. Hij schilderde mee aan het roemruchte Panorama Mesdag. Op advies van de schilder Adolphe Artz, ooit gesteund door de mecenas Kneppelhout (zie Oosterbeek), ging hij eens kijken in het dorp. Na wat logeerpartijen bij de kunsthandaelaar Hidde Nijland besloot hij een huis en stuk grond bij de Oude Kerk te kopen. Het huis, waarin de Franse schilder Stengelin en ook Artz enige tijd woonden, liet hij afbreken. In 1899 gaf hij de architect Jesse de opdracht een atelierwoning te bouwen, die hij Villa Thérèse noemde naar zijn jongste dochter. Hij woonde er naast de kunstschilder Evert Pieters, die ooit in het Franse Barbizon had verbleven. Blommers vertegenwoordigde duidelijk de meer zonnige kant van de Haagse School. Zijn stijl sloeg daarom erg aan in de Verenigde Staten, een land dat hij meerdere malen bezocht. Hij werd daar zelfs op het Witte Huis ontvangen door President Theodore Roosevelt.

D Vuurbaak en bomschuiten

De Vuurbaak is de op één na oudste vuurtoren van ons land, oorspronkelijk gebouwd in 1605. De benaming sloeg op het feit dat er aanvankelijk een houtvuur op werd gestookt. De toren was een baken voor de vissersboten. Aangezien Katwijk niet over een echte vissershaven beschikte, moesten de bomschuiten steeds met karren in zee gebracht en ook weer het land opgetrokken worden. Die woeste taferelen behoorden met de Vuurbaak tot de geliefde onderwerpen van de schilders in Katwijk. Rond 1912 verdween de laatste bomschuit en daarmee verloor ook de toren zijn functie. Een van de oudste schilderijen van Katwijk met de Vuurbaak, Oude Kerk en een bomschuit op het strand is het schilderij Strandgezicht met visverkopers te Katwijk uit 1641, gemaakt door Jan van Goyen (te bewonderen in het Katwijk Museum).

5 Na de oversteekplaats ga je links langs het kunstwerk 'Kunstenaarskolonie' weer naar het duinpad (tweede pad links). Dat vervolg je tot de eerste afslag links. Ga LA de trap af en loop langs een horecage-legenheid. Ga de trap op en sla RA op de Boulevard tot je

aan je linkerhand de Vuurbaak ziet. Op het plein van de vroegere vuurtoren wordt in de zomermaanden nog een oude bomschuit **D** tentoongesteld.

6 Vervolg je weg over de Boulevard langs de viskraam Hartevelt tot de weg een bocht

naar links maakt en je op de Sportlaan uitkomt. Op de Sportlaan ga je steeds RD. Waar de laan ombuigt naar links, ga je RA de Zuidduinen in. Neem het rechterklinkerpad langs de Soeffitempel, die stamt uit 1969. Houd op de splitsing links aan, langs de groen-witte slagboom. Je loopt in het gebied waar de zogenoemde boetvelden van de vissers lagen, graslandjes die zij gebruikten om hun netten te drogen en repareren, schapen te hoeden en ook aardappels te verbouwen. Een van de bekendste schilders die daar werkte was Jan 'Zoetelief' Tromp, een dove schilder en schoonzoon van Blommers, die in 1905 naar Katwijk kwam. Hij schilderde vooral voorstellingen met spelende of aardappel rooiende kinderen in de duinen, meestal met zijn eigen kinderen als model.

7 Ga op de eerste splitsing (bij knooppunt 64) RD en bij de volgende splitsing (knooppunt 3) LA (knooppunt 63). Loop steeds RD tot aan de driesprong aan het eind waar je LA slaat. Daar kun je ook nog het 37 meter hoge Vlaggeduin (hoogste punt van Zuid-Hol-

Jan 'Zoetelief' Tromp, Aardappelen rooien in de duinen bij Katwijk, part. coll.

land) op voor een mooi uitzicht. Vervolg je weg in de richting van het dorp tot je een fietspad kruist. Daar ga je RD langs het sportveld.

Ga aan het eind rechts omhoog en houd rechts aan. Je komt uit op een klinkerweg (Nachtegaallaan). Daar sla je RA. Neem de eerste straat LA (Leeuweriklaan). Loop die straat uit tot een brede weg die je oversteekt. Aan de overkant ga je langs de kerk aan je rech-

terhand (Duinrustplein). Houd daar rechts aan (Annastraat). Ga deze straat steeds RD en sla aan het eind bij het witte sportveld.

hoekhuis voor een grasveld RA. Het eerste hoekhuis op de dijk (Hogeweg 1) is de villa Ons Prinsesje **E**.

E Villa Ons Prinsesje en Jan Toorop

De kleine witgepleisterde villa, genoemd naar Prinses Juliana die tijdens haar studie in Leiden een aantal jaren een vergelijkbare villa aan de Boulevard bewoonde, was door Hendrik Jesse 1902 ontworpen voor de bekende schilder Jan Toorop. Toorop, die een heel andere stijl had dan de schilders van de Haagse School, was al eerder regelmatig in Katwijk geweest. Hij woonde eerst in Pension Kruyt aan de Boulevard (op de plek van het huidige Hotel Noordzee), vervolgens in de villa De Schuur, ontworpen door de bekende architect H.P. Berlage. Deze villa is op last van de Duitsers in WOII afgebroken. Op die plek staat nu een huis met de naam De Schuur. De keuze van Toorop voor Katwijk was zeker ingegeven door de aantrekkingskracht van de zee en het vissersleven. Hij schilderde vooral werkende vissers met paarden en bomschuiten, netten- en schelpenkarren en vissersvrouwen op het strand. In het Katwijks Museum is zijn melancholische en symbolische tekening *Zwerfers in de duinen* te bewonderen.

B Bij de villa ga je beneden LA en loop je weer in de richting van de Boulevard (Voorstraat). Deze straat was

lange tijd de belangrijkste verbindingsweg met het achterland en kreeg ook als eerste bestrating. Kapiteins en stuur-

lui woonden er graag. Na korte tijd zie je aan je linkerhand de Nieuwe Kerk die Jesse, net 23 jaar oud, bouwde in 1885. Loop verder tot Voorstraat 46 waar aan de rechterkant het Katwijks Museum ligt. Dit was eerder de kapitale woning, die Jesse in 1888 voor de bekende reder Dirk Meerburg bouwde. Na bezoek aan het mooie museum ga je verder de Voorstraat in.

9 Loop de Voorstraat uit.

Op de hoek van de Voorstraat-Boulevard stond in de periode van de kunstenaars het Badhotel de Zwaan. De kunstenaarsvereniging had daarvoor omstreeks 1908 ook een tentoonstellingsgebouw gebouwd. Steek de Boulevard over en ga aan de overkant RD het strand op. Sla daar RA. Ga bij de strandslag 11 voor Beachhouse Key West RA en vervolgens LA weer over het duinpad. Loop dit pad geheel uit en buig aan het einde met het pad mee naar rechts. Je ziet aan de rechterkant Villa Allegonda **F**. Ga achter de villa omhoog op de dijk met betonpalen en sla daar LA om terug te keren naar het beginpunt.

German Grobe. Voorstraat te Katwijk aan Zee, Katwijk's Museum

F Villa Allegonda

Deze villa behoort, naast de Oude Kerk en de Vuurbaak, tot een van de weinige gebouwen in de kustzone die gespaard bleven. De villa heeft een rijke historie die nauw verbonden is met de kunstenaars die in Katwijk verkeerden. De villa werd in 1901 ontworpen door Hendrik Jesse en werd eerst verhuurd aan de Duitse schilder Munthe. Toen deze in 1909 vertrok met zijn gezin, werd de villa verkocht aan een Rotterdamse theehandelaar die de naam van de villa omdoopte tot Allegonda. De handelaar besloot in 1916 de villa te verbouwen met hulp

van zijn buurman, de schilder Menso Kamerlingh Onnes die op zijn beurt advies vroeg aan de bekende modernistische architect J.J.P. Oud. Op voordracht van Oud ontwierp zijn vriend Theo van Doesburg een glas-in-loodraam. Inmiddels is

het gebouw een gemeentelijk monument en weer teruggebracht naar de versie uit 1936. De villa is in de loop der tijd vele malen geschilderd als markant monument van het kunstenaarsverleden van Katwijk.

8

DONGEN

*Van romantisch landschap naar
industrieel erfgoed*

*Constant Huysmans, Bivak nabij het dorp Dongen (met het Hooghuis
van Gageldonk), 1832, Stedelijk Museum Breda (bruikleen)*

Diverse plekken in Dongen

Aangelijnd toegestaan

De Looierij
Kerkstraat 33
Dongen
delooierij.nl

Het Brabantse dorp Dongen aan het riviertje de Donge oefende door zijn zandduinen, bosrijke omgeving, pittoreske boerderijen en authentiek ogende bevolking al heel vroeg grote aantrekkingskracht uit op talloze schilders. Op het grensgebied van zand en klei lag een dorpje dat voldeed aan hun nostalgische beeld van hoe Nederland vroeger geweest moest zijn. Een echte kunstenaarskolonie is het echter nooit geworden. Alle kunstenaars verbleven enige tijd in de paar herbergen of hotels die Dongen rijk was. Toch waren dat niet de minste kunstenaars, zoals August Allebé, de latere hoogleraar-directeur aan de Amsterdamse Rijksacademie, Jozef Israëls, de nestor van de Haagse School, de Duitse schilder Max Liebermann en de unieke schilderes Suze Robertson. Zelfs de Amerikaanse schilder Eastman Johnson reisde speciaal naar Dongen om 'oude taferelen' vast te leggen. De eerste die Dongen 'ontdekte' was Constant Huijsmans, tekenleraar aan de Militaire Academie in het nabijgelegen Breda, die er gelegerd was tijdens de Belgische Opstand in 1830.

De wandeling begint midden in Dongen, dat tegen het einde van de negentiende eeuw in snel tempo moderniseerde. Ambachten verdwenen en het dorp werd een industrieel plaatsje met stinkende fabrieken, vooral leerlooierijen en schoenmakerijen. Villa's van de rijke fabriekseigenaren worden nu afgewisseld door moderne huizen en winkels. Rond de oude protestantse kerk is nog goed te zien hoe het dorp ten tijde van de kunstenaars was. Na een mooie wandeling door de bossen keer je weer terug naar het dorp.

A 'Heksenland'

Ten tijde van de kunstenaarskolonie speelde bijgeloof nog een grote rol op het Brabantse platteland. Zo werden op de muren van veel boerderijen naast de deur tekens gekalkt om boze geesten af te weren (goed te zien op het schilderij *Buurpraatje* van August Allebé). Allebé noemde daarom de streek rond Dongen het 'heksenland'. Hij speelde hier als eerste op in door een oude boerenvrouw, Petronilla Verhoeven beter bekend als Pietje Verhoef, als waarzegster of toverkol af te beelden. Na hem zochten meerdere kunstenaars de vrouw op als typisch voor de streek. Zij voldeed met haar gekromde rug en eenvoudige kleding met muts aan wat de schilders ideaal vonden. Zij beeldde haar af, terwijl zij aan een spinnenwiel zat of hout sprokkelde, zoals in het schilderij van Petrus van der Velden dat duidelijk een sprookjesachtige sfeer oproept. Van der Velden schilderde haar in de stuifzandduinen ten oosten van Dongen, die vroeger een geheel vormden met de Loonse en Drunense Duinen.

Het Dorp Dongen bij Breda 1628.

*Petrus van der Velden,
In de duinen te Dongen, 1876.
St. Museum Breda*

Hoge Ham met uiterst links Hotel Musis Sacrum en de villa Vredeoord met torentje.

1 Je start de wandeling op het parkeerterrein van het Wilhelminaplein, dat tot 1932 een enorme zandverstuiving was en in het kader van de werkverschaffing in de crisistijd werd afgegraven. Loop over het brede pad met de klok mee om het grasveld heen. Overal langs het plein en het daarbij aansluitende Park Vredeoord staan houten beelden van Ton Bresser die markante Dongenaren voorstellen. Het eerste beeld dat je tegenkomt, is een kantwerkster en het tweede Pietje Verhoef, een favoriet model van de schilders **A**.

2 Aan het eind van het pad, waar het beeldje van Pietje Verhoef staat, steek je het fietspad over en loop je RD het Park Vredeoord in langs de Bevrijdingskapel aan je rechterhand. Dit park bestond oorspronkelijk uit twee tuinen. Links was die van de villa Vredeoord van de rijke leerfabrikant en Tweede Kamerlid

Bressers uit 1903, nu een hotel en café-restaurant. Rechts was de tuin van Hotel Musis Sacrum uit 1880, waar ook veel schilders verbleven en samenkwamen. Dat hotel is afgebroken en in de plaats daarvan is het culturele centrum, de Cammeleur gekomen. Loop door het park door de voetgangerssluis links langs de villa naar de Hoge Ham, een straat met nog meer kapitale villa's. Ga daar LA. Loop de Hoge Ham af

tot de tweede kruising met aan je linkerhand de Sint Laurentius kerk. Deze koepelkerk is door Joseph Cuypers (een zoon van de bekende architect Pierre Cuypers) ontworpen toen de eerdere Laurentiuskerk in 1917 afbrandde. De hoge toren van de oude kerk bepaalde lange tijd het silhouet van Dongen en staat op menig schilderij. Ga bij de kerk LA (Gasthuisstraat).

Suze Robertson, Schoenmakers te Dongen, ca. 1883, Eindhoven Museum

B Ambachtelijk Dongen en Suze Robertson
Oorspronkelijk was het schoenmaken een ambachtelijk vak dat aan huis beoefend werd. Veel

schilders hebben dat traditionele ambacht nog net in Dongen vastgelegd. Soms schilderden zij de sombere, grauwe schoenmakerswerkplaatsen of een schoenmakersgezin aan de maaltijd met aardappelen, zoals Jozef Israëls. Hij inspireerde daarmee Vincent van Gogh tot zijn beroemde schilderij *De aardappeleters*. Ook Suze Robertson richtte zich op de schoenmakers en hun gezinnen. Zij is met haar donkere schilderijen en grove penseelstreken een belangrijke voorloper van de Nederlandse moderne kunst en is om die reden wel vergeleken met Vincent van Gogh. Oorspronkelijk werkte Suze Robertson als tekenlerares bij een meisjesschool in Amsterdam. In haar vrije uren bezocht ze de Rijksacademie van Beeldende Kunsten. Maar vanaf 1883 stortte zij zich volledig op het schilderen: 'Toen ben ik er op 'n goeden dag maar eens op uit getrokken, naar buiten. Ik ging naar Dongen.'

3 Bij de rotonde ga je LA de Kardinaal van Rossumstraat in. Ga bij de eerste kruising met verkeerslichten LA en dan kom je op het driehoekige Oranjeplein, dat een uitloper vormde van de stuifzandduinen van de Turkenberg (Wilhelminaplein). Sla daar direct RA. Je komt uit op de Geer, de benaming voor een bundeling van karrensporen door het stuifzand. Toen hier in 1930 vooral arbeiderswoningen werden gebouwd, werd ook de Geer verhard. Loop de straat uit en sla aan het einde RA. Bij de kruising steek je links over en ga je opnieuw de Kardinaal van Rossumstraat in. Nu loop je de schoenmakershistorie in: ooit vormde Dongen met de

Langstraat het centrum van de Nederlandse schoen- en lederindustrie **B**. Aan het einde zie je aan je rechterhand de voormalige schoenenfabriek Smits (nu een appartementencomplex).

4 Je komt uit op de Kerkstraat met de Oude Kerk, een protestantse kerk die al in 1922 geen predikant meer had. De Kerkstraat is een van de oudste straten en ademt

nog de sfeer van de tijd dat de schilders voor het eerst in Dongen kwamen. Loop RD over de kinderhoofdjes met de klok mee om de kerk. De kerk is een halve ruïne: de torenspits is destijds door de Fransen in 1810 afgebroken om er een optische telegraafverbinding met Parijs te vestigen en het dak van het schip is ingestort tijdens een zware storm in 1928. Na de rondgang sla je LA de Kerkstraat in. Op nummer

33 bevindt zich het Museum de Looierij, gevestigd in een honderd jaar oude leerlooierij. De collectie omvat de geschiedenis van leven, wonen en werken in Dongen vanaf de prehistorie met op de bovenste verdieping aandacht voor de schilders van Dongen.

5 Aan het einde van de Kerkstraat staat het gebouw van de oude schoen- en lederfabriek Vermeulen (tegenwoordig een grote schoenenwinkel). Daar sla je LA. Heuvelstraat. Aan de Heuvelstraat 6 bevindt zich een van de oudste gebouwen van Dongen. De oude boerderij dateert waarschijnlijk uit de zeventiende eeuw en heeft ook gefungeerd als herberg De

Gekroonde Swaen. Hier is ook goed te zien hoe de industriële ontwikkeling het straatbeeld veranderde. Door de komst van de stoommachine ontstonden grote leer- en schoenfabrieken, zoals aan de overkant. Dat is nu een gastatelier voor kunstenaars, genoemd naar Vrouw Muskens **C**.

6 Ga via het bruggetje de Donge over. Op het driehoekige plein aan de rechterkant ligt de plek waar het dorp naar alle waarschijnlijk is ontstaan vanwege een doorwaadbare plaats in de rivier. Ga steeds RD (Rijensestraatweg) en neem bij het bord Doorgaand verkeer het asfaltpad achter de bomenrij. Sla bij het Wilhelminakanaal (dat er nog niet was ten tijde van de kunstenaars) RA. Steek via de brug het kanaal over (rechts bevindt zich een trap). Ga aan de andere kant LA het trappetje af en loop onder de brug door. Ga daarna LA een onverharde weg op. Bij de bomen neem je rechts het iets hoger gelegen bospad. Loop dat pad steeds RD tot het begin van een grote zandverstuiving aan je linkerhand. Je bevindt je nu in de Boswachterij Dorst **D**.

C Vrouw Muskens

Een ander geliefd model van de schilders was Antonia Muskens, 'Vrouw Muskens', met haar typisch Dongense muts. Zij was waardin van de herberg van de familie, waar de meeste schilders onderdak kregen en die in 1986 volledig door een brand is verwoest. Bekende schilders als Jozef Israëls en Augustus Allebé namen hun intrek in deze herberg. Allebé stalde er zijn schildersspullen, als hij weer naar Amsterdam ging. Erg luxe was het er niet. Jan Veth, die in

het hotel verbleef, schreef aan zijn vrouw: 'Je begrijpt dat Hotel een zeer weidsche titel is voor dit landlogementje.'

August Allebé, *Buurpraatje (met vrouw Muskens)*, 1869, St. Museum Breda

7 Steek de zandverstuiving in de lengte over en doorkruis aan het einde de bosjes. Aan het eind op de T-splitsing ga je LA en direct daarna RA. Na een knik naar rechts volg je dit pad RD. Negeer de afslagen naar links en rechts. Sla bij de kruising LA. Steek de kruising met een fietspad over en ga bij het eerste pad LA. Ga aan het eind bij de T-splitsing RA. Ga steeds RD tot de kruising met verhard fietspad. Ga LA langs het open (mais)veld aan je rechterhand.

Ga met het verharde pad mee LA. Dit pad ga je steeds RD, onderweg passeer je aan je linkerhand een kunstig gebouwde duiventil (een zgn. Folly Colombier). Aan het einde kom je op een brede dreef (Moerkensdreef) met rechts een kleine parkeerplaats. Daar

ga je RD het bos in en sla je direct RA. Uiteindelijk kom je weer uit bij de brug over het kanaal. Die steek je over en je gaat aan de overkant de trap

af. Daar neem je het pad langs het kanaal aan je rechterhand. Negeer de eerste mogelijkheid na de sportvelden aan je linkerhand (bij paaltje 30) om LA de Kanaaldijk af te gaan. Blijf op de Kanaaldijk lopen tot de volgende mogelijkheid na het sluisje aan je linkerhand. Daar ga je heel kort LA en direct RA over het smalle graspad vóór de sloot met de bomen van de Kanaaldijk aan je rechterhand.

▼ Loop door tot het brede pad aan

het einde van de atletiekbaan. Sla LA en ga aan het einde RA, tegelpad. Loop RD langs de sportvelden tot dit pad uitkomt op de Hertog Janstraat. Daar sla je kort RA en loop je LA de Willem van Duvenvoordestraat in. Sla aan het einde van de

straat RA (Julianastraat). Op de kruising met de Wilhelminastraat ga je LA. Aan het einde kom je uit op de Tramstraat. Daar sla je kort RA en direct LA. Dan loop je RD naar het beginpunt van de wandeling op het Wilhelminaplein.

D Militairen op bivak en

Constant Huysmans

Tijdens de Belgische Opstand van 1830 werden de bossen in de buurt van Breda en Dongen lange tijd bezet door talloze militairen die ervoor moesten zorgen dat Brabant deel bleef uitmaken van het nieuw gestichte Koninkrijk der Nederlanden. Zo werd het eens vergeten 'wingewest' opnieuw 'ontdekt'. Als tijdverdrijf legden verschillende militairen de omgeving in tekeningen vast. Een van hen was de Bredase kunstschilder Constant Huysmans. Hij onderbrak zijn studie aan de kunstacademie in Antwerpen om deel te nemen aan de grensbewaking. Hij maakte verschillende schilderijen van soldaten op bivak. In 1836

Constant Huysmans, Bivak nabij het dorp Dongen (met het Hooghuis van Gageldonk), 1832, Stedelijk Museum Breda (bruikleen)

volgde hij zijn vader op als tekenleraar van de Koninklijke Militaire Academie in Breda. Dertig jaar later werd hij leraar aan de HBS in Tilburg, waar Vincent van Gogh een van zijn leerlingen was. Hij was ook een bekende tekenpedagoog. In 1840 gaf hij zijn eerste tekenmethode, Het Landschap, uit die een groot succes bleek te zijn en snel uitverkocht raakte.

9 km

Parkeerplaats Bastion

Bushalte Veere, Kaai

9

VEERE

Een eldorado voor de kunstenaar

Dirk Koets. Afgemeerde hoogaarzen in de haven van Veere, part. coll.

Diverse in Veere

Aangelijnd toegestaan

Museum Veere is gevestigd in
de Schotse Huizen
Kaai 25
en het Stadhuis
Markt 5
museumveere.nl

Het prachtige historische stadje Veere is zo klein als een dorp. Toch had het lange tijd veel macht, invloed en rijkdom. Kunst en cultuur waren er belangrijk en er was een bloeiende handel en scheepvaart. Dat veranderde in de 19e eeuw, toen de (Schotse) handelaars wegtrokken, de haven verzandde en de visserij vrijwel verdween. Veere verarmde. Echter rond 1850 werd Veere herontdekt door toeristen en kunstenaars. Ook de visserij kwam terug, dankzij infrastructurele ingrepen.

De schilders Cornelis Springer en Johannes Bosboom behoorden tot de eersten die Veere bezochten en er werkten. Vanaf 1890 gingen kunstenaars zich in Veere vestigen, waaronder de kunstenaarsfamilies Plasschaert, Vaarzon Morel en Góth. Velen volgden en het Veerisme ontstond: de zoete ziekte van de verliefdheid op Veere. De Veeristen waren allen individualisten, van een school was geen sprake. Wel ontstonden er vriendschappen, zowel tussen schilders onderling als tussen schilders en bewoners. De wandeling gaat eerst door het schilderachtige stadje, vol met historische gebouwen en veel huizen die nu rijksmonument zijn. Een bezoek aan Museum Veere, op twee historische locaties – het stadhuis en de Schotse Huizen –, is een must. Daarna loop je het stadje uit, langs het Veerse Meer en door het Veerse Bos. De wandeling gaat – na een laarzenpad! – door het dorpje Zanddijk om vervolgens langs het kanaal en een oude singel weer in Veere uit te komen.

*Leonard Den Beer Poortugael,
Haven van Veere, Museum Veere*

1 Vanaf de laaggelegen parkeerplaats Bastion neem je het trappetje omhoog tussen de parkeerplaats en de haven. De haven was belangrijk voor de varende schilders die Veere aandeden, zoals W.O.J. Nieuwenkamp, Louis Bron en de Engelsman Arthur Briscoe. Sommige van die schilders werden blijvers, zoals de Vlaamse Duitser Walter von Bernuth.

Vanaf het trappetje ga je met het gezicht op de haven RA en neem je LA het grindpad langs het water aan je linkerhand. Je

Lucie van Dam van Isselt, Grote Kerk te Veere, 1920-1930, part. coll.

komt uit op de Kaai. Ga de eerste straat RA (Wijngaardstraat). Ga even het eerste straatje links (Simon Oomstraat) in. Hier staat aan je rechterhand op nummer 3 huis Het Cromhout, een voormalig pakhuis uit 1472 en één van de eerste stenen pakhuizen in Veere. De zoon van Veerse Joffer Lucie van

verbouwen tot een huis. Later woonde hier tekenaar, graficus en postzegelontwerper, Dirk van Gelder, getrouwd met de kleindochter van Anton Mauve. Je loopt terug en slaat LA (Wijngaardstraat). Loop verder op door het poortje het terrein op van de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk, een imposant laatgotisch bouwwerk, onder meer geschilderd door Lucie van Dam van Isselt **A**. Ga vóór de kerk LA en houd de kerk aan je rechterhand. Je komt uit op een straat (Kapellenstraat), waar je LA

A Veeristen en Veerse Joffers

Naast de 24 'Veeristen', de mannelijke kunstschilders die een groot deel van hun arbeidzame leven in Veere woonden en werkten, waren er de 'Veerse Joffers', negen in totaal. Lucie van Dam van Isselt, bloemschilderes bij uitstek, was de eerste vrouw die zich als zelfstandig kunstenaar in Veere vestigde, in 1907. De meesten hadden veel gereisd en waren niet onbemiddeld. De Joffers schilderden veel stillevens en portretten, maar ook wel interieurs en landschappen. Er kwamen ook veel 'pas-santen' naar Veere, zoals de Amerikaan George Hitchcock, na zijn Egmondse periode (zie Egmond), en Charley Toorop. De Zeeuwse schilder Ewoud de Kat kwam regelmatig naar Veere.

gaat. Op nummer 5 (Den Eenhoorn), verderop in deze straat, woonden Veerse Joffers Jemmy van Hoboken en Bas van der Veer. Toen Jemmy een relatie kreeg met de getrouwde,

gereformeerde dominee, moest

ze met hem Veere ontvluchten en vestigde ze zich in Blaricum. Loop terug en neem de eerste straat LA (Oliemolenstraat) tot huis In d'Olijmolen op nr. 4. Hier woonde schilder Dirk Koets. Loop verder over het straatje schuin door het plantsoen. Rechts staat het standbeeld van Adriaen Valerius, tekstdichter en componist. Loop door tot de muur, waar je LA gaat. Je komt op de Markt, waar je RA gaat. Op nummer 33 opende de Antwerpse schilder, 'Veerse Vlaming' Alfons van Dijk de Veersche Kunsthandel. Het is nu Kunsthuis Veere. Ga om het plantsoen naar links. Op nr. 28 was het kunstenaarspension De Garnaal **B**.

Op nummer 22 was het woonhuis De Goutsbloeme van Veerse Joffer Sárika Góth, dat eerder van haar ouders Maurice en Ada, beide kunstschilders, was. Sárika overleed er in 1992 (E). Steek bij nummer 20 door naar de overzijde van de Markt en ga daar RA. Bij het prachtige Stadhuis, gebouwd

B De Garnaal, een culturele ontmoetingsplaats

Op 14 mei 1913 trouwde visser Hendrik (Eine) Verlinde met dienstbode Jo Geschiere. Ze vestigden zich in Veere waar ze rond 1925 pension De Garnaal begonnen op Markt 28. Het pension trok veel kunstenaars, waaronder Charley Toorop en ook schrijver Hendrik Willem van Loon, met wie Eine bevriend raakte. Eine en Jo figureren in Van Loon's boek *Pioniers der vrijheid*. Graficus, schilder en zeezeiler Rudolf Schönberg kwam er ook veel. Hij trouwde in 1937 met het buurmeisje van De Garnaal, de Veerse architectendochter en violiste Rie Goethals. Beiden (Schönberg was Joods) gingen in WOII in het verzet, maar dat liep fout. Rie werd opgepakt en geïnterneerd in Ravensbrück, dat zij overleefde. Schönberg's verzetsgroep werd verraden en hij werd geëxecuteerd. Hij werd postuum geëerd als Vee-rist. De Garnaal hield tijdens de oorlog op te bestaan.

tussen 1474 en 1517 en ook onderdeel van Museum Veere, neem je weer de bocht om het plantsoen heen naar rechts terug, naar de overzijde van de Markt.

Neem het eerste straatje LA (Vuilstraat) en weer de eerste straat LA (Kraanstraat). Op nr. 2 is de woning De Pinksterblomme **C**. Ook de Franse schilder Henri Le Fauconnier woonde met zijn vrouw Marousia, schilderes, in 1914 enkele maanden in deze straat **G**.

2 Aan het eind, voor de jachtclub, ga je RA de Kaai op. De Kaai was de plek van waaruit je kon kijken naar het binnenvaren van de hoogaarden, de elegante vissersboten,

C De Pinksterblomme, huis van communiste en Joffer

Anneke van der Feer

Anneke kwam hier in 1951 wonen met haar vriend, beeldhouwer Herman Schutte, ook communist. Van der Feer had vóór WOII een relatie met Joris Ivens. Ze woonde 3 jaar in Moskou (ook zonder Ivens). Schutte en Van der Feer werden op verzoek van de BVD door een inwoner in de gaten gehouden, maar 'er was geen sprake van overdreven dienstijver'. Schutte kreeg juist een opdracht om een gevelsteen te ontwerpen voor de calvinistische dichter en vrijheidsstrijder Adriaen Valerius.

W.F.A.I. Vaarzon Morel, Feestdag in Veere, part. coll.

en het lossen van de vangst.

Aan de Kaai woonden de notabelen en ook veel kunstenaars, zoals Lucie van Dam

van Isselt en Vaarzon Morel sr.

De Kaai kent zeer veel 17^e en 18^e eeuwse rijksmonumenten. Boven de deur van Kaai 8 zie

Alfons van Dijk, Kraanstraat te Veere, part. coll.

Eetzaal Campveerse toren

je een gevelsteen, gemaakt door Veerist Philip ten Klooster, beeldhouwer en tekenaar. Loop door tot de Campveerse toren, al eeuwen een herberg. Het naambord van de stadsherberg is gemaakt door Joffer Bas van der Veer. Willem van Oranje liet hier zijn bruiloftsmaal aanrichten. De vader van de huidige eigenares kocht toen hij eigenaar was verschillende schilderijen, onder meer van Dirk Koets, een goede kennis. De schilderijen, waaronder een schilderij van de Grote Kerk van Charley Toorop, die hier verbleef in haar laatste zomer, hangen nog steeds in de eetzaal (te bezichtigen als men daar eet). In een kleine zaal is een grote muurschildering van verschillende schilders, waaronder Charley Toorop en

▼ Dirk Koets, te zien.

haar man. Op nr. 23, in huis Bordeaux Oxhooft, woonde de Belgische schilder Walter Vaes. Daarnaast zie je de Schotse huizen, Het Lammeken en De Struijs, nu een museum, met een zeer rijke historie **D**.

▼ Loop verder over de Kaai. Op

Ga onder het gebouw door naar de waterkant, sla LA en loop om Jachtclub Veere naar links, weer naar de Kaai. Hier RA. De huizen De Harpe, De Zeven Sterre en De Mutse waren eigendom van Joffer Mies Callenfels-Carsten en

de hoek met de Markt staat een voormalig katholiek kerkje waar Toorop nog voor verfraaiingen heeft gezorgd bij de bouw.

Net om de hoek, Markt 2-4, staan de huizen De Kolve en De Fontuyne, waar Van Dam van Isselt enige tijd woonde. Je keert terug naar de Kaai, waar

▼ je LA gaat tot de houten brug.

D De Schotse Huizen en de familie Ochs/Oakes

Deze huizen herinneren aan de handelsrelatie met Schotland, toen Veere in 1541 de stapelplaats werd voor Schotse goederen, waaronder wol. De Londense mecenas en entrepreneur Albert Ochs kocht 'De Struijs' in 1896 als vakantiehuis, kort na zijn eerste bezoek aan Veere per zeilboot. Ochs ging er in 1916 wonen. Dochter Alma Oakes (verengelsing van 'Ochs') verbleef er regelmatig.

Dirk Koets, Afgemeerde hoogaarzen in de haven van Veere, part. coll.

Ochs sloot vriendschap met verschillende kunstschilders. In navolging van Domburg ging hij in De Struijs (verkoop-)tentoonstellingen organiseren onder de naam 'De schilders van Veere', waar maar een klein deel van de schilders uit Veere aan deelnam. Ook buurhuis Het Lammeken werd later betrokken bij de expositieruimte. Zadkine en zijn vrouw Prax hebben er ook geëxposeerd. Ochs overleed onverwacht tijdens een bezoek aan Barbizon in 1921, maar Alma nam het stokje over. De Schotse huizen trokken tussen de twee wereldoorlogen duizenden bezoekers, ook schrijvers en componisten. In WOII vluchtte Alma naar Londen. In 1947 kwam zij terug naar Veere en schonk De Struijs aan de Staat der Nederlanden onder de voorwaarde het pand als museum te exploiteren. Vanaf 1952 werden de zomertentoonstellingen hervat.

Leonard Den Beer Poortugael, Binnenvarende vissersvloot, erven LDBP

Claire Bonebakker, Thuisvarende Veerse vissersvloot, part. coll.

E Kunstenarsfamilies in Veere

Bernard Plasschaert was de eerste kunstschilder die zich in december 1892 met zijn gezin in Veere, in Het Werfhuis, vestigde. Zoon Albert August was ook schilder. Bernard was tekenleraar aan de HBS te Delft, waar hij ook Jan Toorop onder zijn leerlingen had. In 1910 kwam W.F.A.I. (Wilhelm of Willem) Vaarzon Morel, die eerder in Oosterbeek woonde, met zijn gezin naar Veere. Het was het begin van drie generaties kunstenaars die kortere of langere tijd in Veere woonden, onder meer in huis Den Spieghel aan de Kaai en in Het Werfhuis. Er woonden meer kunstenaarsfamilies in Veere: de families Ten Klooster en Lensvelt (F). Het Hongaarse gezin Góth, vader Maurice, moeder Ada en dochter Sárka, vluchtte in WO1 via België eerst naar Domburg, waar Maurice contact had met Toorop. Uiteindelijk vestigden zij zich in Veere. Sárka was de laatste Veerse joffer.

3 Ga RA over de houten brug. Ga kort naar rechts. Hier was de oude werf met het Werfhuis, nu restaurant, waar verschillende schilders gewoond hebben: Bernard Plasschaert, W.F.A.I. Vaarzon Morel **E** en Alfons van Dijk. Loop terug, sla RA bij het bordje Bastion en loop met een bocht naar rechts. Na de bocht ga je links een trapje op. Sla LA en volg het pad tot je via twee trappen naar beneden bij een stenen onderdoorgang komt (Stenen Beer), waar je door-

heen loopt. Aan het eind RA – trap op en af – richting het water. Vlak voor het strandje ga je LA. Je loopt hier langs wat eens het Veerse Gat was, een open verbinding met zee. Het werd in 1961 in het kader van de Deltawerken afgesloten en werd het Veerse Meer, wat het einde van de vissers en haven betekende.

4 Neem verderop het eerste pad LA (vlak voor een klein steigertje aan je rechterhand) en ga een trap omhoog de

F Het Dijkhuis

Het Dijkhuis, ook wel 'het Witte Huis' (uit de 17e of begin 18e eeuw) was lang woning voor de dijkmeester. In 1918 werd het gekocht door het Amsterdamse kunstenaarsechtpaar Frits Lensvelt (decor- en binnenhuisontwerper en kunstschilder/graficus) en Nell Bronger (kostuumontwerpster). Hun zoon Frits werd ook graficus. Ze raakten bevriend met de Veerse kunstenaars. In de jaren '30 woonde het gezin weer in Amsterdam en diende het huis als vakantieverblijf. Het werd (deels) verhuurd, o.a. aan Claire Bonebakker. Lensvelt en zij woonden er allebei toen ze in 1942 op last van de Duitse bezetter het Dijkhuis moesten ontruimen voor de inkwartiering van Duitse soldaten. In oktober 1944 werd de dijk gebombardeerd door de RAF om Walcheren onder water te zetten. In juni 1945 keerde Lensvelt terug en zag dat zijn geliefde plekje voorgoed verdwenen was. Hij raakte in een depressie en stierf kort daarna aan een longontsteking in het ziekenhuis van Middelburg.

Frits Lensvelt sr., Het Dijkhuis, tussen Veere en Vrouwenpolder, part. coll.

dijk op. Ga na de trap en hek direct rechts de dijk op. Loop over de dijk langs het Veerse Meer waar je verderop een jachthaven ziet. Aan de overkant van de jachthaven, waar basaltblokken liggen, was het Dijkhuis, huis van de kunstenaarsfamilie Lensvelt **F**. Loop door tot een picknicktafel en een gekleurd beeld, het inundatiemonument. Ga vóór de picknicktafel de trap af, steek fietspad en weg over.

5 Je komt uit bij een halve cirkel met banken en informatiepanelen. Hier loop je omlaag. Je komt via een trap uit op een paadje dat je met het water aan je linkerhand blijft volgen, het Veerse Bos met krekens in. Dit gebied is ontstaan ten gevolge van de inundatie in WOII. Loop door tot je bij een weg komt en ga LA. Sla direct na de brug een pad naar links op. Negeer een pad naar rechts en vervolg het pad langs het water. Je komt bij een eilandje met bank en blijft het pad langs het water vervolgen tot je op een vlonder komt. Hier ga je RA en direct daarna LA. Neem – na een bocht – het eerste pad RA. Je kruist een ruiterpad en verderop nog enkele paden. Loop door tot een T-splitsing bij heg. Hier ga je RA en dan LA de weg op (Landschuurweg). Deze weg kruist een watergang en komt uit op een weg met fietspad, de Kreekweg. Hier ga je links over het fietspad. Dit pad volg je enige tijd, eerst door een bosachtig stuk, dan

▼ een brug over. Loop door tot

Anton Erkelenz, Veerseweg in Zanddijk, hoek met de Oude-Bosweg, eind jaren 1920, Galerie De Vier Gemeten

Koets, geschilderd hebben. Schuin tegenover huisnummer 34 zie je een ijzeren hek, de toegang tot een oude

▼

de weg uitkomt op een bredere weg, die je oversteekt. Ga LA over het fietspad.

6 Na het water aan je rechterzijde ga je bij een paaltje (knooppunt 17) RA een laarzenpad op. Loop langs het water. Je komt uit op een grindpad dat naar een weg voert, de Veerseweg, waar je LA gaat. Je bent nu in het dorp Zanddijk **6**, waar verschillende schilders, zoals Anton Erkelenz en Dirk

6 Le Fauconnier

De Franse schilder Henri Le Fauconnier, die het kubisme naar Nederland bracht, kwam in 1914 naar Veere, op aanraden van kunstvriend Conrad Kickert. Hij arriveerde met zijn vrouw Maroussia per rijtuig met paarden, herdershonden en veel kisten en koffers – waarschijnlijk per abuis – in Zanddijk en trok veel bekijks. Het echtpaar verbleef daar één nacht. In Veere vestigden ze zich in de Kraanstraat en bleven er enkele maanden. Daarna trok het echtpaar naar Amsterdam, maar kwam nog wel eens terug naar Veere.

Vervolg de Veerseweg en loop door tot een parkeerterrein rechts, waar je kort RA gaat en direct daarna LA (Veerseweg). Aan het eind van de weg ga je RA (Sluisweg). Vervolg de weg en ga voor het gemaal langs. Ga daarna RA en kort daarna een trapje op naar het kanaal.

7 Ga linksaf over het pad langs het kanaal. Halverwege de parkeerplaats kun je linksaf een trapje op de dijk op en weer af. Ga RD en loopt door tot de Veerseweg, die je oversteekt. Je komt op een pad langs een sloot. Dit pad komt uit op een weggetje ('t

Singeltje), waar je RA gaat. Je

komt langs een huis op nr. 3, dat gebouwd is door schilder Walter von Bernuth. Het is geïnspireerd op het Dijkhuis, waar Von Bernuth aan gehecht raakte toen hij het huurde. Vervolg het weggetje tot je bij een bredere weg komt. Deze steek je schuin over tussen twee heggen. Deze straat (Warwijksestraat) vervolgen tot je bij een wit huis links de Molenwal ziet. Ga LA de Molenwal in. Verderop zie je de witte molen De Koe uit 1909 (geschilderd door W.F.A.I. Vaarzon Morel). Maar voor je daar bent sla je RA een pad in dat je terugbrengt naar het Bastion, startpunt van de wandeling.

begraafplaats. Hier liggen verschillende schilders begraven, waaronder W.F.A.I. Vaarzon Morel, Alfons van Dijk, Dirk Koets. Het kleurrijke graf is van Reimond Kimpe, Vlaams schilder en activist, die na WO1 naar Middelburg vluchtte, omdat hij als Vlaamse separatist ter dood veroordeeld was.

9 km

Molen Weltevreden
Roosjesweg 4
Domburg

Bushalte Domburg, Markt

10

DOMBURG

*Een goudmijn vol schatten voor
kunstenaars*

Joseph Posenaeer, *De Hoge Hil (Domburg)*, 1916, part. coll.

Volop in Domburg en langs het strand:
in de Manteling:
Kasteel Westhove met
terrastuin en museumcafé
De Orangerie

Aangelijnd toegestaan

Marie Tak van Poortvliet Museum
Ooststraat 10a
Domburg
marietakmuseum.nl

Het geïsoleerde Domburg, dat aanvankelijk slechts per schuit of karrespoor te bereiken was, trok door haar ligging – strand, zee, duinen en bos – vanaf ongeveer 1835 rijke badgasten uit Middelburg. Die waren welkom, want er was veel armoe. Langzaam ontwikkelde er zich in Domburg een badcultuur, met een geneesheer, badpaviljoen en badhotel. Vooral de komst van ‘wonderdokter’ Georg Mezger, met veel rijke en adellijke klanten, maakte van Domburg een ontspanningsoord.

Rond 1900 waren er in Domburg vele factoren die de kleine plaats met landarbeiders aantrekkelijk maakte voor kunstenaars: de welgestelde badgasten, de komst van een stoomtram én het verblijf van Jan Toorop, die er vanaf zijn eerste bezoek in 1896 steeds langer verbleef. Piet Mondriaan kwam vanaf 1908. Domburg kreeg met hen de pioniers van de moderne kunst binnen. Waren de Veerse schilders vooral traditionalisten, Domburg werd gezien als het laboratorium voor moderne kunst.

De wandeling voert langs belangrijke plekken in Domburg, langs de Hoge Hil en de boulevard, door de duinen en De Manteling, een bosgebied dat geliefd was bij de kunstenaars. Tegen het eind komen we bij het museum, dat genoemd is naar kunstverzamelaar Marie Tak van Poortvliet.

1 De wandeling start bij voormalige korenmolen Weltevreden, geschilderd door Mondriaan en Toorop. Destijds stond de molen in open landschap.

Met het toegangshek naar de molen in de rug loop je over het wandelpad naast de weg richting de kerktoeren van Domburg. Je passeert enkele nieuwbouwhuizen en gaat met de bocht mee naar links de Singel op. Vervolg de Singel, straten naar links en rechts negerend, tot je aan je rechterhand Café Tramzicht ziet. Hier kwam de stoomtram uit Middelburg aan. De Hongaarse familie Góth (zie Veere) woonde tegenover Café Tramzicht, in het bovenhuis op de hoek van de Stationstraat en

Piet Mondriaan, *Molen bij Domburg*, 1908–1909.
MTVP Museum

de Singel. De Góths woonden van 1914 tot 1928 in Domburg, waar zij deel uitmaakten van de kunstenaarskolonie rond Toorop. Loop de Stationstraat in en ga naar rechts vóór de kerk, die zowel figuratief als abstract getekend is door Mondriaan. De toren is het oudste gebouw van Domburg (14^e eeuw). Volg het stenen muurtje linksom de kerk tot je uitkomt op de Markt met horeca en ga LA. Op nummer 9 (In den Walchersen Dolphyn) was het huis met atelier van Jan Toorop **A**. In het restaurantgedeelte hangt nog een originele litho van Toorop van een mijnwerker.

Je vervolgt de weg en komt in de Westerstraat, die je uitloopt. Op nummer 24 was het huis met atelier van schilderess Mies Elout-Drabbe, waar veel kunstenaars samenkwamen. Vervolg de Westerstraat en ga bij een plantsoentje aan je linkerhand RA (Weverijstraat).

▼ Loop RD, kruis de Herenstraat

A Jan Toorop

De in Nederlands-Indië geboren Jan Toorop reisde door heel Europa, tot hij zich eind 19^e eeuw eerst in Katwijk vestigde en vervolgens steeds vaker in Domburg verbleef, waar zijn leerlinge en muze Mies Drabbe woonde. Vanaf 1904 kwam hij vaak lange tijd met vrouw en dochter Charley naar Domburg. Hij werd er het centrum van de kunstenaars, onder wie Ferdinand Hart Nibbrig, Maurice Góth, Jan Heyse en Jacoba Van Heemskerck. Ook bevriend schrijver Arthur van Schendel kwam naar Domburg. De kunstenaars kwamen vaak samen bij Toorop en in het atelier van Mies. Zij was inmiddels getrouwd met Paul Elout, directeur van de Domburgsche Zeebadinrichting, die er concerten en lezingen organiseerde. Toorop trok ook veel buitenlandse schilders (en kunstverzamelaars) naar Domburg, zoals Alphonse Stengelin, Jakob Nussbaum en Lesser Ury. Toorop is net als Mondriaan een modernist. Zijn werk wordt ook aangeduid met de termen 'luminisme' en 'kubisme'.

en neem de eerste straat links (Hogehilweg). Aan het eind sla je RA.

2 Ga links het duin op via de trap en ga bij de splitsing links naar een uitkijkpunt, waar je een mooi uitzicht over

Domburg, duinen en zee hebt. Dit duin is de Hoge Hil, een plek waar Mondriaan verschillende schilderijen 'en plein air' schilderde.

Jan Toorop, *Strandgezicht te Domburg*, 1907, coll. H.F. Elout

Jan Toorop, *Uitkijken over zee*, MTVP Museum, Domburg

Ook Toorop, Góth en Posenaer schilderden er. Loop terug en houd bij de splitsing links aan, de trap af. Je loopt door de duinen via een klinkerpad. Onderweg zie je informatiepanelen over onder meer het

Zeeuwse licht. Toorop verbleef graag in het langs dit pad gelegen Noordzeehuis op het duin, van de ouders van Paul Elout. De duinen en het strand waren voor schilders een geliefd onderwerp. In Domburg vond

Mondriaan inspiratie voor zijn ontwikkeling van figuratieve naar abstracte kunst.

Loop steeds door tot je bij een witte villa komt. Dit is villa Carmen Sylva, gebouwd vanaf 1885 als zomerhuis voor een Duitse eau-de-cologne producent. Hij verkocht het een paar jaren later aan zijn gast koningin en dichteres Elisabeth zu Wied van Roemenië, die de villa deze naam gaf, haar pseudoniem. Naast de villa staat het Badpaviljoen, gebouwd door dezelfde Middelburgse architect J.J. van Nieukerken als Carmen Sylva. Het Badpaviljoen staat er min of meer in deze vorm sinds 1889 en was dus bekend bij de kunstenaars: Jan Toorop organiseerde er succesvolle tentoonstellingen.

De badgasten kochten werken en zorgden zo voor brood op de plank van de schilders. Later kwam er een eigen tentoon-

Villa Carmen Sylva

B De Domburgsche Tentoonstellingen

De Domburgse school werd een begrip. Een eigen tentoonstellingsgebouw voor de Domburgsche Tentoonstellingen lag voor de hand. Dat werd een withouten 'kunstzaaltje' in de duinen, ontworpen door Toorop en met kleurkeuze van Mondriaan. Het werd ook wel 'het kotje van Toorop' genoemd. In 1911 werd de eerste zomertentoonstelling gehouden en deze was meteen revolutionair. Waren de deelnemers aanvankelijk schilders die in Walcheren werkten, tijdens WO1 deden ook Belgische schilders mee, zoals Emmanuel Viérin en Joseph Posenaer. Ook Jan Sluijters was er te zien. Het gebouw kende tien succesvolle zomertentoonstellingen, m.u.v. 1918, toen er militairen in gelegerd waren. In 1922 stortte het gebouw – na verwoestingen door storm – in en werd definitief afgebroken. In 1994 ontwierp architect Cees Dam een replica van het houten gebouw voor het naar Marie Tak van Poortvliet vernoemde kunstmuseum van Domburg.

stellingsgebouw, iets verderop in de duinen (B). Net voor het Badpaviljoen verlaat je RA de boulevard. Je komt op een klinckepad, dat een bocht maakt.

verwerkte reproducties van drie staties van Toorop. Iets verderop in de straat, ter hoogte van nummer 16, stond het tentoonstellingsgebouwtje B.

3 Ga de straat links (Badhuisweg) in. Net voorbij het witte strandhotel op nr. 4 stond een katholiek kerkje voor de badgasten, destijds uit hout opgetrokken. Jan Toorop ontwierp het altaar. In 1933 is de kerk vervangen door de huidige stenen kerk. De architect

Loop terug en ga LA de Noordstraat in. Op de hoek met de volgende dwarsstraat (Herenstraat) rechts is Galerie Noorderlicht, waar jaarlijks een zomertentoonstelling met kunstwerken van de Domburgse kunstenaars rond Toorop te zien is. Je slaat hier echter LA, de Wijngaardstraat in. Neem het eerste straatje links (Voor-schotenstraat) dat met een knik naar rechts gaat. Je komt uit op de Badstraat. Recht voor je zie je het witte Badhotel, dat er in veel kleinere vorm vanaf 1866 staat om aan de welgestelde badgasten een modern onderkomen te bieden. In WOII deed het dienst als kazerne voor de Duitsers. Sla LA en loop door tot het eind. Links zie je het Mondriaanbankje, de plek waar Mondriaan zijn Strand te Domburg schilderde.

4 Ga RA het pad door de duinen op. Verderop rechts zie je de watertoren. Je loopt ca 1,5 km door de duinen voorbij strandopgangen en door twee rood-witte hekken. Na het tweede rood-witte hek met

Mies Elout-Drabbe, *De Manteling bij zonlicht*, 1905-1910, ICEAC CFVV

pad RA houd je links aan. Je vervolgt het duinpad tot je bij een bank komt. Hier sla je RA. Links zie je grillige boompjes, geliefd bij de schilders.

5 Bij het eerste (fiets)pad en bankje ga je LA. Je bevindt je in De Manteling, het bosgebied

bij Domburg **C**.

Vervolg het pad en negeer paadjes RA. Sla RA op een viersprong en kruis een ruiterpad. Kort daarna sla je LA op een vijsprong een brede laan met bomen in. Na ca. 150m het eerste pad naar rechts negeren en kort daarna schuin rechts. Aan het eind van dit pad op driesprong RA.

6 Je komt uit bij de Mondriaan-boom **D** met hekje en informatiepaneel. Na de Mondriaanboom ga je RA. Aan het eind van dit pad voor een ronde vijver LA en na een kwart ronding weer LA. Neem het eerste pad RA. Loop dit pad af tot het eind en ga RA. Loop nu steeds RD, door twee witte hekken en negeer paden naar links en rechts tot je bij Kasteel Westhove bent **C**. Dit fraaie kasteel is al geschilderd door

C De Manteling en kasteel Westhove

De Manteling, een bosgebied met kronkelende takken, duinmeertjes en loofbomen vlakbij de kust, was een geliefde plek voor schilders als Jan en Charley Toorop, Mies Elout-Drabbe, Jacoba van Heemskerck, Piet Mondriaan en de Belg Emmanuel Viérin. Verderop in de Manteling staat Kasteel Westhove, oorspronkelijk rond 1300 gebouwd. Het kasteel behoorde lang tot de Middelburgse Abdij. In de Tachtigjarige Oorlog werd het kasteel bezet door de Spaanse overheersers. Het werd heroverd door de Watergeuzen en kwam daarna in particuliere handen; parken en tuinen werden aangelegd. Het kasteel werd steeds weer beschadigd, hersteld en verbouwd. Veel bijgebouwen, waaronder de orangerie waarin Museum Terra Maris is gevestigd, zijn uit de 18^e eeuw. Het werd in 1889 een herstellingsoord voor kinderen. Nu is het een hostel met een terrastuin.

D De taxus van Mondriaan

Deze boom wordt ook Mondriaan-boom genoemd. In 1911, vlak voor zijn vertrek naar Parijs, schilderde Mondriaan De grijze boom. Volgens sommigen is dat deze taxus op het landgoed Berkenbosch; op de website van het museum in Domburg staat dat het schilderij vermoedelijk uit de studie van diverse bomen voortkwam. De bijzondere en beschermde boom heeft dus hoe dan ook een rol gespeeld in Mondriaan's werk.

een voorloper van de Haagse school, Johannes Bosboom. Het werd ook geschilderd, in heel andere stijl, door Jacoba van Heemskerck en Mies Elout-Drabbe.

7 Vervolg het pad voorlangs het kasteel (rechts zie je over het water de folly van een Romeinse brug) tot je bij natuurhistorisch museum

Terra Maris met museumcafé De Orangerie bent. Hier sla je het pad RA in. Ga op de eerste splitsing LA. Volg dit ronde pad tot de Y-splitsing, waar je het linkerpad kiest. Dit pad voert je over een bruggetje. Negeer een pad naar rechts en blijf het pad vervolgen (zijpaadjes negerend) tot je bij een weg komt. Steek over, ga door zwart-wit hekwerk en vervolg het pad. Je

loopt steeds RD, kruist een pad en gaat vervolgens over een bruggetje. Aan het eind op een T-splitsing LA. Even verderop bij een splitsing links aanhouden en op kruising bij bankje RD en RD door een zwart-wit hekwerk tot je LA kunt. Ga hier tussen de heggen door en vervolgens kom je via een klinkerpad met grasveld aan je linkerhand op de Domburgseweg. Hier recht tegenover ligt huis De Broodkiste, waar in WO1 de Belgische schilder Jean Gouweloos woonde met vrouw en dochter.

8 Sla RA. Neem voorbij de bushalte het wandelpad tussen twee heggetjes langs een park met flatgebouw. Je vervolgt het wandelpad naar links, kruist een klinkerweg en loopt langs een grasveld tot je weer een klinkerweg kruist. Dit is Park Loverendale. Rechts van het Badhotel was villa Loverendale van Marie Tak van Poortvliet met het atelier van Jacoba van Heemskerck in de tuin **E**.

Loop door tot net over het kruispunt. In het groene perkje rechts staat het standbeeld van dr. Mezger. Ga links van het standbeeld de Ooststraat in. Ter hoogte van Ooststraat 9

(nu hotel Bij Juuls) stond van 1904–1919 Pension Wisse **F**. Tegenover restaurant Juuls is de ingang van het Marie Tak van Poortvlietmuseum, waar vaak tentoonstellingen van

E **Marie Tak van Poortvliet en Jacoba van Heemskerck**
Marie Tak van Poortvliet was kunstverzamelaar. Zij kocht onder meer werk van Wassily Kandinsky, Franz Marc en Fernand Léger. Zij verbleef 's zomers in villa Loverendale samen met haar vriendin, kunstschilder Jacoba van Heemskerck. Jacoba maakte een ontwikkeling door van realisme tot kubisme en expressionisme,

waarbij ze werd geïnspireerd door de avantgardistische Berlijnse groep Der Sturm. Voor haar en andere Domburgse kunstenaars fungeerde Marie als mecenas. Mondriaan en andere kunstenaars kwamen hier graag over de vloer. Marie was antroposoof. Ze vond in Mondriaan – en in Jacoba – geestverwanten. Ze was ook landbouw-pionier: ze startte in 1926 één van Nederlands eerste biologisch-dynamische landbouwbedrijven volgens de principes van Rudolf Steiner, eerst in haar tuin in Domburg. Het Domburgse kunstmuseum is naar haar vernoemd.

Jacoba van Heemskerck, Kasteel WeWesthove, Zeeuws Museum

Stadhuis

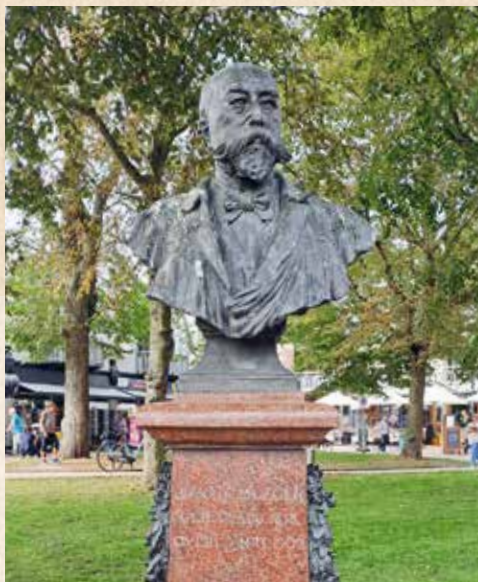

Café De Roode Leeuw

F Pension Wisse

Mondriaan was meermalen te gast bij Ko Wisse en Maatje Louwerse in hun pension aan de Ooststraat. Hij had een band met de familie Wisse en hij maakte ook een portret van Ko Wisse getiteld, *De Zeeuwse boer*. Ook Ko's dochter werd geportretteerd in '*Het Zeeuws meisje*'. Ko zelf was een verdienstelijk zondagsschilder. Ook Toorop en zijn familie hadden een band met de familie Wisse. Hij schilderde Bram, de vader van Maatje Louwerse, verschillende malen. Nadat de familie Wisse in 1919 naar Aagtekerke verhuisde, bleef

het contact in stand. Maatje Louwerse haalde Charley Toorop weleens met paard en wagen op voor een dagje bij de familie Wisse.

Domburgse kunstenaars te zien zijn. Daarna loop je de Ooststraat uit tot de volgende dwarsstraat. Rechts op de hoek staat het oude Stadhuis van Domburg, een rijksmonument uit 1567. Op de tegenoverliggende hoek ligt Café De Roode Leeuw, een voormalige herberg, die al zeker twee eeuwen bestaat. Sla LA (Zuidstraat). Op nr. 10 woonde Bine de Sitter,

kunstkoper en vriendin van Marie Tak van Poortvliet. In dit huis verbleef en werkte Mondriaan enige tijd, toen Bine in Zwitserland woonde. Loop de straat uit tot je weer op de Singel bent, waar

je LA slaat. De Singel loopt over in de Roosjesweg, het startpunt van de wandeling.

11

HEEZE

De Parel van Brabant

R. Larij, Zonnige boerderij op Strabrecht bij Heeze, 1910, Eindhoven Museum

Diverse plaatsen in het dorp en
het Heidecafé op De Plaetse

Aangelijnd toegestaan

Kasteel Heeze, Kapelstraat 25
(bezigting onder leiding
van een gids is mogelijk van
1 mei tot 30 september elke
woens- en zondagmiddag. De
rondleiding duurt ongeveer een
uur. Op beide dagen start de
rondleiding om 14 uur en op
zondag ook om 15 uur)
kasteelheeze.nl

In het laatste kwart van de negentiende eeuw raakte Brabant in zwang bij schilders uit het westen die eerder in Gelderland en Drenthe de ongerepte natuur hadden opgezocht. Al gauw kwam Heeze bekend te staan als de 'Parel van Brabant'. Naast het aloude Kasteel Heeze, omringd door beekdalen en landgoedbos, sprak het 'onbedorven landleven' van de arme, maar vriendelijke boerenbevolking de schilders sterk aan. Door de populariteit van hun schilderijen bleef nog lang het stereotype beeld hangen van Brabantse boerinnen in schort, druk met alledaagse bezigheden rond het erf en in de keuken. Tot aan de Tweede Wereldoorlog bezochten meer dan zeventig schilders uit binnen- en buitenland Heeze en het buur-

dorp Leende. Zij profiteerden van het grote aanbod van hotels en herbergen, die eerder bezet waren geweest door de honderden patiënten van de roemruchte 'ogendokter' ds. Kremer. Slechts enkelen van hen vestigden zich er permanent.

De wandeling voert je langs enkele karakteristieke boerderijen en brengt je naar het prachtige heidegebied met vennen. Ooit begon hier de woestenij van De Peel. Na de heide leidt de wandeling je terug naar de bossen en landerijen in de buurt van het kasteel. Deze combinatie van adellijk verleden en ongerepte natuur maakt je bewust van wat de vele romantisch ingestelde schilders trok in dit gebied.

A Gastvrij en dulle boel

Vooral Hotel 'De Pelikaan' bij Jan van Dijk', later Hotel Barendsma, was zeer geliefd bij de kunstenaars. Voor de komst van de paardentram in 1907 was hier de opstapplek voor de diligence. Als een kunstenaar krap bij kas zat, iets wat regelmatig gebeurde, accepteerde Van Dijk schilderstukken als betaling. Deze gastvrijheid was een belangrijke factor in de opkomst van de kunstenaarskolonie. Al snel hingen de zalen van het etablissement van boven tot onder vol met schilderijen. De eigenaar nam graag deel aan de feesten die de kunstenaars bij tijd en wijle organiseerden. Een van de gasten, de schilderes Rosa Spanjaard, schreef in 1916 een verslag van een gekostumeerd feest in het hotel. Zij vertelt hoe een bonte stoet kunstenaars in verschillende kostuums eerst door het dorp trok om aan het slot van de avond hun schetsen van de kostuums als prijs uit te delen.

*Suze de Lint
aan het werk
in Hotel van
Dijk, later
Barendsma, met
schilderijen op
achtergrond*

1 De wandeling start bij Tapperij De Zwaan (een aloud symbool voor 'nathals', een grage drinker die diep in het glas kan kijken), Kapelstraat 23, de plek waar al eeuwenlang een herberg stond. Aan de overkant van de straat bevonden zich lange tijd aan weerszijden van de protestantse kapel twee bekende horecagelegenheden, waaronder het beroemde en recent afgebroken hotel 'De Pelikaan bij Jan van Dijk' op nummer 48 **A**.

2 Met Tapperij De Zwaan in de rug sla je RA de Kapelstraat in. Bij de tweede afslag ga je schuin RA, Strabrecht. Aan je linkerhand ligt een grasveld (Strabrechtplein), waar een

monument staat dat herinnert aan de kunstenaarskolonie **B**. Dit was een van de mooiste plekjes van Heeze, waar de schilders zich konden uitleven.

R. Larij, Zonnige boerderij op Strabrecht bij Heeze, 1910, Eindhoven Museum

B Kunstenaarskolonie

Paul Gabriël, lid van de Haagse School, was waarschijnlijk de eerste die Heeze als schilderachtig dorp 'ontdekte'. Al eerder verbleven de reislustige landschapsschilder Joseph August Knip en zijn dochter Henriëtte in Heeze. Van een kolonie was toen nog geen sprake. Pas toen August Allebé in 1865 door Brabant trok (hij deed eerst Dongen aan, zie aldaar) kwamen in zijn kielzog wat leerlingen van hem, zoals Suze Robertson, ook naar Heeze. Vanaf 1890 werd het dorp echt populair. Een stoet aan bekende kunstenaars bezocht het plaatsje: Roland Larij uit Dordrecht die veel boerderijen schilderde, Bernard Blommers, Willy Sluiter, Suze de Lint, Taco en Geesje Mesdag, en de Amerikaan William Castle Keith. Henry Luyten nam hele schilderklasjes uit het Belgische Brasschaat mee, vooral vrouwelijke kunstenaars uit Italië en Duitsland. Een enkeling, zoals Jan Akkeringa, ging er enige tijd wonen. Henriëtte Pessers trouwde met een lokale ondernemer en liet er een villa met atelier bouwen. Jan Sluijters kwam er nog tijdens de bloeitijd van de kolonie, maar omstreeks 1940 was het vrijwel met de kolonie gedaan. Alleen de moderne schilder Piet van Wijngaerdt bleef Heeze na WOII nog regelmatig bezoeken.

C Trien van Engelen en Piet van Wijngaerdt

In de nadagen van de kolonie werd Trien van Engelen menig keer geportretteerd. De schilders vonden haar 'schoon van lelijkheid'. In 1933 overleed haar man, Kobus. Vijf jaar later brandde haar huisje geheel af. Van het verzekeringsgeld bouwde een lokale aannemer een klein burgerhuisje. Een van de mooiste schilderijen van haar (zie bovenaan volgende pagina) was van Piet van Wijngaerdt, die haar vaak schilderde. Van Wijngaerdt was een typische laatbloeiër die aan het begin van WOI het roer radicaal omgooid. Hij startte in 1916 met de Franse kubist Henri Le Fauconnier de Signaal-beweging. Daarmee legde hij het theoretisch fundament voor de Bergense School. Hij kwam pas in 1928 naar Heeze met zijn nieuwe echtgenote. Het dorp werd na Amsterdam zijn tweede liefde. Hij verbleef er regelmatig tot ver na WOII en werkte er het liefst op zichzelf.

3 Op de nummers 37 en 46 zijn belangrijke, oude langgevelboerderijen te bewonderen. In het pand op nummer 46 was ook een weverij gevestigd. Blijf RD lopen en negeer afslag naar links. Blijf op Strabrecht, waar ter hoogte van nummer 5 in de

jaren twintig van de vorige eeuw de kleine woning stond van het echtpaar Van Engelen met een paar geiten in de tuin **C**.

4 Negeer de afslag naar links. Op nummer 4 bevindt zich een heel oude kortge-

velboerderij die teruggaat tot 1695. Dit is de oudste nog bestaande boerderij van Heeze, die geheel is gerestaureerd en waarvan alleen de korte gevels zijn blijven bestaan. Bij de Y-splitsing neem je het linker pad (Vesterikstraat), dat al snel

onverhard wordt. Dit pad blijf je volgen, eerst met een grote bocht naar links en vervolgens naar rechts. Negeer kleine zijpaden tot je bij bebouwing naar links kunt op een verharde straat. Sla daar LA. Je bevindt je dan in het gehucht De Rul waar de schilders graag kwamen schilderen **D**. Bij de T-splitsing sla je RA. Je loopt nu op een geasfalteerde weg. Dat was ten tijde van de kolonie wel anders.

5 Vervolg de weg tot je uitkomt op De Plaetse aan het einde van de Rul en het begin van de Strabrechtse Heide. Bij de ijzeren afsluitpaal van het terrein ga je RD. Sla direct daarna LA en maak een rondje

rechtsom langs de boerderijen en het Heidecafé. Je loopt recht af op de gebouwen van de schaapskooi. Deze is gebouwd voor een grote kudde schapen om de uitgestrekte heide te begrazen. Daar sla je LA en ga je op een breed pad, met fietspad ernaast, de heide op. Negeer afslag naar rechts en loop RD tot de kruising met een picknickbank onder bomen. Daar sla je RA. Dat pad slingert langs een aantal vennetjes links en rechts. Bij een omgekeerde Y-splitsing (voor wat groter ven) na een picknickbank ga je scherp RA, een zandpad met ook fietspad. Vervolgens ga je steeds RD. Bij een schuine kruising (na een picknickbank) sla je LA. Dit pad

Piet van Wijngaerdt, *Vrouw met kruiwagen, z.j., Museum Helmond*

(met bord Herbertusbossen) deel je met fietsers. Na een korte bocht naar rechts en links steek je een beek over (Rielloop). Bij de T-splitsing ga je RA. Vervolg dit pad naar links. Je komt nu in het park dat bij het kasteel hoort **E**. Sla bij de vijfsprong met bankje RA. Loop dat pad uit en houd

D Het gehucht De Rul en Jan Sluijters

Het gehucht oefende grote aantrekkingskracht op de schilders uit. Het gebied stond vol met boerderijen, waar paard en wagen door de modder trokken. De Rul is waarschijnlijk de straat in Heeze die het meest geschilderd is. Veel boerenbedrijven stopten toen de gemeente in de buurt een nieuwe wijk aanlegde. De gewone woningen rukten op.

Voor het zover was, legde Jan Sluijters, de wegbereider van veel Brabantse expressionisten, veel boerderijen en landwegen vast. Geboren in Den Bosch, was Sluijters eerst naar Amsterdam getrokken, maar hij deed in 1908 en 1909 Heeze aan met zijn nieuwe geliefde, Greet van Cooten. Anders dan eerdere schilders schilderde hij geen

donkere binnenhuizen of realistische landschappen, maar penseelde hij met de complementaire kleuren paarsrood en zeegroen zijn dorpsgezichten. Bekend is zijn werk 'Opkomende bui bij Heeze' waar hij het dreigende onweer vastlegde met felle kleuren en losse contouren. Later trok hij weer naar Laren en werd hij een van de pioniers van het modernisme.

J. Sluijters, *Opkomende bui bij Heeze*, Rijksmuseum Twenthe

Jan Sluijters, *Boszicht*, ca. 1907/1909, part. coll.

E Schilderijen als betaal- middel

Het schilderij 'Boszicht' van Jan Sluijters is een goed voorbeeld van hoe schilders in Heeze en ook in andere kunstenaarskolonies de herbergiers en kamerverhuurders betaalden voor hun verblijf. Jan Sluijters schilderde dit en een aanverwant schilderij toen hij in hotel Barendsma verbleef en deze schilderijen ter betaling achterliet. Regelmatig werden schilderijen uit de herbergen in bruikleen gegeven voor belangrijke tentoonstellingen, zoals bij de expositie "...toch wilde ik in Heeze werken" in 1986. Bij die expositie stelden ook vele Heezenaren hun huis open, omdat zij nog ergens een schilderij hadden uit de tijd van de kolonie.

links. Daar zie je een donkere schuur die hoort bij het achterliggend pand 'Jachtlust', dat in 1905 door de toenmalige baron Van Tuyll van Serooskerken is gebouwd om zich aangenaam te verpozen na de jacht.

6 Je gaat langs de afsluitpaal en komt op de verharde Boschlaan, waar je RA gaat. Je ziet daar een paar oude boerderijen die omstreeks 1905 door de baron gebouwd zijn. Ga RD op de laan. Je passeert aan

je rechterhand het pand 'Jachtlust', dat ook een aantal malen door schilders is vastgelegd. Negeer bij de slotgracht de eerste afslag naar links en ga na het passeren van het kasteel bij de eerste afslag

F De eerste kunstenaar en de ogendokter

De eerste kunstenaar, Joseph August Knip, kwam in 1837 niet in Heeze om te schilderen. Hij bezocht de inmiddels beroemde 'ogendokter' ds. Kremer. Deze dominee had in 1834 een metselaar genezen van een oogkwaal. Deze eerste genezing ging als een lopend vuurtje rond in binnen- en buitenland. Soms verbleven bijna driehonderd mensen in het dorp om zich te laten behandelen. Er werden brochures volgeschreven voor en tegen de predikant. Er werd een onderzoek ingesteld, maar de dominee mocht doorgaan. Het verhaal ging dat hij op dat moment de natuurlijke dochter van koning Willem II in huis had en ook behandelde. De kunstenaar Knip en zijn zestienjarige dochter Henriëtte

logeerden enige tijd in het Kasteel Heeze, waar Henriëtte tekeningen maakte van het kasteel en de omgeving. Later groeide zij (na haar huwelijk Ronner-Knip geheten) uit tot een wereldberoemde dierschilderes, vooral van katten. Het kan zijn dat vader Knip zijn kunstbroeder Paul Gabriël op de hoogte bracht van de schoonheid van het dorpje, waardoor het een kunstenaarskolonie werd.

LA, zodat je bij de ingang van het kasteel komt **F**. De voorburcht wordt nog steeds door het adellijke geslacht Van Tuyll van Serooskerken bewoond. In het kasteel kun je op twee dagen in de week de interieurs met de 17e-eeuwse gobelins en Vlaamse wandtapijten naar het ontwerp van beroemde kunstenaars als Le Brun en Rubens bewonderen.

7 Na het kasteel loop je de oprijlaan in. Je passeert eerst de duiventil en aan het einde de Kasteelboerderij. Daarna kom je terug op het beginpunt.

Lijst beeldend kunstenaars met nrs. wandelingen

Akkeringa, Jan (1894-1983) 8, 11
 Allebé, August (1838-1927) 8
 Apol, Pierre Jean (1876-1947) 6
 Artz, Adolphe (1837-1890) 7
 Artz, Constant (1870-1951) 7
 Baisch, Hermann (1846-1894) 7
 Balwé, Stans (1863-1954) 3
 Bartels, Hans von (1856-1913) 7
 Bartsch, Wilhelm (1871-1953) 7
 Bernuth, Walter von (1891-1977) 9
 Bilders, Johannes (1811-1890) 2
 Bilders, Gerard (1838-1865) 2
 Bilders-van Bosse, Marie (1837-1900) 2
 Blair Ring, Alice (1869-1947) 6
 Blommers, Bernard (1845-1914) 7, 11
 Bock, Théophile de (1851-1904) 1, 2
 Boersma, Ferdinand (1906-1979) 5
 Bonebakker, Claire (1904-1979) 9
 Bosboom, Johannes (1817-1891) 4, 10
 Bowien, Erwin (1899-1972) 6
 Brands, Eugène (1913-2002) 3
 Briët, Arthur (1867-1939) 3
 Briscoe, Arthur (1873-1943) 9
 Bron, Louis (1884-1959) 9
 Bronger, Nell (1878-1935) 9
 Bruggen Kate, Chris ten (1920-2003) 3
 Callenfels-Carsten, Mies (1893-1982) 9
 Castle Keith, William (1864-1927) 11
 Cézanne, Paul (1839-1906) 4
 Cornelder, Henk (1896-1990) 1
 Cox, Gerard (1864-1931) 1
 Cremer, Jacob Jan (1827-1880) 2
 Dam van Isself, Lucie van (1871-1949) 9, 10
 Deckers, Theo (1893-1939) 1
 Dijk, Alfons van (1894-1979) 9
 Elout-Drabbe, Mies (1875-1956) 10
 Erkelens, Anton (1885-1956) 9
 Fauconnier, Henri le (1881-1946) 9, 11
 Fauconnier-Barannikoff, Maroussia le
 (1887-1932) 9
 Feer, Anneke van der (1902-1956) 9
 Gabriël, Paul (1828-1903) 2, 11

Gauguin, Paul (1848-1903) 4
 Gelder, Dirk van (1907-1990) 9
 Gogh, Vincent van (1853-1890) 4, 5
 Göth, Maurice (1873-1944) 9, 10
 Göth-Lowith, Ada (1878-1950) 9, 10
 Göth, Sárika (1900-1992) 9, 10
 Gouweloos, Jean (1868-1943) 10
 Goyen, Jan van (1596-1656) 6, 7
 Grobe, German (1857-1938) 6, 7
 Haanen, Adriana (1814-1895) 2
 Haas, Jan de (1832-1908) 2
 Halenbeek, Gerrit (1872-1954) 6
 Hammes, Chris (1872-1965) 5
 Hart Nibbrig, Ferdinand (1866-1915) 10
 Heemskerck, Jacoba van (1873-1936) 10
 Heimes, Heinrich (1855-1933) 6
 Hendriks, Hendrik (1808-1865) 2
 Heyse, Jan (1882-1954) 10
 Hiddink, Jaap (1910-2000) 3
 Hitchcock, George (1850-1913) 6, 9
 Hoboken, Jemmy van (1900-1962) 9
 Huijsmans, Constant (1810-1886) 8
 Israëls, Jozef (1824-1911) 5, 8
 Janssen, Miek (1890-1953) 2
 Jay, Cecil (1880-1954) 6
 Jetses, Cornelis (1873-1955) 6
 Job, Peter (1884-1957) 1
 Johnson, Eastman (1824-1907) 8
 Kamerlingh Onnes, Menso (1860-1925) 7
 Kampen, Jopie van (1911-1988) 1
 Kandinsky, Wassili (1866-1944) 10
 Karsen, Kasparus (1810-1896) 7
 Kat, Ewoud de (1904-1974) 9
 Kickert, Conrad (1882-1965) 9
 Kimpe, Reimond (1885-1970) 9
 Klaver, Luite (1870-1960) 4
 Kleintjes, Jan (1872-1955) 3
 Klooster, Philip ten (1909-1969) 9
 Knip, August (1777-1847) 11
 Knip, Henriëtte (1821-1909) 11
 Koets, Dirk (1895-1956) 9
 Koning, Edzard (1869-1954) 3
 Koning, Roeland (1898-1985) 6
 Koppenol, Kees (1865-1946) 3
 Koster, Jo (1868-1944) 4

Larij, Roland (1855–1932) 11
 Léger, Fernand (1881–1955) 10
 Lensvelt, Frits (1886–1945) 9
 Lensvelt, Frits jr. (1922–1992) 9
 Liebermann, Max (1847–1935) 5
 Lint, Suze de (1878–1953) 11
 Lussenburg, Jos (1889–1975) 3
 Luyten, Henry (1859–1945) 11
 MacEwen, Walter (1860–1943) 4, 6
 Marc, Franz (1880–1916) 10
 Maris, Jacob (1837–1899) 2, 7
 Maris, Matthijs (1839–1917) 2
 Maris, Willem (1844–1910) 2
 Martens, Willy (1856–1927) 3
 Mauve, Anton (1938–1888) 2, 3, 7, 9
 Meiners, Piet (1857–1903) 5
 Melchers, Corinne Mackall (1880–1955) 6
 Melchers, Gari (1860–1932) 6
 Mesdag, Hendrik Willem (1831–1915) 6, 7
 Mesdag, Taco (1829–1902) 11
 Mesdag–Van Houten, Sientje (1834–1909) 3
 Meulen, François Pieter ter (1843–1927) 3
 Mijll Dekker, Kitty van der (1908–2004) 3
 Mondriaan, Piet (1872–1944) 10
 Morgenstjerne Munthe, Gerhard (1875–1927) 7
 Mourik, Jacques van (1879–1971) 1
 Neuhuys, Albert (1844–1914) 3
 Niehorster, Leo (1882–1957) 1
 Nieuwenkamp, Wijnand (1874–1950) 9
 Nussbaum, Jakob (1873–1936) 10
 Ocker, Dirk (1882–1958) 1
 Osselen, Hedwig van (1871–1936) 3
 Permeke, Constant (1886–1952) 3
 Pessers, Henriëtte (1899–1886) 11
 Pieck, Anton (1895–1987) 4
 Pieters, Evert (1858–1932) 7
 Plasschaert, Albert August (1866–1941) 9
 Plasschaert, Bernard (1835–1893) 9
 Posaer, Joseph (1876–1935) 10
 Prax, Valentine (1897–1981) 9
 Rademaker, Abraham (1677–1735) 6
 Ravenswaay, Jan van (1789–1869) 5
 Rijn, Rembrandt van (1606–1669) 6
 Robertson, Suze (1855–1922) 8
 Roelofs, Willem (1822–1897) 2
 Roeper, Jules de (1914–1996) 1
 Roghman, Roeland (1627–1692) 6
 Roland Holst, Richard (1868–1938) 4
 Roovers, Peter (1902–1993) 1
 Schönberg, Rudolf (1901–1944) 9
 Schutte, Herman (1908–1964) 9
 Sérusier, Paul (1864–1927) 4
 Seurat, Georges 1859–1891) 4
 Shannon, James (1862–1923) 6
 Sluijters, Jan (1881–1957) 10, 11
 Sluiter, Willy (1873–1949) 7, 11
 Spanjaard, Rosa (1866–1937) 11
 Springer, Cornelis (1817–1891) 9
 Steelink, Willem jr. (1856–1928) 3
 Stengelin, Alphonse (1852–1938) 7, 10
 Tadama–Groeneveld, Thamine (1871–1938) 7
 Tholen, Willem (1860–1931) 4
 Toorop, Jan (1858–1928) 2, 7, 9, 10
 Toorop, Charley (1891–1955) 9, 10
 Tromp, Jan Zoetelief (1872–1947) 7
 Upton, Florence (1873–1922) 6
 Ury, Lesser (1861–1931) 10
 Vaarzon Morel, Willem (1868–1955) 9
 Vaarzon Morel, Wim sr. (1901–1982) 9
 Vaarzon Morel, Wim jr. (1931–heden) 9
 Vaes, Walter (1882–1958) 9
 Veer, Bas van der (1887–1941) 9
 Velden, Petrus van der (1837–1913) 8
 Verburg, Hendrik (1895–1973) 3
 Verkade, Jan (1868–1946) 4
 Veth, Jan (1864–1925) 8
 Vieggers, Ben (1886–1947) 3
 Viérin, Emmanuel (1869–1954) 10
 Voerman, Jan sr. (1857–1941) 4
 Voerman, Jan jr. (1890–1976) 4
 Vos, Maria (1824–1906) 2
 Vrendenberg, Cor (1911–1994) 3
 Vries, Jannes de (1901–1986) 5
 Vuuren, Jan van (1871–1941) 3
 Weele, Herman van der (1852–1930) 3
 Wijngaardt, Piet van (1873–1964) 11
 Wildrik, Swanida (1807–1883) 2
 Zadkine, Ossip (1888–1967) 9

COLOFON

CARTOGRAFIE

Topografische dienst

ROUTES EN TEKST

Yolande Emmelot en Sjoerd Karsten

FOTOGRAFIE

Yolande Emmelot, Sjoerd Karsten, Tjitske Akkerman, Lourens Vellinga, Linda Westerink (foto auteurs)

ROUTECONTROLE

Lourens Vellinga, Carolien Aarnink, Bert Bos, Maarten Metz en Connie de Neef

VERANTWOORDING BEELDMATERIAAL KUNSTWERKEN

Alle foto's van de schilderijen zijn afkomstig van de eigenaren van de kunstwerken met uitzondering van de foto's op: p. 6/7 en 10 foto Marije Kos (Beekweggetje), p. 10 foto Fred Pinckers (Torenhuisje), p. 11 foto Margreet Janssen Reinen (Groene water Ocker) en foto Fred Pinckers (Groene water Van Mourik), p. 22 foto Marc Pluim (Gezicht op Oosterbeek), p. 62 foto Frits van Eck (Aardappelrooien), p. 64 foto Frits van Eck (schilderskistje), p. 64 foto Carla Kager (Na de vangst), p. 66/67 foto Lourens Vellinga, p. 70 foto Simonis & Buunk (Zwaaiikom), p. 73 foto Simonis & Buunk (Aardappelen rooien), p. 100 foto ICEAC CFVV (Strandgezicht), p. 102 (foto ICEAC CFVV (De Manteling), p. 104 foto Ivo Wenekes (Kasteel Westhove) p. 111 foto Rik Klein Gotink (Opkomende bui). P. 111 Piet van Wijngaardt, Vrouw met kruiwagen, z.j. (1890-1964), olieverf op doek, collectie Museum Helmond. Aangekocht en gerestaureerd met steun van de provincie Noord-Brabant.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever richten.

COVERBEELD

Jan van Vuuren, Kerkgangers verlaten de Hervormde Kerk te Nunspeet, part. coll.

ONTWERP

Ontwerpbureau Lood, Velp / Buro Gom, Arnhem

OPMERKINGEN EN SUGGESTIES

info@gegarandeerdonregelmatig.nl

ACTUELE ROUTEBESCHRIJVINGEN

Voor de meest actuele versie van de routebeschrijving kijk op: wandelzoekpagina.nl

DANK

Deze wandelgids is mogelijk gemaakt dankzij financiële bijdragen van:

De Gijsselaar-Hintzenfonds

De Mastboom-Brosens Stichting

Stichting De Roos-Gesink

Stichting Gifted Art

Frits Lensvelt Stichting

DANK AAN DE VOLGENDE MUSEA, KUNSTHANDELS EN PERSONEN VOOR HET TER BESCHIKKING STELLEN OF DOWNLOADBAAR MAKEN VAN BEELDMATERIAAL

Marie Tak van Poortvliet Museum, Museum van Egmond, Katwijks Museum, Noord-Veluws Museum, Museum Veluwezoom, Voerman Stadsmuseum Hattem, Drents Museum, Museum Arnhem, Dordrecht Museum, Museum Veere, Stedelijk Museum Breda, Zeeuws Museum, Kunsthandel Studio 2000, Museum Helmond, Eindhoven Museum, H'ART Amsterdam Museum, Rijksmuseum Amsterdam, Rijksmuseum Twenthe, Galerie De Vier Gemeten Middelburg/Joost Bakker, Stichting Jos Lussenburg/Hanneke Lussenburg, Ard Hesselink, Margreet Janssen Reinen, Francisca van Vloten, Yvonne Pinckers en Dolf D. van Omme, Stichting Jacques van Mourik.

DANK AAN DE VOLGENDE PERSONEN DIE MEELIEPEN, MEEDACHTEN OF ANDERSZINS HIELPEN

Tijtske Akkerman, Erik van den Berg, Johan de Bruijn, Saskia Emmelot, Bart Hommersen, Helma van der Horst, Margot Jongedijk, Nico van Kessel, Jacqueline Konings, Ron Maat, Ietje Pinckers-van Roosmalen, Maarten van der Plas, Harry Tijssen, Ineke Vlug, Ido Weijers, Ed Wendrich en alle geraadpleegde auteurs van boeken, brochures en artikelen, in het bijzonder de auteurs van de reeks 'De schilders van....' van WBOOKS.

ISBN 97890 7609 2317

© Gegarandeerd Onregelmatig

Eerste druk 2024

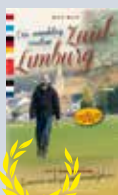
Alles uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, geluidsband, elektronisch of op welke wijze dan ook, mits met toestemming en bronvermelding van de uitgever.

De routes in deze gids zijn met de grootst mogelijke zorg samengesteld en gecontroleerd. Niettemin geldt dat het een momentopname betreft en dat wijzigingen in het landschap of openingstijden voor kunnen komen. Daarom is het verstandig om voor vertrek altijd de actuele stand van zaken te controleren.

De makers en uitgeverij kunnen niet aansprakelijk worden gesteld voor enige schade dan ook bij het volgen van de routes.

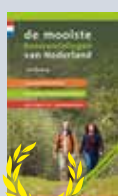
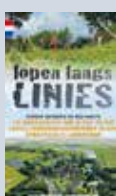
STREEK

STAD

THEMA

Elke maand verloot Uitgeverij Gegarandeerd Onregelmatig een complete set van de mooiste wandelgidsen van Nederland.

Wil je 12 keer per jaar kans maken op deze fantastische collectie t.w.v. 950 euro meld je dan aan op onze website.

ONTDEK NEDERLAND

met meer dan 2.000 wandelkaarten

Natuur-, stads- en GPS-wandelingen

Uitgebreide routebeschrijvingen

GPS-tracks

Wandelkaarten

Ook beschikbaar in wandelapp

Meld je aan voor een abonnement!

WandelZoekpagina

WWW.WANDELZOEKPAGINA.NL

ANDERE STREEK-, STADS- EN THEMAGIDSEN

Mocht je na deze wandelgids de smaak van het wandelen te pakken hebben dan zijn er in met de gidsen van Gegarandeerd Onregelmatig nog wel wat avonturen te beleven: Mooie streek- en stadswandelgidsen en gidsen met een bijzonder thema: wandelingen langs (de geschiedenis van) psychiatrische instellingen, Vinexwijken, universiteiten of wijngaarden. Keuze genoeg voor nog een (school) reisje ...

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

Naar de natuur voert ons terug naar de tijd en omgeving van de kunstenaarskolonies en schildersdorpen. Elf wandelingen leiden ons naar plekken waar schilders uit binnen- en buitenland tussen ca. 1840 en 1940 naar toe trokken om naar Frans voorbeeld *en plein air* (buitenlucht) te schilderen. Zij kwamen daar vanwege 'het authentieke': de ongerepte natuur, de schilderachtige boerderijen, het vissersleven, de klederdrachten. Soms vestigden zij er zich, zodat ware 'kolonies' ontstonden met ontmoetingsplekken. Met deze gids in de hand, vol anekdotes over het kunstenaarsverleden, kunnen we de sfeer en het beeld van die tijd terugroepen.

Yolande Emmelot en Sjoerd Karsten, die eerder de onderwijshistorische wandelgids *Op schoolreisje* schreven, brengen ook nu weer het verleden tot leven en tonen ons gevarieerde routes door duinen, over heuvels, door bossen en langs kijkpunten met bijzondere verhalen. In sommige plaatsen zijn onder invloed van die kunstenaarshistorie musea ontstaan, zoals in Nunspeet, Katwijk, Oosterbeek, Domburg en Hattem. Andere schildersdorpen hebben informatiepanelen geplaatst of hebben historische musea, waarin ook aandacht besteed wordt aan het roemruchte kunstzinnig verleden. Alle reden dus om deze dorpen en stadjes te bezoeken: ze verbinden kunst en geschiedenis. Bovendien zijn deze plaatsen en hun omgeving prachtige wandelgebieden: de schilders waren daar immers niet voor niets in de natuur.

ISBN 9789076092371

